

FİLİSTİN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bulletin of Palestine Studies

ISSN: 2587-1862

Sayı/ Issue:1

Yıl/ Year: Yaz/ Summer 2017

Editörden

Editorial

ARAŞTIRMA MAKALELERİ/ RESEARCH ARTICLES

Kudüs'te Ermeniler

İhsan SATIŞ

Single State in Palestine: Constitutional Patriotism as a Conceptual Framework

Tuğçe ERSOY

"Filistin" Baharı: Yükselen Umutlar ve Kaybedilen Barış

Ayşe Ömür ATMACA

Filistin- İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail'in Filistinli Vatandaşları

Ayşe TEKDAL FİLDİŞ

DEĞERLENDİRMELER/ REVIEWS

Christianity under Islam in Jerusalem: The Question of the Holy Sites in Early Ottoman Times, Oded Peri

Asuman GÖLPINAR

Yazım Kuralları ve Yayın İlkeleri

Publication Guidelines and Principles

مجلة الدراسات الفلسطينية

כתב העת ללימודים פלסטיניים

Filistin Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir.
Bulletin of Palestine Studies is a refereed international journal.

Dergi yılda iki kez yayımlanır (Yaz ve Kış).
The journal is published biannually (Summer and Winter).

ISSN:
2587-1862

Sayı/ Issue
no. 1 Yaz/ Summer 2017

Yayın Türü/ Publication Type
Uluslararası Süreli Yayın/ International Periodical

Sahibi/ Owner
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/ Editor-in-Chief:

M. Mustafa KULU

Adres (Address): Selçuk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü, A-119, Alaaddin Keykubat Kampüsü, 42003, Konya/ Türkiye
ORCID iD: 0000-0002-6625-3727 www.israiliyat.com

Sayı Editörü/ Issue Editor
M. Mustafa KULU

Editör Yardımcısı/ Associate Editor
Can DEVECİ

Tashih/ Proofreading
M. Mustafa KULU | Selim TEZCAN

Mizanpaj/ Layout
M. Mustafa KULU

E-Posta/ E-mail
filistinisrail@gmail.com

Web adresi/ Web Address:
<http://dergipark.gov.tr/fiad> | <http://filistinisrail.com>

Yazışma Adresi/ Mailing Address
Filistin Araştırmaları Dergisi Şükran Mahallesi, Mimar Muzaffer Cad.
121/ 236, 42200 Meram/ Konya

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Alaattin DOLU

Arş. Gör. Dr./ Res. Asst. Dr.

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
*Kastamonu University, Faculty of Science and Literature, Department of
History*

E-Posta (e-mail): <adolu@kastamonu.edu.tr>

Can DEVECİ

Arş. Gör./ Res. Asst.

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Erciyes University, Faculty of Literature, Department of History

E-Posta (e-mail): <candvc@gmail.com>

M. Mustafa KULU

Arş. Gör./ Res. Asst.

Selçuk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü

*Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of International Relation*

E-Posta (e-mail): <mkulu@selcuk.edu.tr> <mmkulu@gmail.com>

Selim TEZCAN

Yrd. Doç. Dr./ Asst. Prof.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih
Bölümü

*Social Sciences University of Ankara, School of Humanities and Social
Sciences, Department of History*

E-Posta (e-mail): <selim.tezcan@asbu.edu.tr> <selimtez76@gmail.com>

Tekin Aycan TAŞCI

Arş. Gör./ Res. Asst.

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Erciyes University, Faculty of Literature, Department of History

E-Posta (e-mail): <aycantt@gmail.com>

BİLİM DANIŞMA KURULU SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

Ali BALCI, Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye, <alibalci@gmail.com>

Ali MAHAFAZH, Prof. Dr., Department of History, The University of Jordan, Amman, Jordan, <ali.mahafzah@ju.edu.jo>

Asuman GÖLPINAR, Dok. Öğr., Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı İstanbul, Türkiye, @AsumanGlpnar, <golpinar@hotmail.com>

Ayşe Ömür ATMACA, Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye, @omuratmaca, <oatmaca@hacettepe.edu.tr>

Ceyhun ÇİÇEKÇİ, Arş. Gör., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye, @CeyhunCicekci, <ceyhun.cicekci@gmail.com>

Eldar HASANOĞLU, Yrd. Doç. Dr., Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye, @Eldar_Hasanoglu, <eldarhasanoglu@gmail.com>

Halil ERDEMİR, Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, <uygula@yahoo.com>

Hasan Hüseyin GÜNEŞ, Yrd. Doç. Dr., Tarih Bölümü, Bartın Üniversitesi, Bartın, Türkiye, hgunes@bartin.edu. <hasan.h.gunes@gmail.com>

Hatice PALAZ ERDEMİR, Prof. Dr., Tarih Bölümü, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, <haticeerdemir@yahoo.com.tr>

Işıl IŞIK BOSTANCI, Yrd. Doç. Dr., Tarih Bölümü, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, Türkiye, iibostanci@mku.edu.tr ibostanci@mku.edu.tr – <i.i.bostanci@gmail.com>

İhsan SATIŞ, Yrd. Doç. Dr., Tarih Bölümü, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, <ihsansatis@hotmail.com>

İlhan ARAS, Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye, <ilhanaras@nevsehir.edu.tr>

Mahmoud YAZBAK, Prof. Dr., Department of Middle Eastern History, University of Haifa, Haifa, Israel, <myazbak@univ.haifa.ac.il>

Mim Kemal ÖKE, Prof. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, <mkemaloke@yahoo.com>

Muhammad Al-HIZMAWI, Prof. Dr., Department of History, Qatar University, Qatar, <mhizmawi@qu.edu.qa>

Mustafa GÜLER, Prof. Dr., Tarih Bölümü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Türkiye, <mguler@aku.edu.tr>

Ömer Faruk HARMAN, Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye, <ofharman@fsm.edu.tr>

Özlem TÜR KÜÇÜKKAYA, Prof. Dr., Department of International Relation, Middle East Technical University, Ankara, Turkey, <tur@metu.edu.tr>

Roberto MAZZA, Prof. Dr., Department of History, University of Limerick, Limerick, Ireland, <roberto.mazza@ul.ie>

Şeyma AY ARÇIN, Yrd. Doç. Dr., Turizm Rehberliği Bölümü, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye, <seymaay@gmail.com>

Tuğçe ERSOY, Arş. Gör. Dr., Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, @TugceErsoyTugce, <ersoytugce@gmail.com>

Yasemin AVCI, Doç. Dr., Tarih Bölümü, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye, <yavci@pau.edu.tr>

İsme göre alfabetik sıralı/ Sorted by name

İÇİNDEKİLER **TABLE OF CONTENTS**

Editörden	1
Editorial	7

ARAŞTIRMA MAKALELERİ **RESEARCH ARTICLES**

Kudüs'te Ermeniler Armenians in Jerusalem İhsan SATIŞ	10
---	----

Single State in Palestine: Constitutional Patriotism as a Conceptual Framework Filistin'de Tek Devlet: Bir Kavramsal Çerçeve Olarak Anayasal Yurtseverlik Tuğçe ERSOY	36
---	----

"Filistin" Baharı: Yükselen Umutlar ve Kaybedilen Barış Palestine's Spring: Rising Hopes and Lost Peace Ayşe Ömür ATMACA	61
--	----

Filistin- İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail'in Filistinli Vatandaşları The Ignored Aspects of Palestinian-Israeli Question: The Palestinians of Israel Ayşe TEKDAL FİLDİŞ	80
---	----

DEĞERLENDİRMELER **REVIEWS**

Christianity under Islam in Jerusalem: The Question of the Holy Sites in Early Ottoman Times, Oded Peri Asuman GÖLPINAR	93
--	----

Yazım Kuralları ve Yayın İlkeleri	98
Publication Guidelines and Principles	98

Bu makaleye atıf yapmak için:

Kulu, M. Mustafa. "Editörden *Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD)* no. 1, 1-6." Yaz 2017.

EDİTÖRDEN

M. Mustafa KULU

Selçuk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
(ORCID iD: 0000-0002-6625-3727 | mkulu@selcuk.edu.tr | mmkulu@gmail.com |
www.israiliyat.com | @mmkulu)

Bu dergiyi çıkarma çabamızın iki yıl önce Filistin- İsrail ile ilgili bir araştırma merkezi kurma çalışmalarımızın neticeye erişmemesi üzerine gerçekleştiğini itiraf etmeden başlayamayacağım. 2013 yılında Türk Tarih Kurumu'nda (TTK) vermeye başladığım İbranice dersinden sonra bu alanla ilgili akademik ve kurumsal bir yapılanmaya girme çabam olmuştu. Bu noktada başta İbranice dersini verdiğim arkadaşlarım olmak üzere bu alanla ilgili nasıl bir çalışma yapılabileceğine ilişkin yoğun bir istişare tecrübesi yaşadım. Neticede akademik bir dergi ile yola çıkmanın bu şartlarda en makul yol olduğunu anladım.

Dergi çıkarma düşüncemi şuan derginin editör yardımcısı ve yayın kurulu üyesi olan Can DEVECİ'ye açtığımda onun da böyle bir düşünceye hazır olmasından dolayı hızlı yol aldık. Tüm desteği ve heyecanı için teşekkürler.

Yaklaşık olarak bir yıllık bir hazırlık sürecinin arkasından dergiyi yayınlamış bulunuyoruz. Bu süreçte bizleri yalnız bırakmayan yayın kurulunun diğer üyeleri Alaattin DOLU ve Selim TEZCAN arkadaşlarıma yardımları ve teşvikleri için ayrı ayrı teşekkürü bir borç bilirim.

İlk sayıya makale göndererek bu adımın atılmasına katkı sağlayan yazarlarımız olmasaydı bu dergi elbette ki çıkmazdı. Hepsine tek tek teşekkür ederim. Çünkü böyle bir dergi çıkaracağız dediğimiz zaman bize genelde makale bulmanın müşkilliği hep hatırlatıldı. Sebebi olarak ilgilenilen coğrafyanın ve milletlerin küçüklüğü akla gelebilir. Şöyle ki, yüzölçümü Antalya büyüklüğünde (20.790 km²) olan Filistin/ İsrail'in (424 km² iç suları dahil 20.770 km²; işgal ettiği Doğu Kudüs 70 km², Batı Şeria 5.655 km², Golan 1.154 km² ve 365 km² Gazze ile toplamda yaklaşık 27.736 km²) nüfus olarak 14 milyonluk İstanbul (5.313 km²) ölçeğinde bir ülke olmasıdır (Batı Şeria 3,2 milyon, Gazze 1,9 milyon ve İsrail 8,7 milyon toplamda yaklaşık 14 milyon). Ayrıca dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış Yahudi ve Filistinlilerin nüfusu da ayrı ayrı bu sayıya yakındır. Fakat bu rakamsal gerçeğin tamamı ile durumu açıklaması zordur.

Yüzölçümü olarak Türkiye'nin üç katı büyüklüğün de olup da birçok insanın hac vesilesiyle ziyaret ettiği Ortadoğu'nun coğrafi olarak en büyük devleti Suudi Arabistan'la ilgili ülke çalışmaları da çok değildir. Türkiye'de Ortadoğu veya diğer bölgelerle ilgili çalışmaların ve uzmanların sayısı Avrupa'ya nazaran daha azdır.

Fakat ben bu endişeye kuşku ile yaklaştım. Yaşadığım tecrübe de beni yanıltmadı. Çünkü Türkiye'de Filistin/ İsrail ile ilgili niteliği birbirine eşit olmasa da nicelik olarak azımsanamayacak bir çalışma birikiminin varlığından emindim. Benim böyle düşünmemin nedeni, Ortadoğu'da bulunup da akademik olarak küçümsenemeyecek bir ülke olan İsrail'in vatandaşlarının İngilizce olarak yazdığı kaynakların çok olmasıdır. Ayrıca İsrail- Filistin çatışmasının Ortadoğu'daki birçok tartışmalı konu ile ilişkili olması ister istemez akademisyen ve araştırmacıları İsrail ve Filistin akademisini ve medyasını takip etme mecburiyetinde bırakıyordu. İsrail ile özel ilişkisi olan ABD ve batıda İsrail ile ilgilenen ve/veya Yahudi kökenli uzmanların yazdıkları Türkiye'de takip edilmekteydi. Disiplinler arası bir yaklaşımla değerlendirilmesi gereken bir alandaki talebe karşılık olarak çıkarılan bu derginin zorlanmamasından doğal bir şey olmamalıdır. Ayrıca yayın kurulunda yıllardır bu alanı çalışmış uzmanların bulunuyor olması da bu alandaki uzmanlara ulaşmada büyük kolaylık sağladı.

Türkiye'de Ortadoğu ile ilgili kurum ve süreli yayınların sayısı 2000'li yıllarda artmaya başlamıştır. Son yıllarda Ortadoğu'daki ülkeleri tek tek inceleyen kurum açılmaya ve süreli yayınlar çıkmaya başlamıştır. Son dönemlerde ekonomi, kimlik ve güvenlik temelli dış politika çalışmalarının artması ile ülke çalışmalarına olan ilgi daha da derinleşmiştir.

Bu noktada İran'la başlayan kurum ve süreli yayınlar adımının İsrail/ Filistin ve diğer ülkelerle (Mısır, Suudi Arabistan vb) devam edeceği tahmin edilebilir. Ayrıca üniversitelerde yeni yeni açılmaya başlayan bölümler ve araştırma merkezlerinin sayısının artacağı da muhakkaktır. İsrail çalışmalarının Türkiye'deki ve dünyadaki gelişimini analiz eden bir çalışma yazmayı planladığımı da buradan haber vermek isterim.

Filistin Araştırmaları Dergisi- [כתב העת ללימודים פלסטיניים, مجلة الدراسات الفلسطينية, Bulletin of Palestine Studies - BPS], yılda iki kez yayınlanan hakem bir dergi olup, Filistin, İsrail ve Ortadoğu ile ilgilenen herkes için önemli bir kaynaktır. Disiplinler arası bir dergi olarak hedefi, Türkiye'nin Filistin, İsrail ve Ortadoğu politikalarını tartışmak ve Filistin, İsrail ve bölgenin tarihsel, siyasal, sosyal ve kültürel yönlerini analiz etmek için entellektüel bir platform sağlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda, Filistin İsrail Araştırmaları Dergisi, Filistin ve İsrail'in Türkiye, Orta Doğu ve dünya ile ilişkilerine yakın önem

vermekte olup teorik ya da karşılaştırmalı yaklaşımla Modern Filistin ve İsrail'e yoğunlaşan bilimsel makaleleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

FİAD sadece bilinen akademisyenlerin çalışmalarını değil aynı zamanda geleceğin sayılı uzmanları olabilecek yüksek lisans ve doktora yazarlarının yenilikçi araştırma çalışmalarını da teşvik etmek için yayınlamaktadır. Orijinal konuları ve yöntemleri içeren birçok yüksek lisans ve doktora tez çalışması basılamamaktadır. Tezden makale yayınlamanın yazarın seçtiği alana bilgi katkısı, kariyerini geliştirme ve kişisel doyum gibi birçok faydası vardır. Tezin bazı bölümlerini bilimsel makale olarak basmak monografik bir kitap olarak yayınlanırken problem olarak algılanmamalıdır.

Yayın kurulu olarak dergimizin kapsam ve içeriğini elimizden geldiğince iyi tespit etmeye çalıştık. Bu çerçevede Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı'nda çalışan araştırmacıların ilgilendikleri Bilim Alanı'nda Filistin, İsrail, Yahudilik ve Kudüs anahtar kelimeleri ile ilgili bilimsel çalışmalar yayınlanmaktadır.

Bu dergiyi çıkarırken, bağımsız, akademik, itibar duyulan ve güçlü temelleri olan bir referans kaynağı/ başvuru mercii olmayı umarak yola koyulduk. Bu alanla ilgili ulusal ve uluslararası akademik çalışmaları yakından takip ederek bir bilgi birikiminin oluşmasına katkı sağlamayı kendimize bir vazife bildik. Ayrıca bu alanda bilinen veya bilinmesi gerekip de uzmanlıkları hak ettiği yerde olmayan akademisyenleri tanıtmayı amaçladık. Filistin İsrail çalışmalarındaki akademisyenler, profesyoneller ve araştırmacılar arasındaki iletişim ve bilgi paylaşımını artırarak verimli, keyifli ve prestijli bir ortam sağlamak istedik.

Dergimizde birbirinden farklı beş adet makale vardır. Bu makaleler hakkında kısaca ek bilgi vererek makalelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak istiyorum.

İhsan SATIŞ tarafından yazılan makale Eski Kudüs'ün batı yönündeki iki Hristiyan mahallesinden birisi olan Ermeni cemaati ile ilgilidir. Bu makale, Hristiyan kültürünün bir parçası olmasına rağmen dini inanç (Miafizt) ve dilleri (Ermenice) ile diğer Hristiyanlardan ayrıldığı için resmi olarak ayrı bir idari birim kabul edilen Ermeni cemaatinin Osmanlı dönemindeki tarihi hakkında Türkçe başvuru kaynağı olabilecek bilgiler içermektedir. 25 Aralık tarihinden farklı olarak 6 Ocak tarihinde Doğum (Noel) ve 12 gün sonraki Epifani'yi (vaftiz) aynı günde kutlayan Ermeniler, sur içindeki Kıyame Kilisesi, sur kenarındaki Meryem Ana Mezarı Kilisesi, Zeytin Dağı'ndaki Göğe Yükseliş Kilisesi, Beytullahim'deki Doğu Kilisesi yönetiminde Ortodoks ve Doğu Katolikleri ile beraber üçüncü bir ortaktır. Ayrıca Eçmiadzin merkezli Ermeni Apostolik Kilisesi'ne bağlı olan Kudüs'teki Ermeni Patrikliği Hayfa, Yafa, Ramle, Nasıra,

Batı Şeria ve Amman'daki Ermeni Apostolik (Ortodoks) kiliselerinin üzerinde otorite merciidir.

Ermeni anavatanı dışında yaşayan ilk diasporalardan birisi olan Kudüs Ermeni mahallesi Osmanlı döneminde Kudüs'te Ortodoks ve Katoliklerden sonra üçüncü büyük gayrimüslim iken Yahudilerin nüfusunun artması ile onların gerisine düşmüştür. 1947 yılında Filistin Ermenilerinin önemli bir kısmının (1500) Sovyet Ermenistan'ına gönderilmesi ile Kudüs Ermeni cemaati için uzun bir çöküş dönemi başlamıştır. Ermenilerin kaledeki varlığı, 1967 sonrası kale içinde artan Yahudi yerleşimi sonrasında daha da küçülmüştür. Buna rağmen Doğu Kudüs'teki demografik ve maddi kültürel yapısı Türkiye (Hatay/ Vakıflı mahallesi) İran, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerdeki yerleşim yerlerini (enclave) hatırlatmaktadır. Bugün Kudüs'te sur içinde 30 bin Müslüman, 3 bin Yahudi yanında 3 bin Hristiyan ve 700 Ermeni yaşamaktadır. Toplamda Kudüs'te 2000, tüm Filistin/ İsrail'de ise 10 bin civarında Ermeni vardır. 1967 öncesinde İsrail'de yaşayanlar İsrail vatandaşlığı kazanmışken Doğu Kudüs'te ve Batı Şeria'da yaşayanlar 1967'den sonra Ürdün veya Filistin vatandaşı olarak kalmışlardır. Kudüs'te yaşayan bu Ermenilerin İsrail'de kalıcı oturma izni vardır.

Tuğçe ERSOY tarafından yazılan makalenin konusu Habermas tarafından ortaya atılan ve Müller tarafından geliştirilen Almanya/ Batı kökenli olan "Anayasal Vatansızlık/ Yurttaşlık" olgusunun, anayasal etnik ayrımcılığın olduğu ve yakın zamanda ulus devlet olmayı yasallaştıracak olan İsrail'deki teorik ve pratik durumu ile ilgilidir. Ersoy'un makalesi tek devletli çözümün nasıl sağlanacağına cevap arayan bir makaledir. Bu noktada tek devletli çözümde iki ideal yol vardır: Birincisi etnik ve dini kimliklerin önemi olmayıp hepsinin eşit olduğu, devletin tüm vatandaşlarına eşit davrandığı tek devletli siyasal sistem; ikincisi Belçika'da Felemenkler ve Valonlar arasında olduğu gibi iki uluslu, tek devletli bir siyasal sistem ve demokratik çözüm. Ersoy'un makalesi bunlardan birincisinin olabilirliği ile ilgilidir. Aslında İsrail kendisini Yahudi ve demokratik olarak kabul ettiği için anayasal yurttaşlığa dayalı ilk yolu kabul etmesi zordur. İkinci yol ise Siyonizm'in ilk dönemlerinde kısmen savunulmasına rağmen yaşanan tarihi geçmişten sonra Yahudi tarafının kolay kolay kabul etmeyeceği bir vakadır.

Ayşe Ömür ATMACA tarafında yazılan makalede ise Arap baharının Filistin'e olan etkisini incelenmektedir. Arap kışına dönüşen Arap baharının Filistin'e olan etkisi aslında iki devletli çözümün çöküşünün tescilli olmuştur. Arap kışı Filistinliler arasındaki ayrılığı körüklerken, İsrail bahar yaşamaya başlamış ve en sorunlu olduğu komşusu Suriye etkisiz hale gelirken, dinci terörün ön plana çıkmasıyla Filistin sorunu ikinci sıraya düşmüştür. İsrail bölgede demokratikleşmenin geleceğinin olmayışının ortaya çıkması üzerine

eski güvenlik eksenli milli güvenlik politikalarını ön plana çıkarmıştır. Bölgede İran'a karşı oluşan kutuplaşmanın başını çekerek kendini güvene almaya çabalamaktadır. Arap baharı sonrasında bölgede ortaya çıkan kutuplaşmanın Batı Şeria ve Gazze arasındaki ayrılığı daha da derinleşmesi ve körüklemesi beklenmektedir. İsrail, Arap baharının kışa dönüşmesi sonrasındaki anarşi ve kaos durumunu düşünerek strateji geliştirmektedir. Batı Şeria'nın Sina veya Gazze gibi olmaması için çabalamaktadır. Bu noktada İsrail şu anki sınırları içinde Arap Baharı istemeyecektir. Çünkü olası bir Filistin baharı da kışa dönüşeceği için bu durum kendi güvenliğini etkileyecektir.

Ayşe TEKDAL FİLDİŞ'in yazdığı makale ise bugün büyük oranda Sünni Müslüman, Hristiyan ve Dürzüden oluşan İsrail vatandaşı Arap/ Filistinlilerinin parçalanmış aidiyet ve kimlik sorunu ile ilgilidir. Devlet, Arap etnisitesini dinlerine göre tasnif ettikten sonra Hristiyan etnistesine mezheplerine göre farklı dini haklar verirken Sünni Arapların bir kısmını geçmişteki yaşam biçimlerine göre bedevi olarak adlandırarak tekrar sınıflandırmaya çalışmaktadır. İsrail vatandaşı olan Arapların yarısına yakını kuzeyde Celile'de (Nasıra ve Şefa Amr vb) yaşarken geri kalanı Hayfa (Vadi Ara, Ümmül Fahm, Baka Cat, Karmel City vb) Merkez (Taibe, Tira, Kalansave, Lod, Ramle) ve güneyde Negev'de (Rahat ve tanınmamış köyler) yaşamaktadır. İsrail yasalaştırmaya çalıştığı Yahudi Ulus Devlet Yasası ile iki farklı vatandaş modeli öngörmektedir. Araplar ikinci sınıf vatandaş muamelesine maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Hükümet tarafından hazırlanan "Temel Hukuk: Yahudi Halkının Ulus Devleti Olarak İsrail" teklifi Mayıs 2017'deki ilk görüşülmesinde mecliste kabul edilmiş olup, ikinci ve üçüncü görüşmeden de olumlu karar çıkarak kanunlaşması beklenmektedir. İsrail'in etnik-dini bir devlete dönüşmesine karşı kendi haklarını korumak isteyen Arap vekillerin Kasım 2016'da sunduğu karşı yasa teklifinde bir bakıma yerli (indigenous) halk olarak kabul edilebilecek Filistinlilerin azınlık haklarını korumayı amaçlayan ve onlara ulusal azınlık statüsü sağlayan temel kanun teklifi ilk görüşülmesinde reddedilmiştir.

Araplar iki devletli çözümün sonuca ulaşması veya çökmesi süreçlerinden fazlasıyla etkilenecektir. İki devletli bir barış çözümünde toprak değişimiyle vatandaşlıklarını kaybetme durumu olduğu gibi savaş durumunda sürgünle topraklarından çıkarılma korkusu da yaşamaktadırlar. Filistin vatandaşı olmaları durumunda gönülden bağlı oldukları Kudüs'ten ve Aksa'dan ayrılma endişesini taşımaktadırlar.

Asuman GÖLPINAR tarafında yazılan kitap değerlendirmesinde, "Filistin/ Nasrani Hristiyanlarının" tarihine ışık tutan bir eser incelenmektedir. Doktorasını 1995 yılında tamamlayan Oded Peri kitabında Osmanlı dönemi başlarındaki Kudüs Hristiyan varlığının dini yapısı hakkında bilgiler

vermektedir. Bu eserin okunması İsrail ve Filistin'de yaşayan Hristiyanların hangi tarihsel süreçten geçerek bugünkü dini kurumsal yapıya kavuştuklarının anlaşılması açısından önemlidir.

Bugün sayı bakımında olmasa bile önem ve nitelik bakımından önemli bir Hristiyan bir nüfus barındıran İsrail'de, Osmanlı zamanında daha fazla Hristiyan yaşıyordu. Mesela 1922 yılında 757 bin kişinin yaşadığı Filistin'in, 590 bini Müslüman iken, Yahudiler 83 bin, Hristiyanlar ise 73 bin idi. İsrail'in kurulması ile ortaya çıkan sürgünden Hristiyanlar da etkilenmesine rağmen, Müslüman tersine dini maddi kültür eserleri ayakta kalmıştır. Bugün İsrail'de yaklaşık 150 bin, Batı Şeria'da 50 bin, Gazze'de ise bin civarında Hristiyan yaşamaktadır. Filistin/ İsrail'deki Hristiyan nüfusun yaklaşık % 80'i kendilerini Filistinli Arap olarak nitelendirmektedir. Bugün dünyaya dağılmış 12 milyonluk Filistinli nüfusun %6'sını oluşturan Hristiyanların sadece %30'u Filistin/ İsrail'de yaşamaktadır. Geri kalan Filistinli Arap Hristiyanlar öncelikle tarihi Filistin'i çevreleyen Arap ülkelerinde ve diasporada, özellikle Latin Amerika (Arjantin ve Şili), Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'da yaşamaktadır.

İsrail ve Filistin, Hristiyan toplulukların dini kurumlarının idaresinde tarihi mirası gözetilen bir idare uygulamaktadır. İsrail Hristiyan toplulukların dini ve toplumsal idaresinin Ortadoğu'da başarılı olduğu bir ülkedir. Bu yüzden Hristiyan medeniyeti ile Yahudi medeniyeti arasında büyük sorunlar yaşanmamaktadır. Sağlıklı bir dini kurumsal yapının yanında Hristiyanların eğitim kurumlarının çok ileri olması bu müreffeh hayatın devamında önemlidir. Ayrıca bugün Filistin Araplarının kendilerini Filistinli olarak kimliklendirmelerinde Osmanlı'nın devraldığı ve devam ettirdiği bu dini idare tarzı önemlidir. Bu atmosferin bir sonucu olarak Hristiyan dünyası ile Filistin yönetiminin ilişkisi çok olumludur.

Dergimizin ilim dünyasına hayırlı olması dileklerle...

To cite this article:

Kulu, M. Mustafa. "Editorial to *Bulletin of Palestine Studies* no. 1, 7-9." Summer 2017.

EDITORIAL

M. Mustafa KULU

Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
International Relation

Selçuk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
(ORCID iD: 0000-0002-6625-3727 | mkulu@selcuk.edu.tr | mmkulu@gmail.com |
www.israiliyat.com | @mmkulu)

Beginning, I will have to admit that The Bulletin of Palestine Studies was launched when our efforts to establish an association for Palestinian and Israeli studies remained without result two years ago. After the Hebrew lectures, I started to give in the Turkish Historical Society (TTK) in 2013; efforts were made to provide an academic and institutional basis to this field. At this point I consulted with my friends I taught Hebrew about what kind of work could be done in this field. Then I realized that the most reasonable way was to issue an academic journal.

When I spoke about my plans to Can DEVECI, the associate editor and member of the journal's editorial committee, we set out on the way immediately because he was also ready for such an idea. I would like to thank him here for all the support and enthusiasm he has brought to the task. We have now published the first issue of the journal, after a year of preparations. I would like to thank Alaattin DOLU and Selim TEZCAN, the other two members of the editorial committee, who have not left us alone at this process.

I would also like to thank all the authors of this journal. If they had not helped us by sending their articles to the first issue, it would not have proved possible to publish this journal. Because when we expressed our intentions to publish such a magazine, we were repeatedly reminded of the difficulty of finding articles. The geography and the relative size of the nations in question might be a reason for this: Palestine / Israel is a country with an area roughly the size of Antalya (20,790 km²) (includes 427 km² inland water= 20,770 km²; include West Bank 5,655 km², East Jerusalem 70 km², Golan Heights, 1,154 km², Gaza 365 km²= 27,736 km²), and with the population size of Istanbul (14 million) (include West Bank 3.2 million, Gaza 1.9 million and Israel 8.7 million= 14 million). In addition, the population of the Jews and Palestinians scattered around various parts of the world is about the same for each group. But it is difficult to explain everything with size. There are also few studies

about Saudi Arabia, which is three times larger than Turkey and visited by millions of people on pilgrimage. In Turkey, there are few studies and experts on the Middle East, compared with the Europe and West.

But I approached all these caveats with suspicion, as I knew the existence of a considerable body of work related to Israel in Turkey, even if not wholly equal in quality. Additionally, the resources in English produced by Israeli scholars were available for Turkish researchers. Moreover, as the Israeli-Palestinian conflict was related to the many controversial issues in the Middle East, scholars and researchers had to follow the Israeli and Palestinian academics and media. Jewish scholars in the United States and Europe were also well known in Turkey. All this, along with the rising demand for interdisciplinary studies on the topic, would render it easier than it seemed at first sight to find publishable articles of high quality.

The number of institutions and periodicals related to the Middle East began to increase in the 2000's in Turkey. Institutions and periodicals focusing on individual countries in Middle East have begun to appear in the recent years. With the normalization of Turkey's relations with the Middle East in the 1960's, interest in the region began to rise as well. It can be assumed that the institutions and journals focusing on individual Middle Eastern countries will proliferate, just like the new university departments and research centers. I would also like to report here that I plan to write a study analyzing the progress of Israeli studies in the world and Turkey.

Bulletin of Palestine Studies - BPS [*כתב העת ללימודים פלסטיניים, مجلة الدراسات الفلسطينية*, Filistin Araştırmaları Dergisi- FİAD], a biannual, double-blinded peer-reviewed journal, aims to become an indispensable resource for anyone interested in Palestine, Israel and the Middle East. As an interdisciplinary journal, it is to provide an intellectual platform for discussing Turkey's policies toward Palestine, Israel and Middle East and for analyzing the historical, political, social, and cultural aspects of the region. In accordance with these purposes, the Bulletin of Palestine Studies pays close attention to the relationships of Palestine and Israel with Turkey, the Middle East and the world, and encourages scholarly articles with theoretical or comparative approaches provided that the focus remains on modern Palestine and Israel.

The Bulletin of Palestine Studies aims to publish the articles of not only accomplished scholars, but also of promising young researchers in order to promote their research activities. Many dissertations that involve original research go unpublished. There are many benefits of publishing journal articles produced from these works, including original contributions to the chosen field, career enhancement, and personal satisfaction. Generally,

turning several chapters from a dissertation into scholarly articles do not constitute a problem when later producing a monograph based on it.

As an editorial board, we have tried to determine the scope and contents of the journal as optimally as possible, given the conditions. It welcomes papers from scholars working in the fields of Social, Human and Administrative Sciences, related with Palestine, Israel, Judaism and Jerusalem. For the field of theology and law, we also plan to publish a peer-reviewed journal that is published annually.

Setting out to publish this journal, we hope it to become a reference source combining institutional independence with academic robustness. We closely follow the national and international academic studies related to this field, and wish to make a meaningful contribution on our part to the accumulation of scholarly knowledge. We also aim to help the research of talented young academics reach the appreciation it deserves. We want to increase the communication and information-sharing among the academicians, professionals and researchers in the field, and to provide the venue conducive to this.

Bu makaleye atıf yapmak için:

Satış, İhsan. "Kudüs'te Ermeniler." *Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD)*, no. 1 (Yaz 2017): 10-35.

KUDÜS'TE ERMENİLER*

İhsan SATIŞ

Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tunceli, Türkiye
(ihansatis@hotmail.com)

Makale Türü: Hakemli Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 15.03.2017, Kabul Tarihi: 05.04.2017

Öz: Kudüs'te Ermenilerin varlığı IV. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Bu yüzyılda Hristiyanlığın kutsal mabetleri olan Kamame Kilisesi, Beytullahm Kilisesi ve Meryem Kilisesi gibi yapıların inşa edilmesiyle Kudüs'ü ziyaret eden Ermenilerin sayısı artmıştır. Böylece şehre yerleşen Ermenilerin sayısı artmış ve zamanla şehirde bir Ermeni cemaati oluşmuştur. Sayılarının az olmasına rağmen Ermeniler, Kudüs'te özel ve ayrı bir yere sahip olmuşlardır ve Rum ile Latin Kilisesi'nden sonra şehirde Hristiyan grupları arasında üçüncü grubu oluşturmuşlardır. Şehirde kendi mahallelerinde ikamet etmekle birlikte, idari olarak patrikhane şeklinde organize olmuşlardır. Ermeni Mahallesi, manastır-katedral şeklinde organize edilmiş olup, Ermenilerin eğitim aldığı, modern kültürel faaliyetler gerçekleştirdikleri ve hacıların konakladığı bir tür merkezdir. Bu merkez Ermeni tehciri sırasında da faaliyetlerden geri durmamıştır. Kudüs'e gelen Ermenileri himaye etmiş, onların konaklama ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Ermeni Mahallesine yerleşen Anadolu Ermenileriyle birlikte Kudüs'te Ermeni nüfusu da artmıştır. Bu çalışmada Kudüs'te Ermenilerin varlığından bahsedilerek, özellikle ondokuzuncu yüzyıldaki Ermeni mahallesi, Ermenilerin demografik özellikleri ve Mar Yakup Manastırı ile Kudüs Ermeni Patrikhanesi hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca kısa da olsa Ermeni tehciriyle Kudüs'e yerleşen Ermenilerin durumu ve bunlara yapılan yardımlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Ermeniler, Mar Yakup Manastırı, Kudüs Ermeni Patrikhanesi,

ARMENIANS IN JERUSALEM

Abstract: The presence of Armenians goes back to the fourth century. In this century, number of Armenians visiting Jerusalem increased with the help of constructions of most sacred buildings such as the Church of Holy Sepulchre, the Church of Nativity and the Church of the Sepulchre of Saint Mary. Thus, the number of Armenians who settled in the Jerusalem increased and overtime an Armenian community emerged. Despite the small number of Armenians, they have a privileged status place in Jerusalem. After the Latin Church and the Greek Church, the Armenian Church has formed the third group among Christian groups in the city. Though Armenians live in

their own quarter, they were organized as patriarchate in terms of administration. Armenian quarter organized as convent-cathedral and it was a center where Armenians get educated, carry out modern cultural activities, and serves as accommodation for pilgrims. The center has served during the Armenian deportations as well. It patronized the Armenians who came to Jerusalem, tried to meet their needs such as harboring and accommodation. In Jerusalem Armenians population has increased with Anatolian Armenians who settled to the Armenian quarter. In this paper, by mentioning the presence of Armenians in Jerusalem, information will be given about Armenian quarter, demographic characteristics of the Armenians and the Cathedral of St. James with Armenian Patriarchate of Jerusalem especially in nineteenth century. In addition, the situation of Armenians who settled to Jerusalem because of Armenian deportation and the contributions made to those people will be discussed shortly.

Keywords: *Jerusalem, Armenians, Cathedral of St. James, Armenian Patriarchate of Jerusalem,*

Giriş

Aziz Gregory (Gregoire)'nin öncülüğünde Hristiyanlığı kabul eden Ermenilerin Kudüs'te varlığı, Hristiyanlığın ilk devirlerine kadar geri gitmektedir. IV. yüzyılda Hristiyanlık itikadında Hz. İsa ile ilişkilendirilen yerlerde Kamame Kilisesi ve Beytüllahm Kilisesi, annesi Hz. Meryem'in kabriyle ilişkilendirilen yerde Meryem Kilisesi gibi yapıların inşa edilmesiyle Kudüs'ü ziyaret eden Ermenilerin sayısı artmıştır. Ermeni ziyaretçilerin artmasıyla şehre yerleşen Ermeni rahip, piskopos ve hacıların sayısı da artmıştır. Böylece Kudüs'te bir Ermeni toplumu oluşmaya başlamıştır. Rum ve Latin Kiliseleri gibi Kutsal Yerlerin bakımını üstlenen Ermeni cemaati, zamanla daha da güçlenmiş ve VII. yüzyıldan itibaren dinî hiyerarşisinde müstakil patriklik statüsünde organize olmuştur. Ermenilerin Kudüs ile ilgili bağları kuvvetlenince Patrikhane, önemli bir dinî yaşam ve otorite merkezi haline gelmiştir. Ayrıca Patrikhane, şehirde Rum ve Latin Patrikhaneleriyle birlikte üç büyük patrikhaneden biri olmakla birlikte Eçmiyazin'den sonra Ermeni milletinin en önemli dinî merkezidir¹.

Haçlı Seferleri sırasında Ermeniler, Kilikya Ermeni Krallığı ile Kudüs Latin Krallığı arasında kurulan yakın ilişkiler sayesinde konumlarını daha da genişlettiler ve şehirdeki en önemli dinî merkezleri olan Aziz James Manastırını Gürcülerden almışlardır². 1340'larda ise Memluklerden aldıkları

* Bu çalışma, "Kudüs'te Ermeniler ve Ermeni Mahallesi" adıyla 18-20 Aralık 2015 tarihleri arasında "Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi-III. Uluslararası İlişkiler Sempozyumu"nda sunulmuş bildiri olup, tekrar gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

¹ *Album of the Armenian Monastery of Jerusalem*, The Delphic Press, NewYork 1950, s. 7-8.

² Avedis K. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, Harvard University Press 1965, s. 169-170.

izinle Gürcülerden aldıkları bu manastırın etrafını duvarla çevirmişlerdir. Böylece Ermeni Mahallesi'nin sınırları çizilmiş ve günümüzde de varlığını devam ettiren mahallenin ortaya çıkmasına ortam sağlanmıştır³. Ayrıca Memlukler zamanında Aziz James Manastırı vergiden muaf tutulmuş ve bu durumu açıklayan Arapça bir kitabe kilisenin girişine yerleştirilmiştir⁴.

Aralık 1516 tarihinde Sultan I. Selim'in Kudüs'ü fethiyle birlikte Kudüs Ermeni Cemaati ve Patrikhanesi Osmanlı yönetimi altına girmiştir. Patrikhane, Osmanlı hâkimiyetinde Kudüs'teki üç büyük kiliseden biri kabul edilmiş ve Süryani, Kıpti ve Habeş cemaatleri üzerinde otoriteye sahip olarak yeniden organize edilmiştir⁵. Sultan I. Selim, Kudüs'e geldiğinde onu karşılayanlar arasında Ermeni Patriği Sarkis de bulunmaktaydı. Bu dönemde Hz. Ömer zamandan beri Ermenilerin tasarruflarına bırakılan Kutsal Yerler hakkında bir ferman Sarkis'e verilmiştir. Bu fermanla Ermenilerin gerek şehirde gerek Hristiyanlık nazarında kutsal kabul edilen yerlerde hakları belirtilmiş ve koruma altına alınmıştır⁶.

Ermeni Mahallesi ve Nüfusu

XIX. yüzyılda Ermeniler, Kudüs'te üçüncü büyük Hristiyan cemaatini oluştururlar. İkamet ettikleri Ermeni Mahallesi ise eski Kudüs diye tabir edilen Kudüs sur içinin dört ayrı parçasından biridir. Seyyah Titus Tobler, şehrin bu kısmının dört ayrı parçaya ayrıldığını, batıda Hristiyan ve Ermeni Mahalleleri, doğuda Müslüman ve Yahudi Mahallelerinin olduğunu belirtmiştir. Tobler'e göre Ermeni Mahallesi eski şehrin güneybatı köşesinde Ermenilerin yerleşmesi sonucunda kurulmuş ve ismini buradaki Ermeni yapılarından almıştır. Ancak Hristiyan kaynakları, 1806 yılından sonra mahallenin Ermeni Manastırı ile ilişkilendirilip, kullanılmasından dolayı *Ermeni Mahallesi* adının yaygınlaştığı söyler. (Bkz. Plan 2)⁷.

Ermeni Mahallesi, eski şehrin altıda biri olan küçük bir mahalledir. Eski şehrin güneybatısında Sion ve Yafa kapısı arasında kalan alanı kapsamaktadır. Mahalle, yerli Ermenilerin yerleşim yerlerini ve mahallenin üçte ikisini kaplayan Aziz James Manastırı olmak üzere iki bölümden oluşur (Bkz.

³ Melody Amsel-Arieli, "Armenians in Jerusalem", *History Magazine*, XIV/6, Ağustos-Eylül 2013, s. 24.

⁴ Memlukler zamanında manastırın girişine yerleştirilen bu kitabe 1743 yılında okunmaz hale gelince, Ermeni Patriği Grigor kadiya başvurarak kitabenin yenilenmesini istemiştir. Kadının izin vermez üzerine kitabe yenilenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakrad Bourjekian, "The Mamluk Inscription of the St. James Armenian Monastery Inside the Armenian Quarter of the Old City, Jerusalem", *Journal of the Society for Armenian Studies*, 22, 2013, s. 239-251.

⁵ Daphne Tsimhoni, "The Armenians and the Syrians: Ethno-Religious Communities in Jerusalem", *Middle Eastern Studies*, XX/3, July 1984, s. 352.

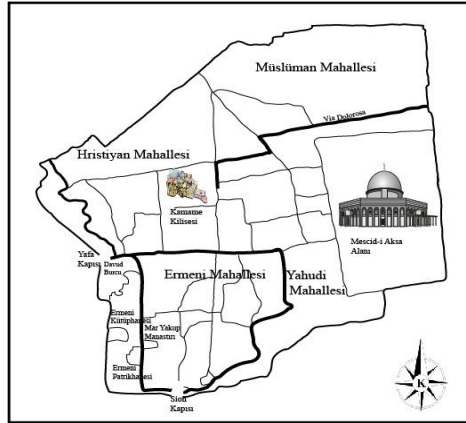
⁶ Ermeni Patriği Sarkis'e verilen fermanın metni için bkz. Karakoç Sarkis, *Külliyât-ı Kavânin*, Belge No: 2599; Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 1988, s. 15-17.

⁷ Yehoshua Ben-Arieh, *Jerusalem in the 19th Century the Old City*, Jerusalem 1984, s. 243-245.

Plan 2)⁸. Mahallenin sınırları, kuzeyde Habad Caddesi, batıda Davud Caddesi, doğuda Sion Kapısı ile güneybatıdaki Yafa Kapısı arasında kalan surlardır (Bkz. Plan 1)⁹.

Plan 1: Ermeni Mahallesi

Plan 2: Kudüs Sur İçi ve Mahalleler

⁸ Lairy Haytayan, "Armenian Christians in Jerusalem: 1700 Years of Peaceful Presence", *Politics and Religion Journal*, V/2, 2011, s. 180.

⁹ Adar Arnon, "The Quarters of Jerusalem in the Ottoman Period", *Middle Eastern Studies*, XXVIII/1, July 1992, s. 21-23.

Aziz James Manastırı, Osmanlı kaynaklarında Mar Yakup Manastırı olarak bilinir. Ermenilerin çoğu manastır ve patrikhane ile bütünleşmiş olan bu mahallede ikamet etmektedirler. Patrikhanenin ana kapısı aynı zamanda Ermeni Mahallesi'nin de kapısıdır. Ermenilerin şehirde sayıları ve nüfusları az olmasına rağmen Hristiyan Mahallesi'nde değil de kendilerine has bir mahallede ikamet etmeleri, Hristiyanlığın Kutsal Yerler'inde hakları olmaları onların tarih boyunca Kudüs'ü yöneten milletler ile iyi olan ilişkilerini göstermektedir. Ayrıca tarih boyunca şehirde kesintisiz kalmış tek Hristiyan kilisesi de Ermeni Kilisesi'dir¹⁰.

Osmanlı'nın ilk yüzyılında yapılan tahrirlerde Ermeni nüfusu Mar Yakup Manastırı'nda görülmektedir. 1538/1539 yılında manastırda 15 din adamı kaydedilirken, 1553/1554 yılında 54 hane Ermeni nüfusu kaydedilmiştir. 1562/1563 yılında ise manastırda 31 hane ve 5 bekâr erkek (*mücerred*) nüfus olduğu kayda geçmiştir. Bunun yanında aynı yılda Ermenilere ait olduğunu bildiğimiz Deyr-i Zeytun'da 7 rahip, Amude Kilisesi'nde 14 Efrenci Ermeniyan rahip yaşamaktadır¹¹.

1615 yılında Kudüs'e gelen Polonyalı Simeon şehirde 12 hane yerli Ermeni ailesi bulunduğunu belirtmektedir¹². 1690/1691 yılında Kudüs'te 142 cizye yükümlüsü¹³ Ermeni bulunmakla birlikte şehirde 640 Ermeni nüfus vardır¹⁴. Kudüs'ü 1835 yılında ziyaret eden Titus Tobler¹⁵, 1778-1846 yılları arasında şehirde yaşayan Ermenilerin nüfusu hakkında bazı rakamlar vermektedir. Tobler'e göre 1778'de 1500, 1817'de 400, 1818'de 1500, 1828'de 4000, 1831'de 500, 1837'de 1000, 1838'de 620, 1844'te 350 ve 1846'da 400 Ermeni şehirde bulunmaktadır¹⁶.

¹⁰ Kerim Balcı-Aykut İnce, *Kutsallığın Başkenti Kudüs*, İstanbul 2012, s. 236-237.

¹¹ Emine Erdoğan, XVI. Yüzyılda Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus ve Etnik Yapı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 69, 80, 92. Kanaatimizce Efrenci Ermeniyan diye kayda geçen rahipler Katolik Ermenilerdir.

¹² *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, Haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1964, s. 128.

¹³ Çifçi, 1690 yılında Kudüs'te 140 cizye yükümlüsü olduğunu belirtmektedir. Bkz. Hilal Çifçi, XVII. Yüzyılda Kudüs ve Çevresinde Gayrimüslim Nüfus, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 37.

¹⁴ Oded Peri, "The Christian Population of Jerusalem in the Late Seventeenth Century: Aspects of Demography, Economy, and Society", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXXIX/4, 1996, s. 407-408.

¹⁵ Yehoshua Ben-Arieh, "The Population of the Large Towns in Palestine During the First Years of the Nineteenth Century, According to Western Sources", *Studies on Palestine During the Ottoman Period*, Edr. M. Ma'oz, Jerusalem 1975, s. 51

¹⁶ Titus Tobler, *Denkblätter Aus Jerusalem*, Scheitlin und Zollikofer 1853, s. 360-361.

1806 yılında Kudüs'ü ziyaret eden Ulrich Jasper Seetzen, şehirde 500 Ermeni'nin yaşadığını belirtmektedir¹⁷. Yüzyılın ortalarında (1838'den sonra) Kudüs'ü ziyaret eden Robinson şehirde 130 Ermeni'nin bulunduğunu belirtmektedir¹⁸. Liebetrut ise, 1851 yılında 350 Ermeni'nin Kudüs'te bulunduğunu söylemektedir¹⁹.

Tarih	Tobler	Seetzen	Robinson	Liebetrut	Ben-Arieh ²⁰
1778	1500	-	-	-	-
1800	-	-	-	-	500
1806	-	500	-	-	-
1817	400	-	-	-	-
1818	1500	-	-	-	-
1828	4000	-	-	-	-
1831	500	-	-	-	-
1835	-	-	-	-	530
1837	1000	-	-	-	-
1838	620	-	130	-	-
1844	350	-	-	-	-
1846	400	-	-	-	-
1850	-	-	-	-	550
1851	-	-	-	350	-

Tablo 1: 1778-1851 Yılları Arasında Seyyahlara ve Araştırmacı Ben-Arieh'e Göre Kudüs'te Ermeni Nüfusu

Kudüs'te Ermeniler, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sur içindeki mahallede ikamet ederlerdi. Bu tarihten sonra sur dışında yeni yerler inşa

¹⁷ Ulrich Jasper Seetzen, *Ulrich Jasper Seetzen's Reisen Durch-Syrien, Palästina, Phönicien, die Transjordan-Länder, Arabia Petraea und Unter-Aegypten*, Berlin 1854, s. 18.

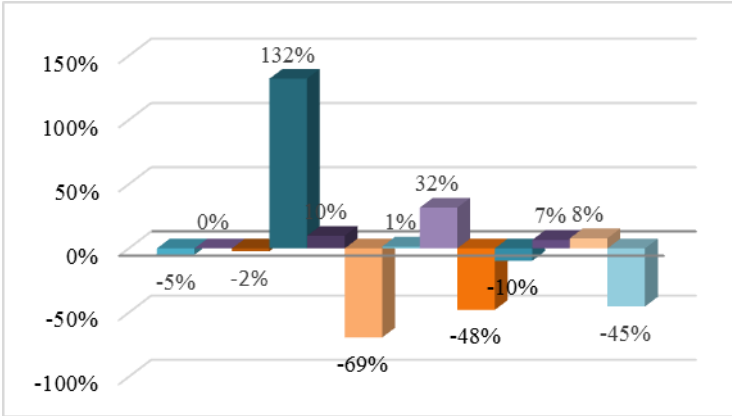
¹⁸ Edward Robinson-E. Smith, *Biblical Researches in Palestine, Mount Sinai and Arabia Petræ (A Journal of Travels in the Year 1838)*, II., Boston 1841, s. 85.

¹⁹ Friedrich Liebetrut, *Reise Nach Dem Morgenlande, Insorderheit Nach Jerusalem Und Dem Heiligen Lande*, II., Hamburg 1854, s. 25.

²⁰ Yehoshua Ben-Arieh, a.g.mk., s. 51.

ederek, buralarda da ikamet etmeye başlamışlardır. Mesela 1890'larda ve XX. yüzyılın başlarında Sion ve Yafa kapısı etrafında ambarlar, geniş mağaza ve dükkânlar satın almışlardır²¹.

Ben-Arieh, birçok seyyahın verdiği bilgilerden hareketle XIX. yüzyılda Kudüs nüfusu hakkında rakamlar ortaya çıkarmıştır. Tablo 1'de belirtilen seyyahların bilgi vermediği yıllarda Ben-Arieh'in ortaya çıkarmış olduğu rakamlar verilmiştir. Bu şekilde XIX. yüzyılda Kudüs'teki Ermeni nüfusuna bütüncül bakılmaya çalışılmıştır. Ayrıca birçok yıla ait rakamların olması nüfus artış hızının da daha net hesaplanmasını sağlamaktadır. 1778'den 1800 yılına kadar nüfus %-5 azalırken, 1800'den 1806 yılına kadar nüfus hiç artmamaktadır. 1806'dan 1817'ye kadar nüfus %-2 azalırken, 1817'den 1818 yılına kadar nüfus %132 artış göstermiştir. 1818'den 1828 yılına kadar nüfus %10 artmıştır. 1831 yılında ise %-69 oranında nüfus azalmaktadır. 1831 yılından 1835 yılına kadar nüfus artış hızı %1'dir. 1835'ten 1837 yılına kadar ise artış hızı %32'dir. 1837 yılından 1838 yılına kadar %-48 oranında nüfus düşerken, 1838'den 1844 yılına kadar %-10 oranında nüfusta düşüş devam etmiştir. 1844'ten 1846 yılına kadar nüfus %7 oranında artış göstermiştir. 1846 yılından sonraki dört yıl içinde nüfus %8 oranında artarken 1851 yılında bir önceki yıla göre %-45 oranında ciddi bir düşüş göstermektedir (Bkz. Grafik 1).

Grafik 1: 1778-1851 Yılına Kadar Kudüs'te Ermeni Nüfusunun Artış Hızı

1871/1872 (H.1288) tarihli Suriye Vilayet Salnamesine göre Kudüs merkez sancağında 175 hane Ermeni nüfus bulunmaktadır²². 1871/1872 yılından sonra Kudüs'te yaşayan Ermeni nüfusu ile ilgili daha tutarlı rakamlar bulunmaktadır. 1881/1882-1893 yılları arasında 343 Kadın, 504 Erkek olmak

²¹ Yehoshua Ben-Arieh, a.g.mk., s. 60.

²² Suriye Vilayet Salnamesi, Def'a:3, 1288, s. 149.

üzere toplam 847 Ermeni şehirde bulunmaktadır²³. Karpat'ın belirttiği bu rakam 11 ya da 12 yıl kadar bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bununun sebebi nüfus sayımının 1881/1882 yılında başlayıp, sonuçlarının 1893 yılında ilan edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu zaman aralığında bazı araştırmacılar şehirde bulunan Ermeni nüfusu hakkında rakamlar vermektedir. McCarthy'e göre 1884/1885 yılında 622²⁴ ve Dhier'e göre ise 1885/1886 yılında 1147 Ermeni şehirde ikamet etmektedir²⁵.

1893 tarihli bir arşiv vesikasında Kudüs, Yafa ve Beytüllahm'da erkek-kadın toplam 766 yerli, 191 rahip ve memur olmak üzere yabancılarla birlikte sancakta toplam 967 Ermeni nüfus olduğu belirtilmektedir. Ayrıca vesikada Gazze ve Halilürrahman kazalarında Ermeni nüfusunun olmadığı da belirtilmektedir²⁶. Ancak McCarthy, 1893/1894 yılında şehirde 825 Ermeni'nin bulunduğunu belirtmektedir²⁷.

1894 yılında Kudüs'te 939 Ermeni bulunurken, 1895 yılında 788, 1897 yılında 825 Ermeni nüfus bulunmaktadır²⁸. 1903 yılında Kudüs'te 1200 Ermeni, Beytüllahm'da 300 Ermeni ve birkaç yüz Ermeni de Yafa, Remle ve Nasıra'da yaşamaktadır²⁹.

1904/1905 yılında şehirde Ermeni nüfusu düşüş göstermiş olup, 322'si erkek, 300'ü kadın olmak üzere toplam nüfus 622'ye düşmüştür³⁰. 1911/1912 yılında yapılan nüfus sayımında Kudüs merkez sancakta 1173 Ermeni yaşarken, Yafa'da 137 Ermeni bulunmaktadır³¹.

Mar Yakup Manastırı ve Kudüs Ermeni Patrikhanesi

II. yüzyılın sonlarına doğru Hristiyanlık, Anadolu'dan Roma'ya kadar geniş bir alanda yayılmıştır. Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte Hz. İsa'nın tabiatıyla ilgili inanç farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların giderilmesi için birçok konsil toplanmıştır. Ermeni Kilisesi, ilk üç ökümenik (evrensel) konsil olan İznik, İstanbul ve Efes konsillerinin kararlarını kabul etmesine rağmen 451

²³ Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914-Demographic and Social Characteristics*, University Wisconsin Press 1985, s. 144; Işıl Işık Bostancı, *XIX. yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2006, s. 139.

²⁴ Justin McCarthy, *The Population of Palestine: Population History and Statistic*, Columbia University Press 1990, s. 50.

²⁵ Amad A. Dhier, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başlarında Filistin'de Demografik Yapı ve Nüfus Hareketleri*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 67.

²⁶ BOA, *Y.PRK.DH*, 6/56, 20 Temmuz 1309.

²⁷ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 51.

²⁸ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 152-153, 156-157, 160-161.

²⁹ Melody Amsel-Arieli, *a.g.mk.*, s. 24.

³⁰ Amad A. Dhier, *a.g.tez*, s. 68.

³¹ *Memâlik-i Osmâniyyenin 1330 Senesi Nüfus İstatistikî*, Der-sa'adet 1336, s. 30.

yılında toplanan Kadıköy konsilinin kararlarını reddetmiştir. Kadıköy konsilinde İsa'nın birbirinden ayrılmaz ve birbirine karıştırılamaz iki tabiatı olduğu görüşü kabul edilmiş ve Monofizit yani İsa'nın tek tabiatlı olduğunu savunan görüş reddedilmiştir³².

Monofizit itikadını kabul eden Ermeni Kilisesi konsil kararlarını reddederek, Roma Kilisesi'nden ayrılmış ve Ermeni Apostolik Ortodoks Kilisesi olarak ulusal bir kilise olmuştur. Daha önce belirtildiği üzere Ermenilerin Kudüs'te varlığı Hristiyanlığın ilk evrelerine kadar gitmekle birlikte VI. yüzyıldan beri şehirde bir piskoposları bulunmaktadır³³. Ayrıca arkeolojik bulgular Ermeni Kilisesi'nin V. yüzyıldan itibaren Kudüs'te geliştiğini göstermektedir³⁴. 638 yılında Kudüs Müslümanlar tarafından fethedilince Monofizit inancını paylaşan Doğu Kiliseleri (Habeş, Kıpti ve Süryani) Ermeni Piskoposunun yönetiminde patriklik olarak organize edilmiş ve Piskopos Abraham ilk patrik olarak tayin edilmiştir. Sanjian, söylentilere göre Hz. Ömer'in Abraham'a bir ferman vererek, Ermenilerin Kudüs'teki haklarını güven altına aldığını ve onu hem Ermeni cemaati üzerinde hem de Monofizit gruplar üzerinde ruhani lider olarak organize ettiğini belirtmektedir³⁵.

Azaryan, Kudüs'te Ermeni Kilisesi'nin ne zaman patriklik statüsü kazandığının net olarak bilinmediğini belirtmektedir. Ermeni kaynakları VII. yüzyılda yaşayan Piskopos Abraham'ı patrikhanenin ilk patriği olarak kabul ederler. Çünkü Hz. Ömer Kudüs'e geldiğinde ona bir ferman vermiş ve onu patrik olarak kabul etmiştir. Ancak Azaryan'a göre bu tabir Müslümanlar tarafından Hristiyan cemaatlerin liderleri için kullandığı bir terim olabilir. Birçok kaynaktan patrikliğin daha sonraki süreçte patriklik statüsü kazandığı belirtilmektedir. Bu konuda Kudüs Ermeni Kilisesi'nin diğer kiliselerden kesin olarak ayrıldığı noktalar üzerinde durulmalıdır. Mesela 1311'de Aziz James Kardeşliği, Kilikya'nın politikasını kabul etmemiş ve Patrik Sarkis patrikhanenin bağımsızlığını ilan etmiştir³⁶.

Matossian, Kudüs Ermeni Patrikhanesi'nin mevcut hali, Piskopos Sarkis'in patrik olarak ilan edildiği ve Aziz James'in XIV. yüzyılın ilk on yılında Kudüs'te bir Ermeni manastırı kurduğu zaman aldığını belirtmektedir. Fatih Sultan Mehmet zamanında Ermeni Patrikliği İstanbul'da tesis edildikten sonra Kudüs

³² Abdurrahman Küçük, "Gregoryen Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararı Karşısındaki Tutumu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXV/1, Ankara 1996, s. 133-146; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI/1, Ankara 2000, s. 311-313.

³³ Bedross Der Matossian, "The Armenians of Palestine 1918-48", *Journal of Palestine Studies*, XLI/1, Autumn 2011, s. 25.

³⁴ Kerim Balci-Aykut İnce, *a.g.e.*, s. 237.

³⁵ Avedis K. Sanjian, *a.g.e.*, s.97.

³⁶ Victor Azaryan, *The Armenian Quarter of Jerusalem-Urban Life Behind Monastery Walls*, Berkeley-London 1984, s. 65.

Ermeni Patrikhanesi idari özerkliğini İstanbul'a devretmek zorunda kaldı. Bir bakıma merkezileştirme politikası adı altında İstanbul Ermeni Patrikhanesine bağlandı. Bu itaat ve bağlanma Kudüs'ün dinî otoritesini etkilemediği için Kudüs Patriği yeni durumu benimsedi. Böylece Kudüs Patriği İstanbul Patriği sayesinde İstanbul'daki zengin Ermenilerden finansal destek almıştır. Patrikhanenin yetki alanı güney Suriye, Lübnan, Kıbrıs ve Mısır'ı kapsamaktaydı. Ancak İngiliz manda yönetimi zamanında yetki alanı Filistin ve eski Ürdün ile sınırlı tutulmuştur.³⁷ Ayrıca Kudüs Ermeni Patrikleri, İstanbul'da Ermeni Patrikhanesi'nin tesis edilmesinden sonra, patrikhanenin menfaatlerini korumak ve Babîâli karşısında patrikhaneyi temsil etmek için İstanbul'da bir temsilci bulundurmışlardır³⁸.

Patrikhanelerin birbirlerinin işlerine müdahale etmemesi konusunda örnekler olduğu gibi Kudüs Patrikhanesi'nin doğrudan merkezle yazışmaları da bulunmaktadır. 30 Ocak 1910 tarihinde Kudüs Ermeni cemaati namına eski muhtar Kiğörk Ohennesyan ve cemaatin diğer bazı mensuplarıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, hakkında tahkikat yapılması istenen Kudüs ruhbanından üç kişinin manastırdan uzaklaştırılmasının İstanbul Patrikhanesi'nin müracaatı üzerine ısrar edildiği ve İstanbul Patrikhanesi'nin Kudüs Ermeni Manastırı hakkında yapmak istediği muameleden rahatsız olduğu belirtilmektedir. Son olarak telgrafın sonunda "İstanbul Patrikhanesi'nin adalete aykırı olan muamelesine devam edilecek mi yoksa manastırı ihya eden Hz. Ömer'in kabrinden mi yardım isteyelim" şeklinde duruma sitem edilmektedir³⁹.

Mar Yakup Manastırı Kudüs'te Ermenilerin en önemli kutsal mekânlarından birisidir. Manastır adını burada gömülü bulunduğu inanılan Havari Aziz James'ten alır. M.S. 444 yılında inşa edilen bu yapı, 614 yılında İranlılar tarafından yıkılmıştır. Günümüzdeki mevcut yapı ise XII. yüzyıla ait bir Haçlı yapısıdır. Ermeniler, I. yüzyıldan beri manastırda görülmelerine rağmen gerçek manada XII. yüzyılda burayı fakirleşen Gürcülerden satın aldıktan sonra sahip olabilmişlerdir⁴⁰. Osmanlı fermanlarında manastırın Ermenilere ait

³⁷ Bedross Der Matossian, *a.g.mk.*, s. 25.

³⁸ Avedis K. Sanjian, *a.g.e.*, s.113. İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin İstanbul'da merkez olarak kullandığı Kumkapı'daki Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nde Kudüs Patrikliği Vekâlethanesi adında bir yapı vardır. Bu yapı büyük ihtimalle Kudüs Patriklerinin temsilcisi ya da vekilinin ikamet ettiği yerdir. Bkz. Vağarşag Seropyan, "Asdvadzadzin (Surp) Kilisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I., İstanbul 1993, s. 342.

³⁹ BOA, *DH.MUL*, 60/63, İef 2, 17 Kanun-ı Sani 1325.

⁴⁰ Sarah Irving, *Palestine*, The Globe Press 2011, s. 101; John Carswell, C. J. F. Dowsett, *Kütahya Tiles and Pottery from the Armenian Cathedral of St. James*, Jerusalem, I., Oxford at the Clarendon Press 1972, s. 1; Arif el-Arif, *El-Mufassal fi Tarihül-Kudüs*, Kudüs 1999, s. 533.

olduğu ve Ermeni Patriklerin burada mütemekkin oldukları yani ikamet ettikleri belirtilmektedir⁴¹.

Ermeni Patrikhane Nizamnamesi'nde⁴² Kudüs Ermeni Patriği, kayd-ı hayat şartı ile atanıp, Kudüs'te Ermeni milletinın ziyaretgâhlarının müdürü ve Mar Yakup Manastırı'nın ruhban cemaatinin başı olduğu, vazifesinin manastırın usul ve nizamına uygun faaliyette bulunmasına dikkat etmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca patriğin manastır nizamına uygun olmayan bir harekette bulunamayacağı, eğer bulunur ise hakkında manastıra bağlı ruhbanlar ya da İstanbul Patrikhanesi ruhani ve cismani meclisleri tarafından suçlama yapılabileceği belirtilmektedir⁴³.

Hristiyan Doğu Kiliseleri gibi Ermeni Patrikhanesi de manastır düzeni içinde Aziz James Kardeşliği ve seküler cemaat diye ikiye bölünmüştür. Bu Kardeşlik bir anlamda manastır yönetimindeki iktidar organıdır. 1860'da hazırlanmış bir düzenleme ile yöneltir. Bu düzenlemeye göre ruhani lider Patrik ile Kardeşlik kilise yönetiminin tüm işlerinin başıdır ve şehirde cemaati temsil ederler. Kardeşlik 9 piskopos, 30 arşimandrit⁴⁴ ve 20'si Kudüs'te ikamet etmek üzere 60 rahipten oluşur. Kardeşliğin tüm üyeleri Kudüs'te yaşamazlar⁴⁵. Yaklaşık 110 üyeden 20'si sadece Kudüs'te yaşar. Diğerleri muhtelif yerlerde yaşarlar. Ayrıca üyeler sadece bekârlık yemini etmiş kişiler arasından seçilir⁴⁶.

Ermenilerin Sosyal ve Dini Durumları

Kudüs'teki Ermeni cemaati mezhepsel olarak çok fazla bölünmemiştir. Çoğunluğu kendilerini *Doğu Ortodoksu* diye ifade etmekle birlikte Ortodoks'tur. Kudüs'teki Yahudi ve Hristiyanlara dair bir raporda şehirdeki Ermenilerden şöyle bahseder: *Ermeniler 'Grigoryosu'l-Münevver' ismiyle ma'rûf bir başpapazlarının tarîkine tâbi olduklarından Rum Kilisesi ile Roma ve tabir-i âherle Katolik Kilisesinin akidelerine muhalefet-i külliyeleri vardır Kudüs'de*

⁴¹ BOA, A.DVNS.GMC.d, No: 1, s. 33; BOA, A.DVNS.KLS.d, No: 9, s. 60-61.

⁴² 1856 İslahat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra gayrimüslim idarelerinde yapılacak reformlar kapsamında Ermeni Patrikhanesi'nden yapılacak idari düzenlemeye ilişkin bir nizamname sunulması istenmiştir. 22 Mart 1857 tarihinde maddeler patrikhanede tartışıldıktan sonra Babıali'ye bir taslak sunulmuştur. Ancak Babıali bu taslağa *devlet içinde devlet olmaz tarzında* bir karşılık vererek, kabul etmemiştir. Taslağın reddedilmesinden sonra Ermeni Patrikhanesi ile Babıali arasında görüşmeler ve çalışmalar devam etmiştir. Nihayetinde 23 Mart 1863 tarihinde Ermeni Patrikhane Nizamnamesi, Osmanlı Türkçesi'nde *Nizamnâme-i Millet-i Ermeniyân*, Ermenice'de *Azkayin Sahmanatrutyun Hayots (Ermeni Millî Anayasası)* adıyla ilan edildi. Bkz. Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara 2015, s. 40-43.

⁴³ Düstur, Birinci Tertip, Cilt: 2, Matbaa-i Amire 1289, s. 942-943.

⁴⁴ Yunanca *Archimandritis*, İngilizce *Archimandrite* diye belirtilen Arşimandrit, bir ya da birkaç manastırı idare eden, denetleyen yüksek rütbeli başpapazdır.

⁴⁵ Daphne Tsimhoni, a.g.mk., s. 354.

⁴⁶ Victor Azaryan, a.g.e., s. 120.

*kiliseleri hemen on beş asırdan beru teessüs itmışdir ve tahrîr-i cedîde göre livâ dâhilinde mecmûu nüfus bin yüz beşe mukârindir bâ berât-ı âlî mansûb bir patrik ve yine hey'eti ruhânîyyeden müteşekkil bir meclis ma'rifetiyle idare-i umûr itmektedirler*⁴⁷.

Ortodoks Ermenilerden sonra sayıları çok daha az olan Ermeni Katolikler gelirler. Osmanlı Devleti'nde 1830 yılında ayrı bir millet olarak kabul edilen Ermeni Katoliklerin⁴⁸ sayıları Kudüs'te çok fazla değildir⁴⁹. Bunlar Ortodoks Ermeniler gibi toplu değil, dağınık olarak ikamet etmektedirler. Patrikhaneleri de Müslüman Mahallesi sınırları içinde olup, *Via Dolorosa* olarak adlandırılan *Çile Yolu* üzerindedir.

İlk Ermeni Katolik papaz yardımcıları 1856 yılında Kudüs'e gelmişler ve bir kilise inşa etmişlerdir⁵⁰. Bu kilise muhtemelen Ermeni Katoliklerin 1886 yılında 4 hane erkek-kadın toplam 22 kişi olduklarını belirterek hem ibadetleri için hem de gelen ziyaretçiler için kendi mülklerindeki arazileri üzerinde 25,5 metre uzunluğunda, 13 metre yüksekliğinde ve 10,5 metre genişliğinde bir kilise inşa etmek istedikleri kilisedir. Ancak kiliseyi inşa etmek istedikleri arazinin bir kısmı *arazi-i mahlûke* ve bir kısmı da *arazi-i mevkûfedendir*. Osmanlı Devleti, vakıf olan arazinin ya bedelinin ödenmesi ya da başka bir mülk ile değiştirilmesi şartıyla Ermeni Katoliklere kilise inşa ruhsatı vermiştir⁵¹.

Ermeni Katoliklerden daha az olmak üzere Ermeni Protestanlar da Kudüs'te vardır. Katoliklere benzemeyen Protestanlar Kudüs'te ayrı dini bir grup ya da toplumsal bir kimliğe sahip olamamışlardır. Genelde Protestanlar içinde barınmışlardır. Nasıra Kilisesi, Ermeni Protestanların en büyük toplanma merkezidir. Şimdilerde çoğunlukla Araplaşmaktadır⁵².

Kudüs Ermenileri, kendilerini Osmanlı Filistin toplumunun bir parçası olarak görürler. Onlar Ermenice ve Avrupa dillerini konuşsalar da onların ilk dili Arapça olmuştur⁵³. Kendi dilleri ve kültürlerini devam ettirirler. Şehirde dini ve ekonomik yaşama dâhil olmalarına rağmen nadiren Ermeni olmayanlar ile iş

⁴⁷ BOA, *Osmanlı Belgelerinde Filistin*, Yay. Haz. Hüseyin Özdemir-Cafer Durmuş, vd., İstanbul 2009, s. 433.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, *II.Mahmud Devri'nde Katolik Ermeni Cemâati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)*, Yay. Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, 1995, s. 1-3, 21-36; Ahmet Türkan, *Ermenilerin ve Doğu Hıristiyanlarının Sorunları Çerçevesinde Osmanlı Papalık İlişkileri*, İstanbul 2012, s. 18-19.

⁴⁹ Ben-Arieh, 1860'da 10, 1870'de 20, 1880'de 20, 1890'da 30 ve 1900'da 30 Ermeni Katolik'in Kudüs'te bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Yehoshua Ben-Arieh, "Patterns of Christian Activity Nineteenth-Century Jerusalem", *Journal of Historical Geography*, II/1, 1976, s. 51.

⁵⁰ Daphne Tsimhoni, *a.g.mk.*, s. 358-359.

⁵¹ BOA, *İ.ŞD*, 87/5196, 21 Zilkade 1303; BOA, *DH.MKT*, 1367/16, 23 Zilhicce 1303.

⁵² Victor Azaryan, *a.g.e.*, s. 72-73.

⁵³ Bedross Der Matossian, *a.g.mk.*, s. 26.

ve ileri düzeyde ilişki için temas kurarlar⁵⁴. Toplumun pek çok işlerinde aktif bir rol oynamışlardır. Genelde şehirde berber, demirci, marangoz, inşaatçı, ayakkabıcı, kuyumcu, terzi ve bankacı gibi meslekler icra etmişlerdir. Bu mesleklerin dışında Kudüs mutasarrıflığında idari vazifeler de icra etmişlerdir. Örneğin, Bogos Efendi Zakarian vali yardımcısı, Sahag Nersessian polis şefi ve Hovhannes Khatchadourian şehrin vergi tahsildarı olmuştur. Ayrıca bu görevlerinin yanında dil ve çalışkanlıklarından dolayı yabancı misyonerler tarafından da istihdam edilmişlerdir. Kudüs'te Hagop Pascal Avusturya-Macaristan konsolos yardımcısı ve Haroutioun Torosyan Prusya konsolos yardımcısı olurken, Hagop Srabion Mouradian Yafa'da ABD konsolosluk görevlisi olmuştur⁵⁵. İlk postane ve telgraf hattı 1869'da Avusturya tarafından Ermeni Mahallesi'nde açıldığında da Ermeniler istihdam edilmiştir⁵⁶.

Kudüs Ermenilerinin önemli bir kısmı da ticaretle uğraşmaktaydı. Özellikle şehre gelen hacı adayları onlar için önemli bir gelir kaynağıydı. XIX. yüzyılda şehre gelen hacı sayısı doruk noktasına ulaştınca buna bağlı olarak Mar Yakup Manastırı'nın gelirleri de artmıştır. Çünkü gelen hacılar manastırda konaklamaktaydı. Seyyahların iddialarına göre manastırda, 1843 yılında 2.000 ile 3.000 civarında hacı, 1840'larda ve 1850'lilerde 4.000 hacı konaklayabilmektedir⁵⁷. Kırım Savaşı'nın (1853-1856) devam ettiği yıllarda şehre hiç hacı gelmemiştir. Bundan dolayı manastırın gelirleri de çok azalmıştır. Savaştan sonra hacılar tekrar akın akın gelmeye başlayınca manastırın gelirleri tekrar artmaya başlamıştır⁵⁸. Kudüs'te hacılardan elde edilen gelirleri gösteren bir eserin 83'üncü sayfasının altındaki bir nota göre 1856 yılının ikinci yarısında ve 1857 yılının başlarında yaklaşık 4.000 hacı vardı. Bu hacılardan elde edilen gelir ise toplam 1.231.122 kuruş, diğer bir ifadeyle ortalama kişi başı 30,8 kuruş elde edilmiştir⁵⁹. Gelirlerin artması

⁵⁴ Daphne Tsimhoni, *a.g.mk.*, s. 353.

⁵⁵ Bedross Der Matossian, *a.g.mk.*, s. 26. Ermeniler sadece Kudüs'te değil Sivas, Harput, Erzurum ve Diyarbekir eyaletleri gibi yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yerel yönetimlerde vali yardımcısı, kaymakam, kaymakam yardımcısı, nahiye müdürü, polis, jandarma ve vergi tahsildarlığı gibi görevlere atanmışlardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Şaşmaz, *British Policy and the Application of Reforms for the Armenians in Eastern Anatolia 1877-1897*, Ankara 2000, s. 201-216.

⁵⁶ Victor Azaryan, *a.g.e.*, s. 65.

⁵⁷ Yehoshua Ben-Arieh, *a.g.e.*, s. 243-245.

⁵⁸ Kevork Hintlian, "Travellers and Pilgrims in the Holy Land: The Armenian Patriarchate of Jerusalem in the 17th and 18th century", *The Christian Heritage in the Holy Land*, Edr. Anthony O'Mahony-Göran Gunner- Kevork Hintlian, Scorpion Cavendish 1995, s. 150.

⁵⁹ Roberta Ervine, "Changes in Armenian Pilgrim Attitudes Between 1600 and 1857: The Witness of Three Documents", *The Armenians in Jerusalem and the Holy Land*, Edr. Michael E. Stone vd., Leuven-Paris-Sterling 2002, s. 94.

üzerine Patrik John, Yafa kapısı dışında yerler satın almaya başladı. Böylece ilk kez sur dışında yerler satın alınarak, hacıların konaklamaları sağlanmıştır⁶⁰.

Şehre gelen hacılar bu yolculuğu anımsatacak bir eşya ve hediye yanlarında götürmek isterlerdi. Şehirde açılan ilk fotoğrafçılık stüdyosu bu ihtiyaca cevap vermek için 1865-1885 yılları arasında Kudüs Ermeni Patriği olan Yessayi Garabedian tarafından kurulmuştur. Böylece şehirde ilk yerel fotoğrafçılık stüdyosunu bir Ermeni kurmuştur⁶¹.

Mar Yakup Manastırı, hacıların ihtiyaçlarına cevap verdiği gibi Ermenilerin eğitim ve kültürel ihtiyaçlarına da cevap vermekteydi. 1833'te Patrik Zakaria ilk matbaayı şehirde açmıştır. 1843 yılında rahipler için manastırda ilahiyat fakültesi açılmıştır. Fakültenin açılmasıyla eğitim faaliyetleri kurumsallaşmaya başlamış ve 1846 yılında erkekler için, 1862 yılında kızlar için okullar açılmıştır⁶². Manastır eğitim faaliyetleri dışında kütüphane vazifesi de görmektedir. 1865-1867 yılları arasında manastır ve manastırın yakınındaki Aziz Toros Kilisesi (*The Church of St. Toros*) arasındaki çatının üzerindeki bir odada bulunan el yazması eserlerin ilk katalog çalışması yapılmıştır. Kudüs Ermeni Patriği Harootiun Vehabedian, Aziz Toros Kilisesi'nin kütüphaneye dönüştürülmesini planlamış ve 1897 yılında bunu tamamlamıştır. Bu kütüphane 4.000 el yazması eseriyle günümüzde dünyada ikinci büyük Ermeni Kütüphanesi olma özelliğine sahiptir⁶³.

Ermeni Kilisesi, Kudüs'te genellikle Ortodoks Ermenilerin davalarıyla, işleriyle ve Kutsal Yerler'deki haklarıyla ilgilenir. Ermeni Katoliklerin ve Protestanların davalarıyla hiç ilgilenmez. Bundan dolayı Ermeni Katolikler davaları olduğunda Latin Patrikhanesinin mahkemesine başvururlar. Doğum, ölüm ve evlilik gibi meselelerde kayıtları kendileri tutmaktadırlar⁶⁴.

Kudüs, Ermeni din adamlarının sürgün edildiği bir yer olma özelliğine de sahiptir. Vahan Vartan Agobyan uygunsuz hallerinden dolayı Kudüs'e sürgün edilmiştir. Sürgünden sonra Beyoğlu Üç Horan Kilisesi'ne vaiz olarak atanmış olup, vekillikçe Beyoğlu meclis-i idare üyeliğine aday gösterilmiştir⁶⁵. Van Piskoposluğu ve İstanbul Patrikliği görevlerinde bulunmuş olan Hrimyan Hayrik, ulusçuluk yanlısı hareketleri nedeniyle önce patriklikten istifaya zorlanmış, ardından da 1889 yılında Kudüs'e sürgün edilmiştir. Ancak üç yıl

⁶⁰ Kevork Hintlian, *a.g.mk.*, s. 150.

⁶¹ Ruth Victor-Hummel, "Culture and Image Christians and the Beginnings of Local Photography in 19th Century Ottoman Palestine", *The Christian Heritage in the Holy Land*, Edr. Anthony O'Mahony-Göran Gunner- Kevork Hintlian, Scorpion Cavendish 1995, s. 184.

⁶² Victor Azaryan, *a.g.e.*, s. 72-73.

⁶³ Sylvia Natalie Manoogian, "Libraries of Armenian Jerusalem", *The Armenians in Jerusalem and the Holy Land*, Edr. Michael E. Stone vd., Leuven-Paris-Sterling 2002, s. 148.

⁶⁴ Victor Azaryan, *a.g.e.*, s. 72-73.

⁶⁵ Ramazan Erhan Güllü, *a.g.e.*, s. 484.

sonra Eçmiyazin başpiskoposu olmuş ve 1907'de ölünceye kadar bu görevde kalmıştır⁶⁶. Yine Patriklik görevinde bulunmuş olan Mateos İzmirliyan 1896 yılında Ermeni olaylarının destekçisi ve teşvikçisi olduğu nedeniyle Kudüs'e sürgün edilmiştir. Ancak 1908 yılında İstanbul'a dönmüş ve ikinci kez İstanbul Ermeni Patriği olmuştur. İzmirliyan'ın Kudüs'e sürgün edilmesi oradaki rahipler arasında ayrışmalara sebebiyet vermiştir. Din adamları Kudüs Patriği Artin, Sis Katogikosu Sahak ve eski İstanbul Patriği İzmirliyan taraftarları olmak üzere üç kısma ayrılmışlardır. Taraflar arasında çıkan huzursuzluklar patrikhane içinde kavga çıkacak kadar büyümesi üzerine Artin Efendi Kudüs Patrikliğinden istifa etmiştir⁶⁷.

Artin Efendi'nin patriklikten istifa etmesi üzerine patrik kaymakamlığına Danil Efendi tayin edilmiştir. Danil Efendi vazifesini yerine getirmek için manastıra gittiğinde manastır içindeki bazı rahipler, patrik vekilini kabul etmemişler ve içeri almamışlardır. Bunun üzerine Danil Efendi, mutasarrıf vekili ve hükümet heyetini alarak manastıra girmeye çalışmış ise de başarılı olamamış, ardından arkadaşları ile Osmanlı kışlasına gitmiştir⁶⁸. Kudüs Ermeni cemaati eski muhtarı Kiğork Vanis ve ikinci muhtar Kiğork Kizmar İstanbul'daki Kudüs mebusları Ruhi Bey el-Halidî ve Reşid Bey el-Hüseynî'ye bir yazı göndermiştir. 8 Şubat 1910 tarihli bu yazıda rahiplik sıfatına, manastır şeref ve haysiyetine uygun olmayan hareketlerden dolayı Kudüs'ten uzaklaştırılmış olan Matinos (ماتينوس) Kayıkçıyan ile arkadaşlarının müdahaleleriyle Mar Yakup Manastırı'nın muhasara altında olduğunu, manastır içindeki bin kadar rahip ve ziyaretçilerin aç bir halde bulunduğunu belirtilerek, yardım talep edilmektedir⁶⁹. Bunun üzerine 10 Şubat 1910 tarihli Kudüs mutasarrıflığına gönderilen yazıda, manastır içindeki ziyaretçilerin dışarı çıkmak isteyenlerin çıkması ancak içeriye tekrar alınmaması, hareketi yapan rahiplerin hükümete fiilen muhalefet ettiklerinden derhal manastırı terk etmelerine, etmemeleri halinde cezai işlemlerin uygulanması bildirilmiştir⁷⁰. Neticede Kudüs Patrikhanesine mensup üç kişi teslim olmuş ve Beyrut tarihiyle İstanbul'a gönderilmek üzere Yafa'ya sevk edilmiştir. Olaydan sonra patrik vekili Danil Efendi görevine başlamıştır. Patrik vekili ve cemaat mensupları meselenin iyi bir şekilde giderilmesinden dolayı teşekkürlerini ve memnuniyetlerini bildirmişlerdir⁷¹.

⁶⁶ Salahi R. Sonyel, *Osmanlı Ermenileri-Büyük Güçler Diplomasisinin Kurbanları*, Çev. Ayden Birerdinç, İstanbul 2009, s. 43-44.

⁶⁷ Ramazan Erhan Güllü, a.g.e., s. 282, 308, 377.

⁶⁸ BOA, *DH.MUİ*, 60/63, lef 9, 27 Kanun-i Sani 1325.

⁶⁹ BOA, *DH.MUİ*, 60/63, lef 8, 26 Kanun-i Sani 1325.

⁷⁰ BOA, *DH.MUİ*, 60/63, lef 5, 28 Kanun-i Sani 1325.

⁷¹ BOA, *DH.MUİ*, 60/63, lef 11, 1 Şubat 1325.

Ermeni Tehciriyle Kudüs'e Sevk Edilen Ermeniler ve Yapılan Yardımlar

Birinci Dünya Savaşı sırasında bazı Ermeni gruplarının muhtelif yerlerde çıkardıkları isyanlar neticesinde Osmanlı Devleti, 27 Mayıs 1915 tarihinde Ermeniler için daha çok Ermeni tehciri olarak dile getirilen “Sevk ve İskân Kanunu” çıkarmıştır. Bu kanun neticesinde Suriye bölgesine sevk ve iskân edilen yüzlerce Ermeni'nin bir kısmı Kudüs'e yerleştirilmiştir⁷².

Ermenilerin Suriye bölgesine sevk edilmesinden sonra Osmanlı Devleti, Anadolu'daki Ermenileri Rus Eçmiyazın Katogikosluğu'nun tesirinden kurtarmak için Sis Katogikosluğu ile İstanbul Patrikliği'nin birleştirilmesine karar vermiştir. Bu sırada Kudüs'te bulunan Sis Katogikosu'nu ikna etme görevi IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya⁷³ verilmiştir. Cemal Paşa'nın bu görevi yerine getirmesiyle ülkedeki bütün Ermeniler Kudüs'te tek bir makama bağlanmış oldu⁷⁴. Böylece İstanbul Ermeni Patrikliği lağvedilmiş, patriklik makamı Kudüs'e taşınmış ve başına Sis Katogikosu Sahak Efendi tayin edilmiştir⁷⁵. Kudüs'teki Mar Yakup Manastırı'nın merkez olarak belirlenmesi, şehrin Ermenilerce kutsal sayılması ve Ermenilerin bir kısmının şehre yakın mahallere sevk edilmesi önemli rol oynamış olmalıdır⁷⁶.

10 Ağustos 1916 tarihinde Ermeni Katogikosluk ve Patriklik Nizamnamesi ismiyle Ermeniler hakkında yeni bir nizamname ilan edilmiştir. Nizamnamenin birinci maddesi aynen şöyledir: *Sis ve Ahtamar Ermeni Katogikoslukları tevhid ve Der-sa'âdet ve Kudüs Ermeni Patrikleri dahi bu Katogikosluğa 'ilâve olunmuşdur. Osmanlı Ermenilerin riyâset-i 'umûmiye-i rûhâniyyesi işbû Katogikosluk ve Patrikliğe 'âid olub Eçmiyazın Katogikosluğuyla 'alâka ve münâsebetleri külliyyen kat' idilmiştir. Katogikos ve Patrikin mahal-i ikâmeti*

⁷² 1878 ile 1914 yılları arasında Ermenilerin yaptıkları isyan ve kalkışma hareketleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Musa Şaşmaz, *İngiliz Konsolosları ve Ermenilerin Katliamı İddiaları*, Ankara 2013, s. 442-467; Musa Şaşmaz, *Kürt Musa Bey Olayı 1883-1890*, İstanbul 2004, s. 21-83; Fikrettin Yavuz, *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü 1896 Osmanlı Bankası Baskını*, Ankara 2015, s. 73-206; Musa Şaşmaz, “Kumkapı Ermeni Olayı 1890”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19/1, İzmir 2004, s. 101-118; Taha Niyazi Karaca, *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara 2005; Kemal Çiçek, *1909 Adana Olayları*, Ankara 2011. Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilerin durumu, Sevk ve İskân Kanunu ve bu kanunun uygulanışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)*, Ankara 2012.

⁷³ 21 Kasım'da Halep'e gelen Cemal Paşa, 8 Aralık'ta Şam'a geçmiş ve bir süre sonra da Kudüs'e gelerek, Victoria Kasrı'na yerleşmiştir. Bkz. Halil Özşavlı, “Cemal Paşa'nın Suriye'de Ermeni Muhacirlere Yardımları ve Ayn-Tura Yetimhanesi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 63, (Ermeni Meselesi Özel Sayısı V), Eylül-Aralık, 2014, s. 2999.

⁷⁴ Nevzat Artuç, “1915 Sevk ve İskân Kanunu ve Cemal Paşa”, *Yeni Türkiye*, Sayı:60, 2014, s. 11.

⁷⁵ BOA, *DH.ŞFR*, 66/202, 28 Temmuz 1332.

⁷⁶ Ali Arslan, *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazın Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar*, İstanbul 2005, s. 113.

*Kudüs'de Mar Yakub Manastırı'dır. Dâ'ire-i rûhâniyyesi memâlik-i Osmanıyye'dir*⁷⁷.

Ayrıca patrikliğe getirilen Sahak Efendi'ye 10.000 kuruş maaş bağlanmıştır⁷⁸. Yine Kudüs mutasarrıflığına gönderilen 3 Eylül 1917 tarihli yazıda Ermeni Katogikosu ve Patrikhanesinin meclis-i ruhani üyelerinden Kudüs'te bulunan beş piskopos ile dört rahibe harbin sonuna kadar aylık biner kuruş verilmesi bildirilmiştir⁷⁹.

Anadolu'da Ermeni isyanları ve buna karşı çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu Kudüs Ermenileri üzerinde pek fazla olumsuz bir etki yaratmamıştır. Çünkü Kudüs'te Osmanlılar ve Ermeniler arasındaki ilişkiler genelde barışçıldı. Ermeniler şehirde hem nüfusun küçük bir kısmını temsil etmekteydiler hem de Osmanlılar ve Araplar nazarında bir tehdit olarak görülmemekteydiler. 1915'te Kuzey ve Kuzeydoğu Anadolu'da bazı Ermeni gruplar ile Osmanlı ordusu arasında çatışmalar yaşandığı zaman bile Kudüs Ermenileri fiziki ve psikolojik tehditlere maruz kalmadılar⁸⁰. Ancak bazen istenmeden olumsuzluklar meydana gelebilmekteydi. 1917'de Ermeni olan bir sıhhiye kâtabi, iki hastane idare memuru, bir sıhhiye depo memuru, bir belediye ebesi (kâbile), iki hasta bakıcısı ve altı amele, dört sıhhiye ve bir etüv memuru işten çıkarılmıştır. Emniyet Müdürlüğünden Kudüs Mutasarrıflığına 18 Mart 1917 tarihli gönderilen yazıda bu Ermenilerin nereden hangi tarihte verilen emir üzerine memuriyetlerinden çıkarıldıklarının bildirilmesi istenmiştir⁸¹.

Sevk ve İskân Kanunu'nun ilanıyla birlikte Ermeniler Anadolu'dan Suriye vilayetine oradan da Kudüs'e yerleşmişlerdir. Mazza'ya göre bu zamanda yaklaşık 10.000 Ermeni Filistin'e gelmiştir. Ancak bunların önemli bir kısmı Port Said'teki kampa hareket etmiştir. Yaklaşık 4.000 Ermeni şehirde kalmıştır⁸².

Katogikos Sahak, Çukurova (Kilikya) bölgesinden Kudüs'e giderken gördüklerini şöyle anlatır: *Halep'ten Şam'a kadar ki yolda binlerce Ermeni göçmen sıralanmıştı. Bazıları çadırda bazıları açık havada idi, ekme ve su için yalvaranlar ve arkadaşları hakkında haberler soranlar vardı. Bir teneke suyun altı yedi kuruşa mal olduğu yerlerden geçtik ama hala kimse bize bunu vermiyordu. Hiç kimse tam sayılarını bilmemekle beraber pek çok göçmen Kerek bölgesinde idi. Salt sancağında yaklaşık 400 hane Ermeni vardı. Her kasabada 100 hane göçmen vardı. Serai sancağında yaklaşık 500 hane*

⁷⁷ Takvim-i Vekayi, No: 2611, 11 Şevval 1334.

⁷⁸ BOA, BEO, 331926, 22 Şevval 1334.

⁷⁹ BOA, DH.ŞFR, 79 A/34, 3 Eylül 1333.

⁸⁰ Roberto Mazza, "Churches at War: The Impact of the First World War on the Christian Institutions of Jerusalem, 1914-20", *Middle Eastern Studies*, XLV/2, March 2009, s. 215-216.

⁸¹ BOA, DH.ŞFR, 74/160, 18 Mart 1333.

⁸² Roberto Mazza, *a.g.mk.*, s. 215-216.

*göçmen vardı. Sonunda bu insanlar bir günde 30-40 somun ekmek aldıkları, yemek yiyebildikleri Kudüs (Mar Yakup) manastırına geldiler. Cemal Paşa'nın temasıyla Adana'dan yaklaşık 80 göçmen Kudüs'e vardı ve manastırda kaldılar*⁸³.

Emniyet müdürlüğünden Suriye vilayetine gönderilen 18 Temmuz 1918 tarihli yazıda bazı Avrupa gazetelerindeki neşriyâta nispeten İngilizler tarafından 1.600 Ermeni'nin kurtarıldığı ve Salt sancağından Kudüs'e gönderildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu Ermenilerin tehcir edilen ahalden oldukları muhtemel olduğu için bunlar hakkında malumat verilmesi de istenmektedir⁸⁴.

Ermenilerin Kudüs'e yerleşmesinde Cemal Paşa'nın yardımları önemlidir. Cemal Paşa sayesinde Kudüs'e yerleşen Ermenilerin tekrar başka bir yere yerleştirilmesi engellenmiştir. Cemal Paşa, eski Ermeni Patriği Ormanyan'ın Kudüs'e yerleşmesinde ve burada ikamet etmesinde de başlıca rol oynamıştır⁸⁵. Ayrıca Cemal Paşa, ordu menzil müfettişliğine Ormanyan'a her ayın birinci günü 8 kalem erzakın özel bir görevli aracılığıyla gönderilmesini bildirmiştir⁸⁶.

7 Eylül 1915 tarihli Cemal Paşa'ya gönderilen bir yazıda Ermenilerin ihtiyaçlarının karşılanması için muhacirin tahsisatından Suriye vilayetine 10.000 lira gönderildiği belirtilmektedir⁸⁷.

Ermeni Patriği Sahak Efendi'nin Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne gönderdiği 12 Eylül 1916 tarihli yazıda Mar Yakup Manastırının önemli miktarda borçlarının olmasıyla birlikte ahvali hazırı dolayısıyla fevkalade sıkıntı içinde olduğu ve yeni ilan edilen nizamnamenin gerektirdiği teşkilatların kurulması için maddi manevi yardım edilmesini istemiştir⁸⁸. Bunun üzerine manastırın islahı ve gerekli teşkilatların kurulması için 2.500 lira ek bir yardım (masârif-i gayr-i melhûza tarifından tesviyesi) yapılmasına karar verilmiştir⁸⁹. Yine Kudüs Lojistik Destek Müfettişi Miralay A. Ruşen 24 Temmuz 1916 tarihinde Kudüs Erzak Depo müdürlüğüne gönderdiği emirde Ermeni Patrikhanesine 5.000 kilo buğday verilmesinin ve bedelinin ordu komutanı tarafından karşılanacağını belirtmiştir⁹⁰.

⁸³ Bedross Der Matossian, *a.g.mk.*, s. 29.

⁸⁴ BOA, *DH.ŞFR*, 89/125, 18 Temmuz 1334.

⁸⁵ BOA, *DH.ŞFR*, 67/130, 16 Ağustos 1332.

⁸⁶ Hikmet Özdemir, *a.g.e.*, s. 223.

⁸⁷ BOA, *DH.ŞFR*, 55-A/118, 25 Ağustos 1331.

⁸⁸ BOA, *BEO*, 4431/332316, lef 1-2, 30 Ağustos 1332.

⁸⁹ BOA, *BEO*, 4431/332316, lef 5, 23 Zilkade 1334.

⁹⁰ Hikmet Özdemir, *Cemal Paşa ve Ermeni Göçmenler(4. Ordu'nun İnsani Yardımları)*, İstanbul 2009, s. 223.

Cemal Paşa'nın Almanya'da *Der Neue Orient* dergisinde verdiği demeçte ya da mülakatta Kudüs'e sevk edilen Ermeniler hakkında şunları söyler:

"Hiçbir zaman Ermenilere karşı zorbalığa ve katliama müsaade etmedim. Tehcirin şartlarını hafifletmek için mümkün olan her şeyi yaptığıma dair kesin ve inkâr edilemez deliller olarak şunları açıklıyorum: Sürgün Ermenilerin binlercesini Suriye bölgesine aldım. Onları siyasi, yönetim ve teknik zorluklarına ve sakıncalarına rağmen Suriye, Beyrut, Halep ve Kudüs vilayetlerine yerleştirdim. Onlara mümkün olan yerlerde yiyecek temin etmeye çalıştım. Eski Ermeni Patriğini korumam altına aldım ve onu Halep vilayetinde küçük bir şehre göndermeden, Kudüs Patrikliğine yerleşmesi için merkezi hükümetten olur aldım. Patriğin ve halefinin masraflarını savaş sonuna kadar ordu fonundan karşıladım. Patrik gibi birçok fakir Ermeni ailesini de Kudüs'e yerleştirdim ve kendi korumam altına aldım"⁹¹.

Cemal Paşa'nın Ermeni göçmenlerin Kudüs'e yerleştirilmesi konusunda verdiği uğraşlara rağmen hakkında Avrupa basınında özellikle İngiltere ve Fransa kaynaklı haberlerde olumsuz haberler yer almıştır. Bu haberlere karşı çıkan Kudüs Ermeni Patriği, 9 Temmuz 1917 tarihinde Avrupa gazeteleri ve Osmanlı hükümetinin Bern elçiliğine bir açıklama göndermiştir. Bu açıklamada Patrik, Osmanlı ve Alman otoritelerince, Kudüs ve Filistin'de kilise ve manastırların yağmalandığı, mallarına el konulduğu, tahrip edildiği haberlerinin doğru olmadığını bildirmektedir. Ayrıca Patrik, Cemal Paşa'nın Kudüs'te Ermeni göçmenlerin sorunlarıyla bizzat ilgilendiğini ve Ermeni cemaatine 80.000 Frank para⁹² ile 100.000 kilo buğday verildiği söylemiştir⁹³.

Patrik Kamazej tarafından İstanbul'da Monsenyör Dolci'ye gönderilen 1917 tarihli yazıda Kudüs Hristiyanlarına ilişkin olarak yayılan haberlerin hayretle karşılandığı belirtilmiştir. Bu konuda hükümetin uygulamalarının kesinlikle eleştirilemez olduğunu belirterek, durumun çok iyi olduğunu, tarım, emlak, bütün kilise ve manastırların hepsinin mevcut haliyle durduğunu ve rahip ile rahibelerin rahat olduğunu söylemiştir. Ayrıca Cemal Paşa'nın zorunlu ihtiyaçların karşılanması meselesini bizzat çözmüş olduğunu, Ermeni cemaatine 80.000 Frank para ile 100.000 kilo buğday verdiğini belirtmiştir. Son

⁹¹ Ramazan Çalık, "Alman Kaynaklarına Göre Cemal Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, XIX., İstanbul 1999, s. 237- 240.

⁹² Para kurları bölge ve zamana göre değişebilmektedir. Bu tarihe en yakın olarak tespit ettiğimiz kura göre 1882 yılında Kudüs'te 20 Fransız Frank'ı, 107 kuruş değerindedir. Bu doğrultuda 1 Fransız Frank'ı 5,35 kuruş ettiğine göre 80.000 Frank 428.000 kuruş etmektedir. Aynı zamanda 1 Osmanlı Lirası 122,5 kuruş değerindedir. Buna göre 80.000 Frank yaklaşık 3.493,8 Osmanlı Lirası değerindedir. 1874-1882 yılları arasında Kudüs'te para kurları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Schölch, *Palestine in Transformation 1856-1882-Studies in Social, Economic and Political Development*, Trans. William C. Young ve Michael C. Gerrity, Institute for Palestine Studies 1993, s. 104.

⁹³ Hikmet Özdemir, *a.g.e.*, s. 219-220.

olarak Hristiyan halkın gönüllerini almak için, bu gibi yalan haberlerin doğru olmadığını açıklayan telgrafın bir suretinin ilan edilmek üzere verilmesi, diğerinin ise saklanmasını rica etmiştir⁹⁴.

Kudüs'e yerleşen Ermeniler için Amerika Birleşik Devletleri de para yardımında bulunmuştur. Suriye vilayeti ve Kudüs mutasarrıflığına gönderilen yazıda, Amerika elçisi tarafında Suriye tarafına sevk edilen Ermeniler için 50.000 liranın Osmanlı Bankası'na teslim edildiği ve bu paranın Kudüs'e vardığı belirtilmektedir⁹⁵.

Sevk ve İskân Kanunu kapsamında ne kadar Ermeni'nin Kudüs'e yerleştirildiği hakkında çok net rakamlar bulunmamaktadır. Kanun öncesinde 1914/1915 yılında Kudüs'te 1195 Ermeni nüfus bulunmaktadır⁹⁶. Uras ise 1914 yılında şehirde 1310 Ermeni olduğunu belirtmektedir⁹⁷. Buna göre Sevk ve İskân Kanunu öncesinde şehirde 1195-1310 arasında Ermeni nüfusu olduğunu kabul edebiliriz. Daha önce belirtildiği üzere Mazza, yaklaşık 10.000 Ermeni göçmeninin Filistin'e geldiğini ve yaklaşık 4.000 Ermeni'nin Kudüs'e yerleştiğini belirtmektedir⁹⁸. Hintlian, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermeni göçmenlerle birlikte Filistin'de Ermeni nüfusunun 20.000'i aştığını belirtmektedir⁹⁹. Amsel-Arieli, 1918 yılında şehirde Ermenilerin sayısının 1.500'den 5.000'e ulaştığını belirtmektedir. Ayrıca bunların çoğu Kudüs, Hayfa ve Yafa olmak üzere 1925 yılında Kutsal Topraklar'da 15.000 Ermeni'nin yaşadığını söylemektedir¹⁰⁰. Görüldüğü üzere çok net olmayan ve abartılı görünen bu rakamlar üzerinden Kudüs'e yerleşen Ermeniler hakkında bir rakam vermek güçtür. Ancak 1922 yılında yapılan nüfus sayımının sonuçları 1914 yılının rakamlarıyla karşılaştırıldığında ortaya abartılı olmayan bir rakam çıkmaktadır. 1922 yılında yapılan nüfus sayımında Kudüs'te 2476 Ermeni bulunmaktaydı. Bu Ermenilerin 2442'si Tablo 2'de görüldüğü üzere Ermenice konuşmaktaydı. Bunun yanında Beytüllahm, Gazze, El-Halil, Yafa, Birüssebi, Eriha, Remle, Hayfa, Akka ve Nasıra'da Ermeni nüfus bulunmaktaydı¹⁰¹. Rakamlar karşılaştırıldığında ve nüfus artış hızı hesaba katılmadığında 1000-1200 kadar Ermeni'nin sadece Kudüs'e yerleştiği görülmektedir.

⁹⁴ Genel Kurmay Başkanlığı, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, VIII., Edr. Ahmet Tetik, Ankara 2008, s. 123.

⁹⁵ BOA, *DH.ŞFR*, 65/25, 16 Şaban 1334.

⁹⁶ Amad A. Dhier, *a.g.t.*, s. 70.

⁹⁷ Esat Uras, *The Armenians in History and the Armenian Question*, İstanbul 1988, s. 364-365.

⁹⁸ Roberto Mazza, *a.g.mk.*, s. 215-216.

⁹⁹ Kevork Hintlian, *a.g.mk.*, s. 150.

¹⁰⁰ Melody Amsel-Ariel, *a.g.mk.*, s. 24.

¹⁰¹ *Palestine-Report and General Abstracts of the Census of 1922*, Derleyen J.B. Barron, O.B.E., M.C., Greek Convent Press Jerusalem, s. 45, 57.

	Ermeni	Ermeni Katolik	Ermenice Konuşan
Kudüs	2367	109	2442
Beytüllahm	150	12	37
Gazze	8	-	4
El-Halil	2	-	-
Birüssebi	1	-	-
Eriha	11	1	-
Yafa	255	50	216
Remle	4	17	13
Hayfa	74	62	101
Akka	16	2	25
Nasıra	8	9	20
Toplam	2896	262	2858

Tablo 2: 1922 Yılında Kudüs ve Çevresinde Ermeni Nüfusu

Sonuç

Kudüs'te Ermenilerin varlığı Hristiyanlığın ilk dönemlerine kadar geri gitmektedir. Varlıklarını devam ettirdikleri gibi şehirde kesintisiz kalmış tek Hristiyan kilisesi olmuşlardır. Şehirde mezhepsel olarak Ortodoks, Katolik ve Protestan olmak üzere üç kısma ayrılmış olmalarına rağmen büyük çoğunluğu Ermeni Ortodoks'tur. Bunlar genelde Kudüs sur içindeki Ermeni Mahallesi'nde ikamet etmişlerdir. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında mahalle dışında da yerleşmeye başlamışlardır. Şehirdeki nüfusları 1885/1886 yılı hariç tutulursa XX. yüzyıla kadar bini geçmemiştir. İkamet ettikleri mahallede en önemli kutsal yerleri Mar Yakup Manastır'dır. Bu manastır, Ermenilerin eğitim aldığı, kültürel faaliyetleri takip ettikleri ve şehirde patrikhane ile birlikte cemaati temsil eden merkezleridir.

Kudüs Ermenileri, Ermenice ve Avrupa dillerini bilseler de Anadolu'da bazı Ermenilerin Türkçe konuşmaları gibi Arapça dilini kullanmışlardır. Aynı zamanda kendi kültürlerini ve dilleri de devam ettirmişlerdir. Toplumun birçok zanaatında çalıştıkları gibi devlet dairelerinde ve konsolosluklarda görevler icra etmişlerdir. Ayrıca şehirde ilk matbaacılık ve fotoğrafçılık gibi meslek dallarına da öncülük etmişlerdir.

Anadolu'daki Ermeni olayları, Kudüs Ermeni toplumu üzerinde çok ciddi tesirler uyandırmamıştır. Bunda Kudüs Ermeni cemaatinin kendisini Osmanlı Filistin toplumunun bir parçası olarak görmesi ve sayılarının az olması muhtemeldir. Anadolu'daki Ermeniler hakkında çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu neticesinde Kudüs'e gelen Ermenilerle Mar Yakup Manastırı ilgilenecek, onların konaklama ve barınma ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ermenilerin Kudüs'e sevk edilmelerinde Cemal Paşa'nın etkisi önemli olmuştur. Cemal Paşa, Suriye bölgesine gelen Ermenilerin bir kısmını Kudüs'e sevk ederek, onlara birçok yardımda bulunmuş ve bu yardımları ordu fonundan karşılamıştır. Bu zamanda ne kadar Ermeni'nin Kudüs'e yerleştiği konusunda bazı abartılı rakamlar olsa da bunların sayısı elimizdeki rakamlara göre 1000-1200 arasında olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

Bab-ı Asafi Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Kilise Defterleri (A.DVNS.KLS.d)

Defter No: 9.

Bab-ı Asafi Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Gayr-i Müslim Cemaatler (A.DVNS.GMC.d)

Defter No: 1.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

Dosya No: 331926; 4431/332316.

İrâde Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD)

Dosya ve Gömlek No: 87/5196, 21 Zilkade 1303.

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT)

Dosya ve Gömlek No: 1367/16, 23 Zilhicce 1303.

Dahiliye Nezâreti Şifre Evrakı (DH.ŞFR)

Dosya ve Gömlek No: 89/125, 18 Temmuz 1334; 67/130, 16 Ağustos 1332; 55-A/118, 25 Ağustos 1331; 66/202, 28 Temmuz 1332; 79 A/34, 3 Eylül 1333; 74/160, 18 Mart 1333; 65/25, 16 Şaban 1334.

Muhaberât-ı Umûmiye İdaresi Belgeleri (DH.MUİ)

Dosya ve Gömlek No: 60/63,

Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.DH)

Dosya ve Gömlek No: 6/56, 20 Temmuz 1309.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

BOA, *Osmanlı Belgelerinde Filistin*, Yay. Haz. Hüseyin Özdemir-Cafer Durmuş, vd., İstanbul 2009.

Genel Kurmay Başkanlığı, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, VIII., Edr. Ahmet Tetik, Ankara 2008.

1.2. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Karakoç Sarkis, *Külliyât-ı Kavânîn*, Belge No: 2599.

2. Düstur, Gazete, Salname ve Nüfus İstatistikleri

Düstur, Birinci Tertip, Cilt: 2, Matbaa-i Amire 1289.

Takvim-i Vekayi, No: 2611, 11 Şevval 1334.

Suriye Vilayet Salmamesi, Def'a:3, 1288.

Memâlik-i Osmâniyenin 1330 Senesi Nüfus İstatistiki, Der-sa'adet 1336.

3. Araştırma-İnceleme Eserler

Album of the Armenian Monestery of Jerusalem, The Delphic Press, NewYork 1950.

AMSEL-ARIELI, Melody, "Armenians in Jerusalem", *History Magazine*, XIV/6, Ağustos-Eylül 2013, s. 23-26.

Arif el-Arif, *El-Mufasssal fî Tarihü'l-Kudüs*, Kudüs 1999.

ARNON, Adar, "The Quarters of Jerusalem in the Ottoman Period", *Middle Eastern Studies*, XXVIII/1, July 1992, s. 21-23.

ARSLAN, Ali, *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar*, İstanbul 2005.

ARTUÇ, Nevzat, "1915 Sevk ve İskân Kanunu ve Cemal Paşa", *Yeni Türkiye*, Sayı:60, 2014, s. 1-14.

AZARYAN, Victor, *The Armenian Quarter of Jerusalem-Urban Life Behind Monastery Walls*, Berkeley-London 1984.

BALCI, Kerim ve Aykut İnce, *Kutsallığın Başkenti Kudüs*, İstanbul 2012.

Bedross Der Matossian, "The Armenians of Palestine 1918-48", *Journal of Palestine Studies*, XLI/1, Autumn 2011, s. 24-44.

BEN-ARIEH, Yehoshua, "Patterns of Christian Activity Nineteenth-Century Jerusalem", *Journal of Historical Geography*, II/1, 1976, s. 49-69.

BEN-ARIEH, Yehoshua, "The Population of the Large Towns in Palestine During the First Years of the Nineteenth Century, According to Western Sources", *Studies on Palestine During the Ottoman Period*, Edr. M. Ma'oz, Jerusalem 1975, s. 49-69.

BEN-ARIEH, Yehoshua, *Jerusalem in the 19th Century the Old City*, Jerusalem 1984.

BEYDİLLİ, Kemal, *II. Mahmud Devri'nde Katolik Ermeni Cemâati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)*, Yay. Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, 1995.

BOSTANCI, Işıl Işık, *XIX. yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2006.

BOURJEKIAN, Pakrad, "The Mamluk Inscription of the St. James Armenian Monastery Inside the Armenian Quarter of the Old City, Jerusalem", *Journal of the Society for Armenian Studies*, 22, 2013, s. 239-251.

ÇALIK, Ramazan, "Alman Kaynaklarına Göre Cemal Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, XIX., İstanbul 1999, s. 237-240.

ÇİFÇİ, Hilal, *XVII. Yüzyılda Kudüs ve Çevresinde Gayrimüslim Nüfus*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

DHIER, Amad A., *19. Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başlarında Filistin'de Demografik Yapı ve Nüfus Hareketleri*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Edward Robinson-E. Smith, *Biblical Researches in Palestine, Mount Sinai and Arabia Petræ (A Journal of Travels in the Year 1838)*, II., Boston 1841.

ERCAN, Yavuz, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 1988.

ERDOĞAN, Emine, *XVI. yüzyılda Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus ve Etnik Yapı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI/1, Ankara 2000, s. 309-325.

ERVINE, Roberta, "Changes in Armenian Pilgrim Attitudes Between 1600 and 1857: The Witness of Three Documents", *The Armenians in Jerusalem and the Holy Land*, Edr. Michael E. Stone-Roberto R. Ervine-Nira Stone, Leuven-Paris-Sterling 2002, s. 81-94.

Friedrich Liebetrut, *Reise Nach Dem Morgenlande, Insorderheit Nach Jerusalem Und Dem Heiligen Lande*, II., Hamburg 1854.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara 2015.

HAYTAYAN, Laury, "Armenian Christians in Jerusalem: 1700 Years of Peaceful Presence", *Politics and Religion Journal*, V/2, 2011, s. 179-195.

HINTLIAN, Kevork, "Travellers and Pilgrims in the Holy Land: The Armenian Patriarchate of Jerusalem in the 17th and 18th century", *The Christian Heritage in the Holy Land*, Edr. Anthony O'Mahony-Göran Gunner-Kevork Hintlian, Scorpion Cavendish 1995, s. 149-159.

IRVING, Sarah, *Palestine*, The Globe Press 2011.

John Carswell, C. J. F. Dowsett, *Kütahya Tiles and Pottery from the Armenian Cathedral of St. James, Jerusalem*, I., Oxford at the Clarendon Press 1972.

KARPAT, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914-Demographic and Social Characteristics*, University Wisconsin Press 1985.

KÜÇÜK, Abdurrahman, "Gregoryen Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXV/1, Ankara 1996, s. 117-154.

MANOOGIAN, Sylvia Natalie, "Libraries of Armenian Jerusalem", *The Armenians in Jerusalem and the Holy Land*, Edr. Michael E. Stone vd., Leuven-Paris-Sterling 2002, s. 143-155.

MAZZA, Roberto, "Churches at War: The Impact of the First World War on the Christian Institutions of Jerusalem, 1914–20", *Middle Eastern Studies*, XLV/2, March 2009, s. 207-227.

MCCARTHY, Justin, *The Population of Palestine: Population History and Statistic*, Columbia University Press 1990.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Cemal Paşa ve Ermeni Göçmenler (4. Ordu'nun İnsani Yardımları)*, İstanbul 2009.

ÖZŞAVLI, Halil, "Cemal Paşa'nın Suriye'de Ermeni Muhacirlere Yardımları ve Ayn-Tura Yetimhanesi", *Yeni Türkiye*, Sayı: 63, (Ermeni Meselesi Özel Sayısı V), Eylül-Aralık, 2014, s. 2998-3006.

Palestine-Report and General Abstracts of the Census of 1922, Derleyen J.B. Barron, O.B.E., M.C., Greek Convent Press Jerusalem.

PERI, Oded, "The Christian Population of Jerusalem in the Late Seventeenth Century: Aspects of Demography, Economy, and Society", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXXIX/4, 1996, s. 407-408.

Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619, Haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1964.

Ruth Victor-Hummel, "Culture and Image Christians and the Beginnings of Local Photography in 19th Century Ottoman Palestine", *The Christian Heritage in the Holy Land*, Edr. Anthony O'Mahony-Göran Gunner-Kevork Hintlian, Scorpion Cavendish 1995, s. 181-196.

SANJIAN, Avedis K., *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, Harvard University Press 1965.

SCHÖLCH, Alexander, *Palestine in Transformation 1856-1882-Studies in Social, Economic and Political Development*, Trans. William C. Young ve Michael C. Gerrity, Institute for Palestine Studies 1993.

SEROPYAN, Vağarşag, "Asdvadzadzin (Surp) Kilisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I., İstanbul 1993, s. 340-342.

SONYEL, Salahi R., *Osmanlı Ermenileri-Büyük Güçler Diplomasisinin Kurbanları*, Çev. Ayden Birerdinç, İstanbul 2009.

TOBLER, Titus, *Denkblätter Aus Jerusalem*, Scheitlin und Zollikofer 1853.

TSIMHONI, Daphne, "The Armenians and the Syrians: Ethno-Religious Communities in Jerusalem", *Middle Eastern Studies*, XX/3, July 1984, s. 352-369.

TÜRKAN, Ahmet, *Ermenilerin ve Doğu Hıristiyanlarının Sorunları Çerçevesinde Osmanlı Papalık İlişkileri*, İstanbul 2012.

Ulrich Jasper Seetzen, *Ulrich Jasper Seetzen's Reisen Durch-Syrien, Palästina, Phönicien, die Transjordan-Länder, Arabia Petraea und Unter-Aegypten*, Berlin 1854.

URAS, Esat, *The Armenians in History and the Armenian Question*, İstanbul 1988.

To cite this article:

Ersoy, Tuğçe. "Single State in Palestine: Constitutional Patriotism as A Conceptual Framework." *Bulletin of Palestine Studies*, no. 1 (Summer 2017): 36-60.

SINGLE STATE IN PALESTINE: CONSTITUTIONAL PATRIOTISM AS A CONCEPTUAL FRAMEWORK

Tuğçe ERSOY

Res. Asst. Dr., Marmara University, Institute Research of Middle East and Islamic Countries, Political History and International Relations of the Middle East, İstanbul, Turkey (ersoytugce@gmail.com @TugceErsoyTugce)

Article Type: Peer-reviewed Research Article

Received Date: 02.05.2017, Accepted Date: 03.06.2017

Abstract: *Palestine issue has been confined today to the limited understanding of nationalism. All the solution proposals made within the insight of nationalism have proved to be unsuccessful. Additionally, those solution proposals were unlikely to offer a just and fair solution to the Palestine issue. Today the struggle for the Palestinian state has begun to transform into a struggle for equal rights between Jordan and the Mediterranean. Within this context, based on Kant's "perpetual peace" concept, and engaging with cosmopolitan vision, this study seeks to pose whether a just and fair solution to the Israeli-Palestinian conflict passes through the creation of a single state in Palestine. The case for one-state solution is a normative one and it is a question of morality. The author acknowledges the dark spots of this option; however intends to lay bare new and open discussions concerning the resolution of the Israeli-Palestinian conflict*

Keywords: *Constitutional Patriotism, Perpetual Peace, Cosmopolitanism, Israeli-Palestinian Conflict, One State Solution,*

FİLİSTİN'DE TEK DEVLET: BİR KAVRAMSAL ÇERÇEVE OLARAK ANAYASAL YURTSEVERLİK

Öz: *Bugün Filistin sorunu milliyetçiliğin sınırlı anlayışına hapsedilmiş durumdadır. Bugüne kadar milliyetçi kavrayışla, milli kimlik odaklı ortaya atılmış bütün çözüm önerilerinin başarısız olduğu görülmüştür. Ayrıca, bu çözüm önerilerinin Filistin sorununa adil öneriler olmadığı aşikardır. Bugün, bir Filistin devleti kurmak için yapılan mücadele Ürdün ve Akdeniz arasında yaşayanların eşit haklar elde etmek için gösterdikleri bir mücadeleye dönüşmüştür. Bu arkaplan ışığında, Kant'ın 'kalıcı barış' kavramında temellenmek ve kozmopolitan bakış açısıyla ilişki kurulmak suretiyle, bu çalışma Filistin-İsrail sorununun çözümünün Filistin'de tek devlet kurmaktan geçip geçmediğini irdelemektedir. Tek devletli çözüm tartışması normatif bir tartışmadır ve*

ahlaki bir sorunsaldır. Çalışmanın yazarı bu çözüm önerisinin karanlık noktalarının farkında olmakla birlikte, sorunun çözümüne yönelik yeni tartışmalar için kapı aralanmasının elzem olduğuna inanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasal Yurtseverlik, Kalıcı Barış, Kozmopolitanizm, Filistin-israil Sorunu, Tek Devletli Çözüm,

“The equality must be established before the distinctness can be recognized”
Jan-Werner Müller

Introduction

Palestine issue has been confined today to the limited understanding of nationalism. All the solution proposals made within the insight of nationalism have proved to be unsuccessful. Additionally, those solution proposals were unlikely to offer a righteous solution to the Palestine issue. Today the struggle for the Palestinian state has begun to transform into a struggle for equal rights between Jordan and the Mediterranean.

This study seeks to discuss one-state solution as the basis for the resolution of the decades long conflict. The author acknowledges the dark spots of this option; however intends to lay bare new and open discussions concerning the resolution of the Israeli-Palestinian conflict. These thoughts and discussions would be examined through the cosmopolitan perspective that is built upon the ideal world order without inequalities, discrimination and violation of human rights.

Cosmopolitanism can be traced back to the Stoics and the Cynic movement of the Ancient Greek period. In the modern period, it was with Immanuel Kant that the modern philosophical foundations of cosmopolitanism have emerged. In his 1795 essay, “Perpetual Peace”, Kant presented cosmopolitan law/right as a guiding principle to protect people from the war and he grounded this cosmopolitan right with the principle of universal hospitality. According to Kant, the more the principle of hospitality extends, the closer would be the human race to a cosmopolitan condition.¹ A century later, Hegel declared Kant’s cosmopolitan condition a matter of “infinite importance” provided that a human being is a human being not because he is a Jew, Catholic or Protestant but because he is just a human being.

¹Immanuel Kant, “Perpetual Peace: A Philosophical Essay”, 1795

This study understands cosmopolitanism as a normative perspective for viewing the potentialities of our age rather than as an objective characterization of our age itself. Adhering to different values or value systems might be obstacles to reconciliation and co-existence among the different groups. However, cosmopolitan vision, exceeding the ideals and values specific to one group, seeks to arrive at a universal set of values. That being said, the study would discuss the viability of a single state where two communities would coexist without the perception of threat from each other.

The argument of one-state option arises from the reality that two state solution has become difficult to be implemented in practice due to the facts on the ground created by Israeli governments within the years. The violent and insoluble background imposes upon the need to discuss and reveal the new options for the resolution of the conflict. Within this context, based on Kant's "perpetual peace" concept, and engaging with cosmopolitan vision, this study seeks to pose whether a just and fair solution to the Israeli-Palestinian conflict passes through the creation of a single state in Palestine. The case for one-state solution is a normative one and it is a question of morality. It might be an ideal vision in light of stated solutions by the actors in the region.

Thereby, inspiring from the principles of cosmopolitanism, the one state vision presented as an option to the resolution of the Israeli-Palestinian conflict is built upon the following principles which are embraced as the basis for a moral starting point:

- ✓ No ethno-national group is superior or inferior to the other
 - ✓ Human rights, equality before the law and freedom is respected
 - ✓ Both Israelis and Palestinians have the right to practice their religion, to worship in its holy sites and to access any part of Palestine
 - ✓ Each group has the right to protect their cultural identity.
- Neither of the identities should be predicated upon the negation of any other's identity

The study proceeds in three steps. First, the author seeks to demonstrate why the two-state option as the prevalent solution proposal is not feasible anymore either morally or practically. Second, the historical foundations of one-state in Palestine are elaborated. Within this framework, certain Jewish organizations that have advocated one state in Palestine, Hannah Arendt's thoughts nurtured by cosmopolitan vision on a bi-national single state and Palestinian stance regarding single state in Palestine is analysed. At this juncture, it should be pointed out that rather than a bi-national state this study offers the formation of a civil-democratic state in Palestine in line with the

cosmopolitan vision. This would be the subject of the third section. In this section, the author would discuss the proposed future state that is based on the concept of constitutional patriotism which is raised by Jurgen Habermas. His point of departure for this model is the possibility of the idea of another form of societal bound that is free from any kind of nationalism and racism which are seen as the focal point of current civil wars and ethnic conflicts. As for conclusion, prospective objections to one state option and the difficulties concerning its implementation would be discussed.

Why Two State Formula is Controversial?

The idea of establishing two states in Palestine dates back to the British Mandate Period. Due to the increasing confrontations between Jews and Palestinians, Peel Commission, which was gathered in 1937 to find a solution to the ongoing confrontation, offered the separation of two peoples and establishing two states, one Palestinian, other Israeli, in order to put an end to the ongoing clashes and conflict between two sides. It was the first time that the two-state option got on the stage. This was followed by the Partition Plan of United Nations (UN) that was introduced in 1947 after British Mandate Authority proclaimed that it was unable to put an end to the ongoing violence in Palestine. With the Resolution 181 Palestine was divided between Jews and Palestinians; 55 % of the territories for Jews, and 45% of the territories for Palestinians. However, this partition plan was rejected by the Palestinians (and also by the Arab states) on the grounds that it was unjust and it disregarded the demographic reality of Palestine.² As a matter of fact; at the time of partition, the Palestinian population was nearly 1.3 million while the Jewish population was approximately 600,000. As is obvious today, the partition plan did not work. Moreover, with Israel's appearing as an occupying power following its capture of West Bank and Gaza Strip with the June War in 1967, the road to two-state solution began to collapse due to the emergence of the Greater Israel ideology which sought to integrate whole Palestine into Israel proper. This paved the way for the inauguration of the Israeli settlement

² It should be noted that Arab resistance to partition was motivated not only by the objection to the establishment of a Jewish state in Palestine but also some certain politics. Arab resistance to partition did not stem solely from their objection to the establishment of a Jewish state in part of Palestine but also by the conflict of interests among the Arab states regarding the Palestinian part of the partition: Jordan wanted to bring it under its own rule. Iraq supported the plan in the hope of merging with the enlarged kingdom of Jordan and thereby gaining access to the Mediterranean. Syria and Lebanon opposed the enlargement of Jordan for fear that it might jeopardize their independence and lead to the realization of Greater Syria plan. Saudi Arabia was opposed to any change due to the fear of Jordan's extending and strengthening, thereby trying to conquer their ancestral land Hejaz. See Avi Shlaim, *The Politics of Partition: King Abdullah, the Zionists and Palestine 1921-1951*, (Oxford: Oxford University Press, 1990), pp.80-81

enterprise by which the territories would be annexed gradually to Israeli state and which would make the two-state option unviable.

The Jewish Settlements as Obstacles to the Two State Solution

The two-state option gradually steers away from being a practical solution first and almost because of the Israeli settlement activity in the occupied territories (OTs). Jewish settlements have divided the territory on which a Palestinian state is envisaged to be established. As there would not be a territorial integrity - the most needed factor for a nation state - such a state would be far from being viable. This is one of the most advocated arguments of the Palestinian side during the negotiations. If the settlement issue is not solved, the creation of a genuine Palestinian state is not possible.³

The settlement activity began with the first government initiative when some 160 Arab houses edging the Western Wall in Jerusalem were demolished in 1967 after Israel captured Jerusalem in Six Day War. This act was followed by the expropriation of about 600 buildings in the Jewish Quarter so as to be rebuilt for Israelis.⁴ With the Likud in power, from 1977 onwards, Israel began to build settlements in between Palestinian population centres in order to de-localize the Palestinians. The aim was to change West Bank's demographic balance by transplanting Israeli Jews from the overpopulated coastal zones.⁵

According to B'Tselem, today, nearly 498,000 settlers (186,646 in neighbourhoods in East Jerusalem and 311,431 in the rest of the West Bank some 190,000 in East Jerusalem) live in 124 settlements in the West Bank and 12 large settlements in East Jerusalem.⁶ In recent years, settlement policy is marked by building small blocs of some 50,000 people (see map 1).

These blocs (Givat Ze'ev, Pisgat Ze'ev, Ma'ale Adumim, Ariel, Efrat, Etzion, Beitar Illit) control strategic corridors of the West Bank and prevent Palestinian territorial adjacency. Areas A, B, C in the West Bank and H-1 and H-2 in Hebron threatens freedom of movement between the following four disconnected Palestinian areas: the northern West Bank, the southern West

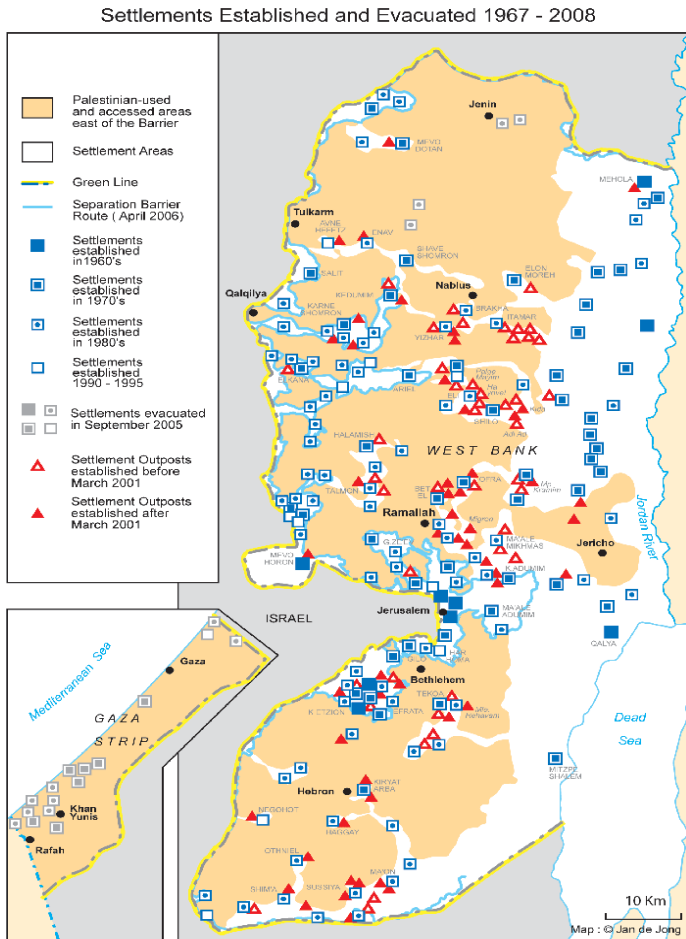
³ The settlement issue is always the hot debate between the sides and any solution is brought into question. The latest offer is the following: On 11 June 2017, Haaretz revealed that in a draft of U.S. peace framework in 2014, Prime Minister Benjamin Netanyahu demanded that the Obama administration insert a provision stating that Israeli settlers and settlements in the West Bank would be allowed to remain in a future Palestinian state under Palestinian jurisdiction. Netanyahu then withdrew the demand from the draft following pressures from the Israeli right. <http://www.haaretz.com/israel-news/.premium-1.794973>

⁴ Ann Mosely Lesch, "Israeli Settlements in the Occupied Territories, 1967-1977", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 7, No.1, (Autumn 1977), p. 29

⁵ Peter Dermant, "Israeli Settlement Policy Today", *MERIP Reports*, No. 116, (July-August 1983), p. 3

⁶ B'Tselem Land Expropriation and Statistics, <http://www.btselem.org/settlements/statistics>

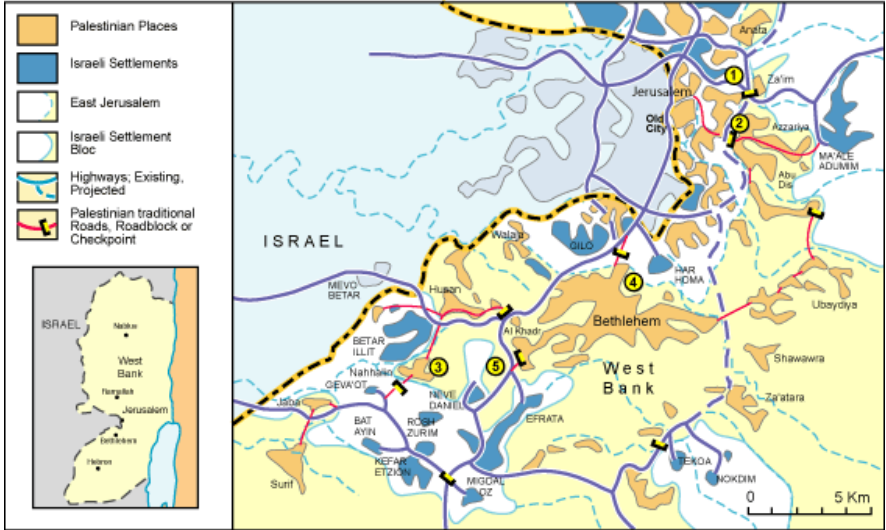
Bank, East Jerusalem and Gaza.⁷ This situation impels some scholars and policy makers to argue that this separation makes Palestinians live in Bantustans. These blocs and settlements are linked by a system of bypass roads which are merely open to Israeli settlers (see map 2). Israel started constructing these roads and highways during the Oslo peace process. These roads are separating Palestinian areas and they are annexing the Jewish settlements.

Source: FMFP

⁷ Jeff Halper, "The 94 Percent Solution: A Matrix of Control" *Middle East Report*, No. 216, (Autumn 2000), p.15

ETZION BLOC AND ENVIRONS — March 2003

Map 1, Source: FMEP

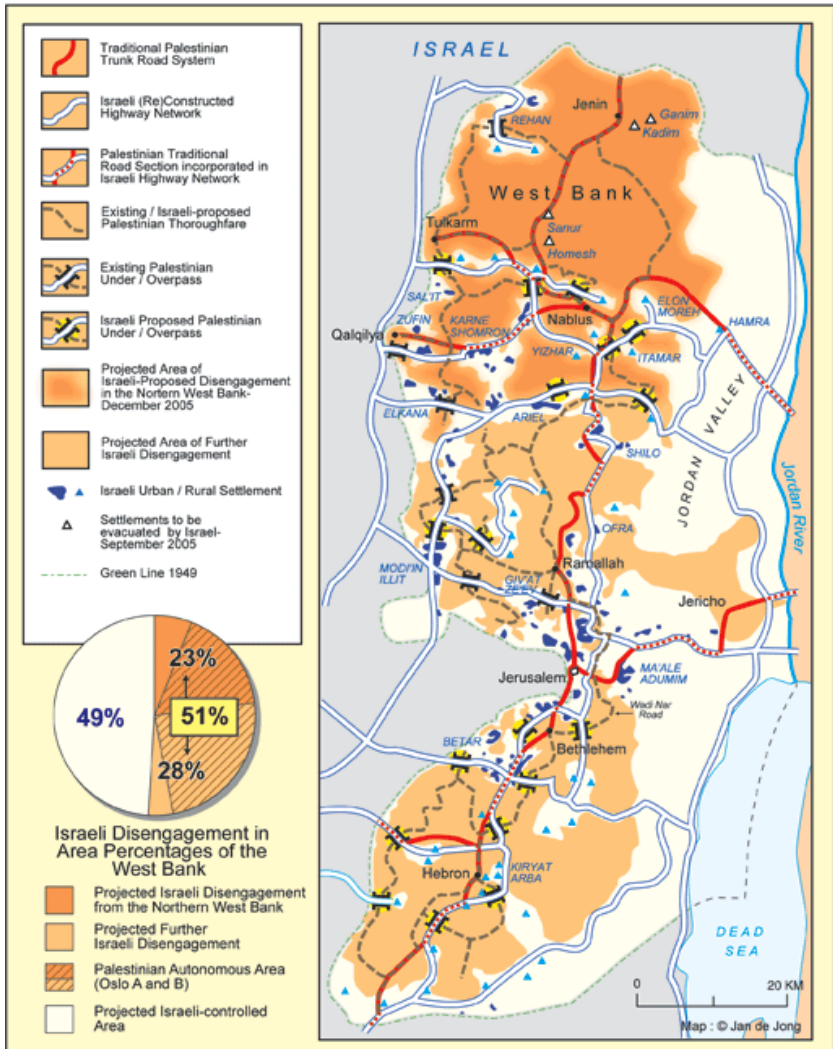
Roads are permanent structures and they are ideal as a mechanism of control. Via the roads, (The Trans Israel Highway -Highway 6- and the bypass and security roads) Israel would be able to construct unconditional control over all the West Bank even after a Palestinian state could be established.

In 2000, during the Camp David talks and following Taba talks (2001) Prime Minister Ehud Barak has made an offer to Yasser Arafat which left 93% of the West Bank, considerable parts of East Jerusalem and all Gaza to Palestinians. In return the Palestinian side proposed 97%. However, even if these offers would have been accepted, the creation of a sovereign and viable Palestinian state would not have gone further from being a dream because of Israel's control over the West Bank with the roads and settlements which have become permanent.

According to some scholars, Israeli occupation of 50 years has turned into today an apartheid style regime. The elements of apartheid are inequality, separation, dependency, control, violation of human rights, exclusivity and etc. and all these facts are visible in the occupied territories of Palestine. Physical occupation of territory provides Israel to control every aspect of the Palestinian life. It is also argued that what Israel has done in the occupied territories till today is part of a colonization project which is composed of four determinants

of the Israeli policy: demography, security, economic activities and water resources.⁸

Facilitating Disengagement - Israel's West Bank Road Plan - 2004

Map 2, Source: FMEP

⁸ See A. Abu Ayyash, "Israeli Planning Policy in the Occupied Territory", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 11, No. 1, (Autumn 1981)

The declared aim of the Israeli settlement policy is security. However, security is seen as the most useful pretext for territorial expansion and building more settlements by the opponents, since settlements are irrelevant to the security of Israeli. Nevertheless, according to Israeli understanding, security means the control of political, military and economic aspects of the State. Israel persists on a demilitarized Palestinian state whose air space will be controlled by her for reasons of security and additionally the control of Palestinian labour and commercial actions are seen as indispensable for security reasons. But from the Palestinian viewpoint, this means restricting Palestinian development rather than consolidating the security. The settlement policy after 1967 also stems from the water resources in the West Bank. Hayim Gvartzman (Lecturer at Hebrew University) argues that Israeli stated policy is to establish unconditional sovereignty over water resources. As a matter of fact, the settlement map is overlapping with the map of the water resources. Therefore, the Israelis are able to use 500 million cubic meter of 600 million cubic meter of water derived per year; this provides for Israelis to save 1 billion dollars and compensates one third of Israeli consumption.⁹

For Palestinian side, one of the most significant failures of the peace process was that Israel spent no effort to halt the settlement activity while Israel criticized the on-going acts of violence and terrorism against Israelis both in the occupied territories and inside Israel. On the eve of the signing of the Declaration of Principles, the expectations for a settlement freeze were high although the peace agreements did not mention the cessation of Israeli settlement activity in West Bank, Gaza Strip or Golan Heights, however such activities involved appropriating more Palestinian lands while frustrating and angering most Palestinians.¹⁰ The expectations were diminished with Israeli decisiveness on continuing the construction of settlements. During the seven years of Oslo process, settler population was doubled and the number of housing units increased.

It might be argued that as well as Palestinian terrorism, including suicide bombings, settlement expansion undermined the peace process. Anthony Oberschall argues that it was the settlement expansion that provoked violent incidents and magnified the security dilemma as every settlement meant more land seized, and more roads, checkpoints, military installations to protect them, which in turn increased Palestinian attacks and insurgency and which in turn fostered Labor-Likud outbidding on more security which was not

⁹ Marwan Bishara, *Filistin/İsrail- Barış veya İrkçılık (Palestine/Israel: Peace or Apartheid)*, trans. Ali Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, p.107

¹⁰ Moshe Maoz, "The Oslo Peace Process: From Breakthrough to Breakdown" in *The Israeli-Palestinian Peace Process: Oslo and the Lessons of Failure*, ed. R. L. Rothstein et al., Brighton: Sussex Academic Press, 2002, p. 144

achieved.¹¹ Thus, the settlement expansion distorted Palestinian social, economic and political development on the one hand; it dwarfed on the other hand, the capacities of Palestinian Authority (PA) and its national project.¹² Palestinian society began to believe that the growing settlements in the occupied territories were delimiting Palestinian existence through the control of land and movement. Furthermore, the immediate result of the settlement activity was violation of Palestinian rights by denying their entry to more land and by the demolition of their houses in order to build bypass roads which were to connect the settlements.

As the peace process moved towards its end, Israeli settlement activity continued in order to control over as much territory in the occupied territories as possible. According to, B'Tselem's study of settlement activity in the West Bank; the sharpest increase during the entire Oslo period was recorded in 2000, under the government of Ehud Barak when almost 4,800 new housing units began to be constructed.¹³ By the time, the Camp David meeting started, the Palestinian full control over the West Bank was less than 20% and civil control over only 40 % of that territory. 60 % was still under Israeli control with the 41.9 % of the West Bank directly controlled by settlements.¹⁴

The psychological costs of the ongoing settlement construction to Palestinians are multifaceted: loss of life, torture, humiliation, restriction, waiting for hours in the checkpoints and etc. All these feed frustration and anger among the Palestinians. In Baruch Kimmerling' definition, the policy Israeli state adopts toward Palestinian people is to "politicide": "the dissolution of the Palestinian people's existence as a legitimate, social, political and economic entity"¹⁵ In other words, "politicide" means marginalization. Israel has the right to defend itself and duty to protect its citizens from attacks, but not by any means. However, building settlements which distorts Palestinian existence is an obstacle to possible peace agreements and to the future Palestinian state.

Aside from Jewish settlements, another fact as a reality on the ground is the Jews who live in those settlements. It is unrealistic to disengage nearly 500,000 Jews from the settlements in the West Bank; no Israeli politician takes

¹¹ Anthony Oberschall, *Conflict and Peace Building in Divided Societies: Responses to Ethnic Violence*, London:Routledge, 2007, p. 139

¹² Nigel Parsons, *The Politics of Palestinian Authority: From Oslo to Al-Aqsa*, London: Routledge, 2005, p. 226

¹³Yehezkel Lein, "Land Grab: Israel's Settlement Policy in the West Bank", *B'Tselem Report*, May 2002, http://www.btselem.org/Download/200205_Land_Grab_Eng.pdf

¹⁴ Information adapted from the statistical table (Table 9: Area of Settlements by Region) in B'Tselem Report Land Grab: Israel's Settlement Policy in the West Bank, May 2002

¹⁵ Baruch Kimmerling, *Politicide: Ariel Sharaon's War against Palestinians*, London: Verso, 2003, Introduction, p. 3

this risk. Ariel Sharon's unilateral disengagement decision from the 21 settlements in Gaza Strip in 2005 was met with violent reactions. There are frequent confrontations between settlers and the Palestinians in the OTs. The settler society is mostly radicalized and they do not want the Palestinians in the territories despite the fact that they are the latecomers and the ones who caused the deprivation of the Palestinians. However, neither the Jews who live in the territories for decades nor 3, 9 million Palestinians from West Bank could be expelled from West Bank today. The solution lies in searching for ways of living together.

Two-State Solution as the Source of Instability

Another problem with the two state option is that a Palestinian state would bring instability rather than stability. With no territorial integrity, water resources needed for the development of agriculture would be uncontrollable; the split of major cities would have negative effects on economy and would influence the trade with neighbours. Poverty would grow, thereby this would foster instability. On the other hand, according to the then Israeli Prime Minister Ehud Barak's offer during Camp David talks in 2000; a Palestinian state would have no air space and no military force. Besides, Palestinians would have no sovereignty but custodianship on Jerusalem. The creation of an economically weak and militarily unviable Palestinian state would represent a permanent temptation to an Israel which would retain its armoury and would be able to insist upon continued U.S. or international support.¹⁶ As a result, an instable Palestinian state would bring more instability and violence to Palestine and would make a permanent peace unlikely.

The controversial issues such as Palestinians' right of return, frontiers, settlements and security have always been envisaged to be negotiated during the final status agreements. Ultimately, the peace offers, including Barak's, were not accepted by Palestinian leaders for the resolution of the conflict on the grounds that this would be an unjust and unfair solution from the Palestinian point of view.

Two-state option is brought to agenda lastly by Saudi King Abdullah. Known as Arab Peace Initiative, this solution plan seeking for two states in Palestine is agreed by all parties of the conflict. However, this agreement is based on the political rhetoric. Two states in Palestine are based upon the withdrawal of Israel from the territories occupied in 1967. However, no Israeli politician so far has agreed to full withdrawal from the OTs; nor to evacuate the

¹⁶ Michael Rice, *False Inheritance: Israel in Palestine and the Search for a Solution*, (London: Kegan Paul International, 1994), p. 185

Jewish settlements¹⁷. Besides, according to American Jewish Committee's Annual Survey of American Jewish Opinion, only 15% of American Jews believe that Israel should withdraw from all the settlements despite the fact that support for a Palestinian state was at 56 % in 2005¹⁸ while in Israel 34 % of Israeli Jews would support a full withdrawal to the 1967 border; 65% opposed to it¹⁹, 53 % of Israeli Jews believe the state has the right to encourage Arab citizens to emigrate²⁰. At the international level, a 2004 report by the United Kingdom's Department for International Development (DfID) in consultation with the Foreign Office demonstrates that any action from the international community cannot save the possibility of partition: "Without action soon, there is a real danger that facts on the ground [Israeli settlement expansion and construction of a separation barrier] may make a *viable two state solution almost impossible* (emphasis added)²¹".

In sum, for today, it might be contended that envisaging an Israeli withdrawal from the West Bank is a disillusion. With the infrastructure, population density, contribution to the land; Jewish settlements have become the immovable objects. Additionally, one can easily fathom out that Israel has no intention to allow a Palestinian state with full sovereignty after a glance at the peace negotiations. Partition has always been difficult to attain from the very day it was first stated; and today, under these circumstances, it has become unachievable.

One final remark should be made on the separation wall. Although it is argued that the wall would create a *de facto* two-state solution; it is more likely that as a result of the separation wall, there has occurred apartheid-era South African reality rather than a state for the Palestinians. Keeping these in mind, it might be concluded that two-state solution wanders away gradually from being *the only* option for a permanent peace settlement between Israel and the Palestinians. In spite of the fact that two-state solution is the most favoured solution offered by international public opinion, it is obvious that there is a gap between rhetoric and reality. One should understand that which is feasible theoretically, might be unattainable in practice.

One State in Palestine: Historical Foundations

¹⁷ Withdrawal from the occupied territories was always postponed to final stage or permanent status talks. This was the case nearly all peace talks starting from Camp David Accords in 1970s, Oslo Process in 1990s, Bill Clinton Camp David Talks in 2000 and Quartet's Road Map in 2002.

¹⁸ Ali Abunimah, *One Country: A Bold Proposal to End the Israeli-Palestinian Impasse*, (New York: Metropolitan Books, 2006), p. 42

¹⁹ Yoav Stern, "Poll: Most Israeli Jews say Israeli Arabs should emigrate", *Haaretz*, April 4, 2005

²⁰ "Poll: Most Israeli Jews believe Arab citizens should have no say in foreign policy", *Haaretz*, November 30, 2010

²¹ Patrick Wintour, "Alarm at US drift over Middle East", *Guardian*, July 21, 2004

The idea of a single state in Palestine is not a new phenomenon. Cultural Zionism has advocated peaceful co-existence in Palestine.²² The issue was discussed and supported by certain circles among the Jews during the Mandate Period as well. Those groups were Zionists and promoted Jewish immigration to Palestine like the revisionist Zionists but at the same time they advocated a bi-national state whose identity would be both Jewish and Palestinian. The groups that supported a bi-national state in Palestine were Brit Shalom (Covenant of Peace), Kedma Mizraha, League for Jewish-Arab Rapprochement and Cooperation, Agudat Ihud (Unity Association) and Hashomer Hatzair movement. All these groups advocated the recognition of two nations in Palestine and they sought a political structure that would guarantee the principle of non-domination of one community over another.

As for the Palestinian side, there was individual attempts regarding the cooperation with the Jews around the bi-national idea; but no organized movement has occurred among the Palestinians for this political activity. In this section, Brit Shalom, Agudat Ihud, Hannah Arendt's thoughts on bi-nationalism in Palestine and Palestinian position on single state would be analysed.

Brit Shalom

The idea of single state in Palestine has been negotiated throughout the 1920s, 1930s and 1940s. The first group that advocated peaceful co-existence with the Palestinians was Brit Shalom and it was founded in 1925 by Arthur Ruppin. Brit Shalom members, influenced by the Jewish writer Ahad-Haam - often referred as the leader of spiritual Zionism - were conjoined by a common belief in co-operation between the Yishuv and the Palestinian Arabs; for them this was not merely a moral necessity, but the only long term practical solution.²³ The prominent Jewish personalities such as Judah Magnes and Martin Buber were close to this group.

According to the founder of Brit Shalom, "one need not be a maximalist, i.e., demand mass immigration and a state, to be a faithful Zionist... What was vital was a recognition that both nations were in Palestine as of right."²⁴ The aim of Brit Shalom was to pave the way for a mutual understanding and cooperation between Jews and Palestinians on the basis of complete equality. In a memorandum published in 1930, Brit Shalom was calling for "the constitution of the Palestine state... composed of two peoples, each free in the

²² Norman Finkelstein, *Image and Reality of the Palestinian-Israeli Conflict*, (London: Verso, 2002), pp. 9-10

²³ Daniel Reisel, "The History of the original Brit Shalom", <http://www.britshalom.org/background.htm>

²⁴ Cited by Irene L. Gendzier, "Palestine and Israel: The Bi-national Idea", *Journal of Palestine Studies*, Vol.4, No.2, (1975), p. 30

administration of their respective domestic affairs, but united in their common political interests, on the basis of complete equality.”²⁵

The ideal Brit Shalom stood for was challenged by the ceaseless confrontations that emerged due to the Palestinian reaction to the Jewish immigration in Palestine. With the outbreak of the Arab revolt in 1936, Ruppin concluded that bi-nationalism was nothing more than a pipe dream.²⁶ At the end of 1936, Brit Shalom disappeared.

Agudat Ihud

Ihud was founded in 1942. The new group was essentially a revived Brit Shalom under the formal leadership of Martin Buber and Judah Magnes with the active participation of Brit Shalom activists and sympathizers such as Henrietta Szold, Moshe Smilansky and Hugo Bergman.²⁷ At the first public gathering, the speech of Magnes was remarkable for he has foreseen the situation if the partition was implemented. According to Magnes, the idea of Jewish state should be abandoned as it would inevitably mean war in Palestine: “Is the Jewish state of such importance as to justify war? For myself, I answer No! ... Because the warfare will breed hatred difficult to assuage for generations.”²⁸ Ironically, the co-founder Martin Buber’s predictions concerning the situation in case Jewish state was established prove to be right today. He envisaged that the establishment of a Jewish state would lead to war for generations and would require the Jewish state to behave like a *militarist nation*, “and he does not want to be a citizen of such a state”²⁹ (emphasis added).

Ihud pointed to Switzerland, Yugoslavia and the Soviet Union as successful examples of multi-national states. Ihud program comprised of ten points including issues on immigration, land, cooperation, development and political activity. In an undivided bi-national Palestine, there would be equality irrespective of majority and minority; the state would be neither a Jewish nor an Arab state but a state in which legitimate aspirations of both Jews and Palestinians could be reconciled; the cooperation between Jews and

²⁵ Benny Morris, *One State Two States: Resolving the Israel/Palestine Conflict*, (New Heaven: Yale University Press), 2009, p. 46

²⁶ *Ibid*, p. 48

²⁷ Yoram Hazony, *Jewish State: The Struggle for Israel’s Soul*, (New York: Basic Books, 2001), p. 246

²⁸ *Ibid*.

²⁹ Morris, *op.cit.*, p. 49

Palestinians would be in all walks of life-political, agricultural, industrial, social, scientific and cultural.³⁰

Hannah Arendt and Bi-nationalism in Palestine

Arendt's writings and analysis on Israel and on the tension between Jews and Palestinians decades ago might be read as if they are written today. Arendt's Kantian roots seem to have helped her in developing ground-breaking thoughts on how to achieve peace in Palestine. Arendt believed that peace cannot be achieved through violence, nor can moral obligations for the next generation be secured under the threat of violence.³¹

In her essays, Arendt was against the political position of right-wing revisionist Zionists which advocated the creation of an independent Jewish state in Palestine. Arendt has condemned this line for ignoring the rights and will of the Palestinians. According to her a Jewish state would culminate with the dispossession of Palestinians and this, too, would have effects on the Jewish existence in Palestine. Reducing tensions and achieving peace in Palestine was possible through bi-nationalism. In her essay *Can the Jewish-Arab Question Be Solved* published in 1943, she wrote that "Palestine can be saved as the national homeland of Jews only if it is integrated into a federation."³²

A genuine federation would be made up of clearly identifiable nationalities or other political elements that together form the state. Such a federation would solve the national conflicts since the unsolvable minority-majority problem would cease to exist.³³ In this federation both Jews and Palestinians would enjoy equal rights as members of a larger system, thereby the question of who should rule over whom would become meaningless. By this way, Jews would not require a national state of their own.³⁴

Just as Magnes and Buber, Arendt too has foreseen some certain consequences of partition and the probability of a war as an outcome: "We cannot exclude the possibility that after the war Palestine might become the worst Diaspora problem of all, instead of being a place for Jewish national emancipation to develop."³⁵

³⁰ For the detailed program of Ihud see *Palestine Divided or United? The Case for A Bi-national Palestine before the U.N.*, IHUD Association Booklet, (Jerusalem: Achva Cooperative Printing Press, 1947), pp. 10-18

³¹ Gordon A. Babst, "Hannah Arendt, Peace and Palestine", Paper presented at *MPSA Annual Conference*, Chicago, April 22-25i 2010, p. 4

³² Hannah Arendt, *Jewish Writings*, (New York: Schocken Books, 2007), p. 195

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*, pp.196-197

³⁵ *Ibid.*, p. 194

Arendt's distinction between state and nationhood paves the way for the separation of national identity from the state. Without this distinction, Israel as the state of Jewish people excludes the Palestinian minority and maintains their inferior status. Hence, the debate must be over the separation of national identity from the state in order to establish a state of all its citizens.³⁶ For Hannah Arendt responsibility for the human world, whether one is a victim or victimizer, is at the core of her political philosophy; and it is the basis of her politically radical and self-critical analysis of Jewish experience.³⁷

The Palestinian Stance on the Single State

The problem with the bi-national program was that there were no Palestinian partners for the vision of a single state in Palestine. As Magnes put it in 1932: "Arabs will not sit on any committee with Jews...[Arab] teachers... teach children more and more Jew-hatred."³⁸ Nevertheless, Magnes was successful in finding some Palestinians who shared the same vision with him. Adil Jabr a member of the Jerusalem Municipal Council drafted a proposal for a bi-national Palestine in 1940. Fawzi al-Husseini, the head of a Palestinian association Falastin al-Jadida (New Palestine) declared himself in favour of the principle of non-domination and the establishment of a bi-national state on the basis of political equality and full cooperation between two peoples.³⁹

The Mandate period saw the emergence of bi-national ideas especially among the Jews. As for Palestinians, their situation was different. As the indigenous people of Palestine, they were afraid that the Jewish existence would undermine the Palestinian character of the region⁴⁰. Ongoing Jewish immigration has added to this fear, resulted in a feeling of threat against their identity. Within this context, it is understandable that the Palestinians did not engage with the bi-national idea.

The call for a single state among the Palestinians emerged as a proposal to the solution of the conflict in the 1960s. After the traumatic dispersal of the Palestinians following 1948 Arab-Israeli war, they have begun to regroup and organize under their own leadership. A leader of the Palestinian Liberation Organization's (PLO) dominant faction Fatah argued in 1969 that they wanted to create in the historical borders of Palestine a multi-racial democratic state, "a state without any hegemony, in which everyone, Jew, Muslim, and

³⁶ Amnon Raz-Krakotzkin, "Bi-nationalism and Jewish Identity: Hannah Arendt and the Question of Palestine", in *Hannah Arendt in Jerusalem*, ed. Steven Aschheim, (California: University of California Press, 2001), p. 180

³⁷ Babst, op.cit., p.5

³⁸ Morris, op.cit., p. 52

³⁹ Gendzier, op.cit., p. 31

⁴⁰ Mark Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, (Bloomington: Indiana University Press, 1994), p.130

Christian, would enjoy full civic rights.”⁴¹ PLO’s stance regarding one-state option is highly criticized by Benny Morris as he contends that Palestinian vision was never to establish a secular and democratic state. Rather, he believes, Palestinians has sought to create a *terrorist state, not a democracy* and they would recourse to ethnic-cleansing of Jews; this is what, according to Morris, understands the Palestinians from one-state solution (emphasis added).⁴²

Setting the Framework for a Single State in Palestine: The Constitutional Patriotism as the Ideal Model

Cosmopolitanism pursues a middle path between two extremes: one is the end of the nation-state thesis and the other is the reconciliation of cosmopolitanism with the existing nation-state.

Jurgen Habermas developed the theory of constitutional patriotism as a device to integrate pluralistic and multicultural national communities on a rational and lawful basis which would provide an antidote to all forms of ethnic nationalism. Nationalism can no longer meet the requirements of our age despite the fact that it has once provided valuable resources for anti-imperialist struggles.⁴³ Besides, nationalism is not a necessary or permanent precondition of the democratic process.⁴⁴

Constitutional patriotism is a way of conceptualizing political integration at the supra-national level and it has been advocated as the most plausible source of political cohesion in societies emerging from civil war, pervasive injustice or theocratic modes of legitimation, as in Bosnia.⁴⁵ Constitutional patriotism is a self-reflective form of loyalty to the constitutional principles of the state; it enlarges tolerance and respect for the other; it recognizes the necessity of the nation-states but also heterogeneity of their populations; it is inclusive of all citizens regardless of race, colour, creed, gender, language, religion or ethnicity, and the political community it visualizes is one of equal rights-bearing individuals united by a shared attachment to constitutional practices and values.⁴⁶ Constitutional patriotism demands loyalty only to the constitutional principles of the state and *not the state itself*; the critical content

⁴¹ Abuminah, *op.cit.*, p. 108

⁴² Morris, *op.cit.*, p.12

⁴³ Robert Fine, *Cosmopolitanism*, (London: Routledge, 2007), p. 44

⁴⁴ Jurgen Habermas, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, (Cambridge: The MIT Press, 1998), p. 132

⁴⁵ Jan-Werner Müller and Kim Lane Scheppele, “Constitutional Patriotism: An Introduction”, *J•CON*, Volume 6, Number 1, (2008), p. 68

⁴⁶ Fine, *op.cit.* pp. 44-45

of constitutional patriotism is the principle that the state can expect obedience to its law only if it rests on principles worthy of recognition.⁴⁷

Constitutional patriotism does not contradict with the cosmopolitanism since it is based on the universal principle of right; it is inclusive and comprehensive. Due to its principles upon which it is built; constitutional patriotism includes universalistic principles while it accommodates these principles with the particular national institutions. This allows individuals to become a world citizen whilst he/she might stay attached to his/her country. Therefore, the constitution serves as a bridge between the particular and the universal.⁴⁸

It is essential for constitutional patriotism to preserve neutrality of the legal system within a multicultural society in order to provide the diversity and integrity of the co-existing different forms of life. Only a consensus on the procedures for the legitimate enactment of laws and the legitimate exercise of power the citizenry as a whole can be held together in complex societies.⁴⁹ The progressive extension of the status of citizenship to the whole population does not just provide the state with a new source of secular legitimation; it also produces a new level of abstract, legally mediated social integration.⁵⁰

A Civil Democratic Single State in Palestine

The failure of the Oslo Peace process based on two-states in Palestine, the ongoing settlement activity which blurs the frontier of Israeli state and the wall that closes up the Palestinians in an apartheid-era South African reality and thus distances them from the dream of independent Palestinian state... All of these conditions demonstrate that one-state is an already impending reality in Palestine. In geographical terms Palestine is indeed one country. The Green Line is completely artificial; the natural boundaries are Dead Sea and Wadi Araba. On the other hand the country's variety of resources and services cannot be divided. And ultimately, Palestine's shape and size is so ineligible that this makes its division into two states a practical nightmare and nigh unthinkable.⁵¹

At the first glance, it might be implied that a single state would solve the most crucial issues that two-state formula is not able to overcome. The settlements built in the West Bank since 1967, the Palestinian refugee problem and the status of Jerusalem would cease to pose problems in reconciliation processes. Even, Zionism would attain its objective of establishing a

⁴⁷ *Ibid.*, p. 45

⁴⁸ *Ibid.*, p. 42

⁴⁹ Habermas, *op.cit.*, p. 225

⁵⁰ *Ibid.*, p. 132

⁵¹ *Ibid.*, pp. 176-177

permanent and constant existence as equals, not as occupiers. And Palestinians would enjoy their rights in a single state.

Such state would help de-territorialisation of the conflict; moreover the issues of demography and ethnicity would not be the bones of contention between Jews and Palestinians, nor would they be the sources of political power and legitimacy. This state, due to its character, would help preserving distinct identities and address their particular needs.

The Proposed Model of the State and Its Fundamental Values

There are various alternatives for a single state model in Palestine. Bi-nationalism, federalism and Lebanon's consociational model are among the models discussed for Palestine. With reference to its viability and suitability, this study touches upon the civil (secular)-democratic model for the co-existence of two communities in Palestine.

Civil-democratic state provides three criterions:

1. This state would not override the fundamental rights of the any community
2. It would meet the demands of all parties within moral and just perspective
3. It would preserve fundamental human rights of the all individuals who live on the land of historical Palestine.⁵²

Within the context of these three criterions, the civil-democratic state in Palestine;

- ✓ Would respect the rights of all its citizens irrespective of ethnic, cultural, historical or religious references
- ✓ Would have a functional constitution in which the citizen rights are clearly determined; regardless of ethno-religious and cultural background, equality before the laws would be the principal starting point
- ✓ Would have legislative, executive and judicial branches as every state and the employees in these branches would not be appointed in terms of ethnic or religious belonging as in Lebanon
- ✓ Would reflect historical, cultural and religious aspects of the peoples as part of the cultural wealth of the country; however this would not be done at the expense of the alienation of the others

⁵² Raja Halwani, Tomis Kapitan, *The Israeli-Palestinian Conflict: Philosophical Essays on Self-Determination, Terrorism and the One-State Solution*, (New York: Palgrave MacMillan, 2008), p. 221.

- ✓ Would provide exact separation between religion and the state; no any religious group would be superior to the other religious groups; the freedom of worship would be guaranteed
- ✓ Would have immigration laws that are thoroughly aforethought and fair; within the justice framework, Jews and Palestinians and their descendants shall have priority
- ✓ Would fairly regulate equal share of the resources and would provide that all its people take the advantage of all kinds of opportunities indiscriminately
- ✓ Would have an education system which is built upon universal values; the instruction of Jewish and Palestinian history and the periods of encounter between two people would be regulated in a manner to give a critical insight. (hand in hand schools project is a very good example for an effective education system in Palestine)
- ✓ Would provide bi-lingual education; the education language shall be both Arabic and Hebrew, spoken languages by the majority, but a valid language (for instance English) should be taught in order to provide the connection with the world
- ✓ Would provide minorities the inauguration of private schools
- ✓ Would be extremely cautious in preventing racist discourses and hate speech

Conclusion: Is One-State Option Unrealistic?

As well as one-state option as the resolution of the Israeli-Palestinian conflict has proponents; there are more opponents of it compared to its proponents. One of the fervent opponents of one-state option is Benny Morris. Morris believes that one-state option is a non-starter “because the Palestinian Arabs, like the world’s other Muslim Arab communities, are deeply religious and *have no respect for democratic values* and no tradition of democratic governance.”⁵³ Besides, two communities have no common ground according to Morris. They differ in religion, language, cultural and social life and ways of thought and conduct are incompatible.⁵⁴ Another point, Morris adds his argument is the ever growing fear and mistrust of the other as a result, on the Jewish side, terrorism and violence and on the Palestinian side, as a result of displacement, dispossession, defeat and the ongoing occupation.⁵⁵

⁵³ Morris, op.cit., p. 170

⁵⁴ Ibid., p.178

⁵⁵ Ibid., p. 179

One practical objection is that neither Jews nor Palestinians support a single state in Palestine. It is a truism that one-state option has not yet become the popular subject among the Jews and the Palestinians; however a literature on this issue is broadening and people have begun to hear more on the issue in media. After the collapse of the Oslo Process, having understood that two-state option has become very hard to attain, Palestinians have inclined to alternative options like one-state option. This option is currently more popular among the Palestinians than the Jews. However, Israeli leftists and liberals, too, discuss the option as an alternative solution. According to a research made by Harry S. Truman Institute of Hebrew University, the support for two-state solution is declining gradually while one-state option gains ground.⁵⁶

Those who believe that one-state is impractical base their arguments on the belief that Palestinians are anti-Semitic and hostile to Jews and that this makes co-existence impossible. But it is more reasonable to look for the causes of this hostility not on Palestinian hatred of the Jews but on the violation of their fundamental rights by the Jews from the day they began to settle in Palestine with the motto "A land without a people for a people without a land". As Virginia Tilley puts it, the fundamental conflict should not be identified with the hostility between two people; rather this conflict is an outcome of antipathy that emerged due to the nationalistic antecedents of Zionism.⁵⁷

One last concern expressed frequently by the right-wing Israeli politicians is that one-state solution would abolish the Jewish existence. The political parties such as Kach, Moledet and Yisrael Beitenu have publicly opposed this idea and supported the reduction on the population of Israel's Palestinian minority either by forced transfer or transfer to the future Palestinian state. Though one-state approach would put an end to the state of Israel as it is today; it would not put an end to the Jewish existence in whole Palestine and would not prevent Jewish people having positions in the country's government. The Jews will continue to live in Palestine with full equal rights and equal share of the resources. Consequently, one-state solution should not be understood as the annihilation of one community; what this option offers is a permanent, peaceful co-existence of two peoples in their homeland.

Today a single state in Palestine has become de facto reality. As Rashid Khalidi indicates in one of his articles, despite the existence of citizenship types in various levels, there is *one state* between Jordan River and the Mediterranean. What should be done is to discuss the model which would

⁵⁶ Benjamin Joffe-Walt, "Palestinians increasingly back 1-state", *Jerusalem Post*, 22.03.2010, www.jpost.com

⁵⁷ Virginia Tilley, *The One-state Solution: A Breakthrough Plan for Peace in the Israeli-Palestinian Deadlock*, (Manchester: Manchester University Press, 2005), p. 144.

allow the peaceful co-existence of Jews and Palestinians in Palestine where there are enough place for two communities.

When the hostility of two communities towards each other is taken into account, the idea that Jews and Palestinians could live in a single state seems impossible and unviable. It is naïve to presume that attaining this ideal would be easy. Yet, the idea of single state does not pose a problem in theory, but in practice. Nevertheless, it is still possible that after several generations, the theoretical discussion could become established as a viable option in the minds of both Jews and Palestinians. The fact that the “One-State Conference” has been held at University of Harvard on March; the wide support by many Israeli activists and intellectuals for the “Olga Document” which calls for one-state in Palestine in 2004⁵⁸; the stand of Israeli politicians like Moshe Arens (former Defense Minister) and Reuven Rivlin (former Knesset spokesperson) for one-state solution by declaring that it is already an impending reality in Palestine reinforces this verdict.

At the international level, Palestine issue ought to be understood by thinking beyond the Westphalian order. Once done, this would trigger a change in our perception of the world, thus might contribute to a change in the policies. To this end, the first step shall be to renounce the belief that the resolution of the Israeli-Palestinian conflict could only be attained through sharing Palestine, separating two communities. Additionally, the nation-state paradigm on which international system is based has become questionable renders the one-state solution negotiable.

The author is aware that one-state option carries great political difficulties despite the fact that it is plausible from the moral and theoretical framework. It seems still hard to accomplish the one-state option with the existing burden of violent and bloody history. Nonetheless, this does not change the reality that this option is the impending reality in Palestine and that it stands as the fair option to the resolution of the conflict. Today, every one Israeli citizen in five is Palestinian and every one person in OTs in six is Jewish. If the preceding pages of this study have meant anything at all, then justice requires that the Palestinians be restored to their lands, along with the Jews. The prospect for peace in Israel/Palestine depends not upon the intervention of great powers or supranational bodies, but upon the development of an understanding between Jews and Palestinians, which now seems hopeless. But there may be some hope.

⁵⁸For full text see, “The Olga Document”,
http://www.nimn.org/Perspectives/israeli_voices/000233.php

Bibliography

Abunimah, Ali. *One Country: A Bold Proposal to End the Israeli-Palestinian Impasse*. New York: Metropolitan Books, 2006.

Arendt, Hannah. *Jewish Writings*. New York: Schocken Books, 2007.

Aschheim, Steven, ed. *Hannah Arendt in Jerusalem*. California: University of California Press, 2001.

Ayyash, A.Abu. "Israeli Planning Policy in the Occupied Territory." *Journal of Palestine Studies*, Vol. 11, No. 1. Autumn 1981.

Babst, Gordon A., "Hannah Arendt, Peace and Palestine." Paper presented at *MPSA Annual Conference*, Chicago, April 22-25i 2010.

Bishara, Marwan. *Filistin/İsrail- Barış veya İrkçılık*, trans. Ali Berkday, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.

B'Tselem Land Expropriation and Statistics.

<http://www.btselem.org/settlements/statistics>.

Dermant, Peter. "Israeli Settlement Policy Today." *MERIP Reports*, No. 116. July-August 1983.

Fine, Robert. *Cosmopolitanism*. London: Routledge, 2007.

Finkelstein, Norman. *Image and Reality of the Palestinian-Israeli Conflict*. London: Verso, 2002.

Gendzier, Irene L. "Palestine and Israel: The Bi-national Idea." *Journal of Palestine Studies*, Vol.4, No.2. 1975.

Haaretz. "Poll: Most Israeli Jews believe Arab citizens should have no say in foreign policy." November 30, 2010.

Habermas, Jurgen. *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*. Cambridge: The MIT Press, 1998.

Halper, Jeff. "The 94 Percent Solution: A Matrix of Control" *Middle East Report*, No. 216. Autumn 2000.

Halwani, Raja, Tomis Kapitan. *The Israeli–Palestinian Conflict: Philosophical Essays on Self-Determination, Terrorism and the One-State Solution*. New York: Palgrave MacMillan, 2008.

Hazon, Yoram. *Jewish State: The Struggle for Israel's Soul*. New York: Basic Books, 2001.

IHUD. *Palestine Divided or United? The Case for A Bi-national Palestine before the U.N.*, IHUD Association Booklet. Jerusalem: Achva Cooperative Printing Press, 1947.

Joffe-Walt, Benjamin. "Palestinians increasingly back 1-state." *Jerusalem Post*, 22.03.2010, www.jpost.com

Kant Immanuel, "Perpetual Peace: A Philosophical Essay." 1795.

Kimmerling, Baruch. *Politicide: Ariel Sharaon's War against Palestinians*. London: Verso, 2003.

Lein, Yehezkel. "Land Grab: Israel's Settlement Policy in the West Bank." *B'Tselem Report*, May 2002.

http://www.btselem.org/Download/200205_Land_Grab_Eng.pdf

Maoz, Moshe., "The Oslo Peace Process: From Breakthrough to Breakdown" in R. L. Rothstein et al. ed., *The Israeli-Palestinian Peace Process: Oslo and the Lessons of Failure*. Brighton: Sussex Academic Press, 2002.

Morris, Benny. *One State Two States: Resolving the Israel/Palestine Conflict*. New Heaven: Yale University Press), 2009.

Lesch, Ann Mosely. "Israeli Settlements in the Occupied Territories, 1967-1977." *Journal of Palestine Studies*, Vol. 7, No.1. Autumn 1977.

Oberschall, Anthony. *Conflict and Peace Building in Divided Societies: Responses to Ethnic Violence*. London:Routledge, 2007.

Parsons, Nigel. *The Politics of Palestinian Authority: From Oslo to Al-Aqsa*. London: Routledge, 2005.

Raz-Krakotzkin. Amnon. "Bi-nationalism and Jewish Identity: Hannah Arendt and the Question of Palestine." in Steven Aschheim ed., *Hannah Arendt in Jerusalem*. California: University of California Press, 2001.

Reisel, Daniel. "The History of the original Brit Shalom".

<http://www.britshalom.org/background.htm>

Rice, Michael. *False Inheritance: Israel in Palestine and the Search for a Solution*. London: Kegan Paul International, 1994.

Rothstein R. L.. et al *The Israeli-Palestinian Peace Process: Oslo and the Lessons of Failure*. Brighton: Sussex Academic Press, 2002.

Shlaim, Avi. *The Politics of Partition: King Abdullah, the Zionists and Palestine 1921-1951*. Oxford: Oxford University Press, 1990.

Stern, Yoav. "Poll: Most Israeli Jews say Israeli Arabs should emigrate." *Haaretz*, April 4, 2005.

Tessler, Mark. *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.

"The Olga Document"

http://www.nimn.org/Perspectives/israeli_voices/000233.php

Tilley, Virginia. *The One-state Solution: A Breakthrough Plan for Peace in the Israeli-Palestinian Deadlock*. Manchester: Manchester University Press, 2005.

Werner, Müller Jan, Scheppele Kim Lane. "Constitutional Patriotism: An Introduction." *J•CON*, Volume 6, Number 1. 2008.

Wintour, Patrick. "Alarm at US drift over Middle East." *Guardian*, July 21, 2004.

Bu makaleye atıf yapmak için:

Atmaca, Ayşe Ömür. "‘Filistin’ Baharı: Yükselen Umutlar ve Kaybedilen Barış." *Filistin Araştırmaları Dergisi (FIAD)*, no. 1 (Yaz 2017): 61-79.

“FİLİSTİN” BAHARI: YÜKSELEN UMUTLAR VE KAYBEDİLEN BARIŞ

Ayşe Ömür ATMACA

Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye, (oatmaca@hacettepe.edu.tr @omuratmaca)

Makale Türü: Hakemli Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 15.04.2017, Kabul Tarihi: 07.05.2017

Öz: *Filistin-İsrail sorunu Orta Doğu'nun en önemli ve karmaşık sorunlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Şüphesiz Filistin siyasetinin ve Filistin-İsrail çatışmasının Tunus'ta 2010 yılının sonlarında halkın özgürlük ve adalet talepleriyle başlayan "Arap Baharı" dalgasından etkilenmemesi mümkün değildir. Bu çerçevede bu çalışmada Arap Baharı'nın Filistin topraklarındaki yansımaları, Filistin yönetiminin uluslararasılaşma stratejisi sonucunda Filistin'in BM'de gözlemci devlet olarak tanınması ve tüm bu gelişmelerin Filistin-İsrail sorununa etkisi incelenecektir.*

Anahtar Kelimeler: *Arap Baharı, Filistin Siyaseti, Filistin Diplomasisi, Filistin-İsrail Çatışması,*

PALESTINE'S SPRING: RISING HOPES AND LOST PEACE

Abstract: *Palestinian-Israeli conflict is accepted as one of the most important and complicated problems of the Middle East. No doubt, Palestine and Palestinian-Israeli conflict was not immune to the wave of Arab Spring that began with the popular demands for justice and freedom in Tunisia in the late 2010. In this framework this study will examine the reflections of the Arab Spring on Palestine, UN recognition of Palestine as a "non-member observer state" as a result of Palestinian administration's internationalization strategy, and the impact of all these developments on Palestinian-Israeli conflict.*

Keywords: *Arab Spring, Palestinian Politics, Palestinian Diplomacy, Palestinian-Israeli Conflict,*

Giriş

Filistin-İsrail sorunu 1917 yılında Balfour Deklarasyonu'nun yayımlanmasından ve 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşundan günümüze kadar etkilediği aktörler ve yarattığı etkiler bakımından Orta Doğu'nun en önemli ve karmaşık sorunlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Çatışma bölgesinde dört büyük savaşa ve pek çok silahlı çatışmaya neden olmuş, milyonlarca Filistinlinin topraklarından göç etmeye zorlanmasıyla ortaya çıkan mülteci krizi çevre ülkelerin sosyo-politik yapısını değiştirerek yeni sorunlar yaratmış ve bölgeden ve dünyadan pek çok devletin ve devlet-dışı aktörün meseleye dahil olmasıyla farklı boyutlar kazanmıştır. 1990'lı yıllarda Oslo Barış Görüşmeleri ile taraflar arasında birbirini karşılıklı tanımaya dayalı ve kapsamlı bir barışa ulaşabilme ihtimali ortaya çıkmış olsa da 2000'li yılların başından itibaren sürecin başarısızlığa uğramasıyla çözümsüzlüğün bedeli tüm bölge için iyice ağırlaşmıştır.

Tunus'ta 18 Aralık 2010 tarihinde ekmek, özgürlük ve adalet talepleriyle başlayan ve "Arap Baharı"¹ olarak isimlendirilen halk ayaklanmaları çok kısa bir zaman içerisinde Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'ye sıçrayarak Orta Doğu coğrafyasına büyük bir hızla dalga dalga yayıldı. Orta Doğu'yu yeniden şekillendiren, bölgesel güç dengesinin ve geleneksel ittifakların değişmesine neden olan bu siyasi hareketten şüphesiz Filistin siyasetinin ve Filistin-İsrail çatışmasının etkilenmemesi mümkün değildir. İlk olarak Batı Şeria'da, özellikle de Ramallah, Nablus, Tulkarim ve Beytüllahim şehirlerinde yoğunluklu olarak gözlemlenen protesto gösterilerinde halk hem Filistin'de varolan siyasi bölünme hem de yaşam şartlarındaki zorluklar ve yolsuzluklar karşısında yönetimlerinden hesap sormayı amaçlıyordu. Ancak hem gösterilerin kararlı bir şekilde devam etmemesi hem de Filistin yönetiminin göstericilerin taleplerini karşılamaya yönelik tatmin edici bir siyaset izlemekten kaçınması neticesinde Arap Baharı'nın Filistin iç siyasetinde dönüştürücü bir etki yaratamadığı görülmektedir.

Öte yandan, Arap Baharı ve sonrasında ortaya çıkan Suriye İç Savaşı'nın ardından Filistin meselesinin bölgede ve dünyada öneminin azaldığını ve çatışmanın ikincil hale geldiğini söylemek mümkündür. 2011 sonrası dönemde Filistin ve İsrail arasında barış görüşmelerine tekrar başlanması meselesi sıklıkla dile getirilmiş ve hatta ABD liderliğinde barış görüşmelerine başlamak için bir dizi somut girişimde bulunulmuş olsa da

¹ Orta Doğu'da başlayan halk ayaklanmalarını ilk olarak Marc Lynch Foreign Policy dergisindeki makalesinde "Arap Baharı" olarak isimlendirmiştir. Marc Lynch, "Obama's "Arab Spring"?", *Foreign Policy*, Ocak 6, 2011, Erişim Tarihi: Mart 22, 2017, <http://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/>.

müzakerelerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine dair etkin bir adım atılamamıştır.

Arap Baharı'nın Filistin-İsrail çatışmasına etkisi üzerindeki tartışmalar çerçevesinde iki temel görüşün hakim olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüşlerden ilki Arap Baharı'nın Filistin-İsrail meselesini olumlu bir şekilde etkileyeceği yönündedir. Buna göre Arap Baharı, talepleri ve bölgede yarattığı etkiler de göz önüne alınırsa hem Filistin hem de İsrail yönetimlerini olumlu yönde etkileyecek, dolayısıyla da sorunun çözümüne yönelik yeni bir ivme kazandıracaktır.² 2012 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'ndaki tarihi oylama ile Filistin'e “üye olmayan gözlemci devlet” statüsünün verilmesi ve sonrasında Filistin'in Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'ne üye olması da bu çerçevede Arap Baharı'nın Filistin meselesine olumlu yönde bir etkisi olarak görülmektedir. Diğer bir görüş ise Arap Baharı'nın Filistin-İsrail barışını geciktireceği yönündedir. İsrail tarafında hakim olan bu görüşe göre Arap Baharı ile ortaya çıkan belirsizlik ve Müslüman Kardeşler'in güç kazanması bölgede “Batı karşıtı, İsrail karşıtı ve demokrasi karşıtı bir dalga” yaratmıştır.³

Arap Baharı Filistin siyasetini nasıl etkilemiştir? Hamas ve Fetih yöneticileri Filistin halkından, özellikle de gençlerden gelen bu talepler üzerine nasıl hareket etmişlerdir? Filistin'deki gelişmeleri Arap Baharı çerçevesinde yeniden yorumlamak ve uluslararası alanda atılan adımları bu çerçevede yeniden değerlendirmek mümkün müdür? Bu sorular ışığında bu çalışmada Arap Baharı'nın Filistin topraklarındaki yansımaları, Filistin yönetiminin uluslararasılaşma siyaseti sonucunda Filistin'in BM'de gözlemci devlet olarak tanınması ve tüm bu gelişmelerin Filistin-İsrail sorununa etkisi çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Arap Baharı ve Filistin: Bir Filistin “Bahar”ı Mümkün mü?

Tunus'ta başlayan ve tüm bölgeye yayılan halk ayaklanmalarının etkisi Filistin topraklarına 2011 yılında sirayet etti. Filistin'de ilk olarak Batı Şeria'da başlayan ve Filistinlilerin kendi yönetimlerini protesto ettikleri gösteriler hem yapılaş biçimi hem de talepleri açısından Arap Baharı'nın bir parçası olarak algılandı. Leech'e göre 2011-2012 arasında Batı Şeria'da toplamda 59 olay

² Walid Salem, “The Arab Revolutions from a Palestinian Perspective”, *Palestine-Israel Journal*, 18 (2012), Erişim Tarihi: Ocak 21, 2017, <http://www.pij.org/details.php?id=1419>, Regan Doherty, “Qatar: Arab Spring makes Israeli-Palestinian peace more pressing”, *Reuters*, Mayıs 20, 2013, Erişim Tarihi: Aralık 22, 2016, <http://www.reuters.com/article/2013/05/20/us-qatar-arabs-israel-idUSBRE-94JONW20130520>.

³ Harriet Sherwood, “Binyamin Netanyahu attacks Arab spring uprisings”, *The Guardian*, Kasım 24 2011, Erişim Tarihi: Aralık 22, 2016, <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/24/israel-netanyahu-attacks-arab-spring>.

gerçekleşti.⁴ Bu protesto gösterilerinin çoğunun Filistin Otoritesi'ne yönelik olduğunu ve Batı Şeria'daki yaşam koşullarındaki kötüleşme sebep gösterilerek yapıldığını söylemek mümkündür.

Filistin topraklarındaki gösteriler tıpkı öncülleri gibi sosyal medya, özellikle de Facebook ve Twitter üzerinden farklı siyasi gruplara üye gençler tarafından örgütlendi⁵ ve bu gençler tıpkı diğerleri gibi kendi yönetimlerinin siyasi başarısızlığını, artan işsizliği ve kötüye giden hayat şartlarını yüksek sesle eleştirmeye başladılar. Sosyal medyanın bu anlamda Filistin'de özellikle 1990'dan sonra doğan ve sonu gelmeyen barış görüşmelerinden yorulmuş genç kuşak tarafından hiçbir kutsallık atfedilmeyen başta Fetih ve Hamas olmak üzere tüm siyasi partilerin açıkça eleştirildiği ve herhangi bir liderinin bulunmadığı bir platform haline geldiğini söylemek mümkündür. Sosyal medyayı kullanan gençler yeni oluşturdukları bir retorikle önceki klişelerden farklı bir vatanseverlik tanımı da yapmaya başladılar. Gazze Şeridi'nin doğu sınırında vurularak ölen Ahmed Al-Herbawi isimli bir Filistinli gencin 19 Ekim'de Facebook sayfasında yaptığı "İkiyüzlülük, adaletsizlik ve yalanın tarafı olan Ramallah Otoritesi'nin de Hamas'ın da yanında değilim" paylaşımı bu duruma en iyi örnek olarak gösterilebilir.⁶

Ashrawi ve Mueser'e göre Filistin topraklarında yaşanan bu ayaklanmaların üç ana sebebi vardı. Bunlardan ilki Filistin'de genç nüfusun çoğunluğu oluşturduğu demografik yapı, ikincisi Filistin yönetiminin açıkça yaptığı yolsuzluklar, üçüncüsü ise Filistin halkının aşağılanma ve küçük düşürülme duygusu ile baş başa kalması idi.⁷ Filistin yönetiminin kendi halkının gözünde meşruiyetini kaybetmesinin yukarıda belirtilen hususlar dışında da nedenlerinin olduğu söylenebilir. Örneğin işgal altındaki Filistin topraklarında Filistin Yasama Konseyi'nin görev süresinin 2010 yılında dolmasına rağmen Hamas'ın iktidara geldiği 2006 parlamento seçimlerinden beri seçim yapılmaması Filistin halkının kendi yönetimlerine karşı yaşadıkları hayal kırıklığının bir başka nedeni olarak gösterilmektedir. Ayrıca 23 Ocak 2011 tarihinde El Cezire tarafından sızdırılan "Filistin Belgeleri"nde Filistin tarafının

⁴ Philip Leech, "Who owns "the spring" in Palestine? Rethinking popular consent and resistance in the context of the "Palestinian State" and the "Arab Spring", *Democratization*, 22: 6, (2015).

⁵ Hazem Balousha, "From Ramallah to Gaza: Palestian youth on social media", *Arab Media Report*, Ekim 17, 2003, Erişim Tarihi: Aralık 18, 2016, <http://arabmediareport.it/en/tra-ramallah-e-gaza-i-giovani-palestinesi-sono-sui-social-network/>.

⁶ Asmaa Al-Ghoul, "Is this Palestine's Arab Spring?", *Al-Monitor*, Aralık 7, 2015, Erişim Tarihi: Aralık 25, 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/palestinian-intifada-arab-spring.html#ixzz4czgQz00>.

⁷ Hanan Ashram ve Marwan Muasher, "Palestine and the Arab Spring", *Carnegie Endowment for International Peace*, Mayıs 27, 2001, Erişim Tarihi: Aralık 27, 2016, <http://carnegieendowment.org/2011/05/27/palestine-and-arab-spring-event-3269>.

İsrail'e verdiği ödünler, Filistin Yönetimi'ne verilen popüler desteğin gerilemesine ve yönetimin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.⁸

Sonuç olarak “15 Mart Gençlik Hareketi”, “Filistin'e İltibar”, “Aç Mideler için Savaş”, “Bağımsız Gençlik Hareketi” ve “Ülkemizi Seviyoruz” gibi farklı siyasi görüşlere sahip olan bu genç grupların temel olarak talepleri Filistin'de özgür ve adil seçimlerin yapılmasının sağlanması, Hamas-Fetih çatışmasına bir son verilmesi ve İsrail ile müzakerelerin sonlandırılması şeklinde özetlenebilir.⁹

Protesto gösterileri ilk olarak Batı Şeria'da ve daha sonra Gazze'de Ocak 2011'de Mısır'da, Tahrir Meydanı'nda gerçekleşen ayaklanmalara destek amacıyla başlatılmış daha sonra da Filistin yönetimine yönelik siyasi reform talepleriyle devam etmiştir.¹⁰ Filistin yönetiminin 2006 seçimlerinden sonra fiili olarak ikiye ayrılması ve bu durumun barış sürecini olumsuz yönde etkilemesi Filistinli gençlerin dile getirdiği en büyük sorunlardan biri olmuştur. İlk olarak Şubat-Ekim 2011 tarihleri arasında Batı Şeria ve Gazze'de Hamas ve Fetih'in uzlaşması ve Filistin'de açılan seçimlerin yapılması yönündeki taleplerle ortaya çıkan genç protestocular¹¹ daha sonra Eylül 2012'de yaklaşık 10 gün süren gösterilerde El Halil, Ramallah, Betlehem ve Cenin şehirlerinde yaşam koşullarındaki zorluk, Filistin Otoritesi Başbakanı Selim Fayyad'ın neden olduğu ileri sürülen ekonomik kriz ve Filistin ekonomisini İsrail'in kontrolüne bırakan 1994 Paris Protokolü'nü eleştirerek Filistin Yönetimi Başbakanı Selim Fayyad'ı istifaya çağırmıştır. Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas Batı Şeria'da artan gösterilerin ardından “Filistin Baharı”nın başladığını söylerken ayaklanmalar hem Fetih'in etkin olduğu Batı Şeria'da hem de Hamas'ın etkin olduğu Gazze Şeridi'nde yerel polis güçleri tarafından bastırılmaya çalışılmıştır.¹²

Her ne kadar protesto gösterileri kolluk kuvvetleri tarafından bastırılmış olsa da halktan gelen isteklere, özellikle de Filistin yönetiminin fiili bir şekilde

⁸ El Cezire tarafından ortaya çıkarılan “Filistin Belgeleri”ne göre FKÖ liderliği Filistin ulusal mücadelesinde çok önemli yer tutan Filistinli mültecilerin “geri dönüş hakkı” ve sınırlar gibi pek çok konuda İsrail'e ödün vermiştir. “Palestine Papers”, *Al Jazeera*, Ocak 23, 2011, Erişim Tarihi: Aralık 28, 2016, <http://www.aljazeera.com/palestinepapers/>.

⁹ “The Palestinian Protests of September 2012: The Birth of a Social Protest Movement”, *Arab Centre for Research and Policy Studies*, Eylül 17, 2012, Erişim Tarihi: Mart 22, 2017, <http://english.dohainstitute.org/release/94454f0f-ed0b-40c1-b9b3-58c5b6f0b525>.

¹⁰ Nicola Pratt, “The “Arab Spring” and the Israel-Palestine Conflict: Settler Colonialism and Resistance in the Midst of Geopolitical Upheavals”, *Ortadoğu Etütleri*, 5: 1, (2013), s. 12.

¹¹ Pam Bailey, “Palestinians call for unity protest on 15 March”, *The Electronic Intifada*, Şubat 28, 2011, Erişim Tarihi: Aralık 2, 2017, <http://electronicintifada.net/content/palestinians-call-unity-protest-15-march/9249>.

¹² “President says Palestinian Spring has begun”, *Ma'an News Agency*, Eylül 5, 2012, Erişim Tarihi: Ocak 17, 2017, <http://www.maannnews.com/Content.aspx?id=517618>.

bölünmüşlüğüne son verilmesi yönündeki taleplere tamamen kayıtsız kalınmadığını söylemek mümkündür. Baskıların neticesinde 2011 yılında Mısır'ın arabuluculuğunda Fetih ve Hamas görüşmeleri başladı. Filistin Otoritesi Devlet Başkanı Mahmud Abbas ve Hamas lideri Halid Meşal tarafından uzlaşma anlaşması 3 Mayıs 2011'de imzalanırken anlaşmada teknokratlar tarafından oluşturulacak bir geçiş hükümetinin kurulacağını ve Filistin Yasama Konseyi (FO'nin yasama organı) ile Filistin Ulusal Konseyi (PLO'nun yasama organı) için en geç 1 yıl içerisinde seçimlerin yapılacağını altı çizildi.¹³ Ancak Kahire Anlaşması'nda verilen sözler yerine getirilmedi ve Haziran ayında birlik kabinesinin konuşulduğu görüşmeler temel olarak kurulacak olan kabinede başbakanın kim olacağı yönündeki fikir ayrılıkları nedeniyle çıkmaza girdi. 1 Şubat 2012'de Filistin Otoritesi Temmuz ayında yerel seçimlerin yapılacağını duyurmuş olsa da varolan Hamas-Fetih bölünmesinden dolayı seçimler önce 22 Ekim 2012'ye, daha sonra da belirsiz bir tarihe ertelendi.¹⁴ Fetih ve Hamas arasında birlik hükümetinin kurulması için daha sonraki tarihlerde de pek çok uzlaşma görüşmeler yapılmış olsa da bu görüşmelerden somut bir netice alınamamış olması Filistinli gençlerde büyük bir umutsuzluğa neden oldu.

Genel olarak bakıldığında Filistin topraklarındaki protesto gösterilerinin Arap Baharı'ndan etkilenecek ortaya çıktığı görülmektedir. Her ne kadar 2011-2012 yıllarında Filistin topraklarında görülen ayaklanmaların üçüncü bir intifada¹⁵ hareketi olup olmadığı konusu üzerine tartışmalar yapılsa da göstericilerin sosyal medyanın örgütlenmedeki etkisine, demografik özelliklerine ve taleplerine baktığımızda bu protestoların bir intifada hareketi olduğunu söylemek mümkün değildir. Filistin halkı bu sefer İsrail'e karşı değil, görüşmelerin kesilmesinden sonra barış sürecinde bir yere ulaşamamış olmanın verdiği hayal kırıklığı ve hayat şartlarının zorluğu nedeniyle tipki Tunus, Mısır, Bahreyn, Yemen ve Suriye'de olduğu gibi ekonomik ve siyasi reform talepleriyle Filistin yönetimine karşı sokaklara dökülmüştür. Ancak elbette Filistin'deki ayaklanmaların ve sonuçlarının Arap Baharı dalgasından

¹³ "Agreement between Fatah and Hamas Cairo", Mayıs 3, 2011, Erişim Tarihi: Ocak 18, 2017, http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/OPt_AgreementFatahHamas2011.pdf.

¹⁴ Ali Waked, "Palestinian local elections postponed", *Ynetnews*, Haziran 10, 2010, Erişim Tarihi: Kasım 17, 2016, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3903431,00.html>.

¹⁵ "Is This a Palestinian Spring, Or a Coming Third Intifada?", *Al Monitor*, Ekim 3, 2012, Erişim Tarihi: Ekim 22, 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/ru/politics/2012/10/new-palestinian-intifada>, Ashraf Ezzat, "Third Intifada Underway", *Dissident Voice*, Mayıs 9, 2011, Erişim Tarihi: Ekim 22, 2015, <http://dissidentvoice.org/2011/05/third-intifada-underway/>, Jacob Hoigilt, "Why is there no third intifada?"

An analysis of youth activism in the West Bank", *Peace Research Institute Oslo (PRIO)*, (2013), Erişim Tarihi: Ekim 22, 2016, http://www.hf.uio.no/ikos/english/research/projects/new-middle-east/publications/2013/5_hoigilt.pdf.

etkilenen ülkelerden farkı vardır. Bu farkın en büyük nedenleri Filistin yönetiminin diğer ülkelerin aksine tam bağımsız olmaması, diğer bir deyişle işgal altında olması ve 2006 seçimlerinden sonra Filistin siyaseti de kendi içinde Hamas ve Fetih yönetimleri arasında ikiye bölünmüşlüğüdür.

Görüldüğü gibi Filistin’de tıpkı Arap Baharı’nı etkileyen diğer Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi ekonomik, sosyal ve siyasi taleplerle başlayan bu halk ayaklanmaları kayda değer bir kazanımla sonuçlanmamıştır. Protestolar çok büyük bir halk desteği almazken iktidarda bulunan güçleri yerinden edememiş, yolsuzluk ile suçlanan Başbakan Selim Fayyad gücünü korumayı başarmıştır. Bu süreçte Filistin iç siyaseti açısından Hamas ve Fetih’in yakınlaşması önemli bir gelişme olarak kabul edilse de bu yakınlaşmanın orta ve uzun vadede Filistin’in geleceği açısından olumlu sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkün değildir. Arap Baharı’nın ilk aylarında Tunus ve Mısır’da diktatörlerin devrilmesi ve Müslüman Kardeşler’in iktidara gelmesi her ne kadar Hamas’ın lehine sonuçlanacağı gibi bir beklenti ortaya çıkarsa da 2013 yılında Mısır’da Devlet Başkanı Mursi’ye yönelik gerçekleşen darbe sonrasında bu beklentiler suya düşmüştür. Dahası hem Batı Şeria’da Fetih hem de Gazze’de Hamas yönetimleri protestoculara karşı uyguladıkları şiddet sonucunda zaten yolsuzluklardan dolayı zayıflamış olan meşruiyetlerine bir yenisini daha eklemişlerdir. Dolayısıyla Filistin iç siyasetinin Arap Baharı’ndan etkilenerek ortaya çıkan hareketler sonucunda daha da zayıfladığı söylenebilir.

Filistin Diplomasisi: Birleşmiş Milletler’in Filistin Oylaması ve Sonuçları

Filistin iç siyaseti Arap Baharı’nın etkisiyle protesto hareketleri ile çalkalanırken aynı dönemde uluslararası platformlarda da Filistin’in geleceğini ilgilendiren önemli kararlar alınmaktaydı. Filistin topraklarında gösteriler devam ederken 23 Eylül 2011 tarihinde Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas Birleşmiş Milletler’e tam üyelik başvurusu yaptı.¹⁶ Elbette tam üye olabilmek için BM Güvenlik Konseyi’nin onayı, başka bir deyişle ABD’nin onayı gerektiği için bu başvurunun kabulü beklenmiyordu, ancak başvurunun bizatihi kendisi ve başvuru görüşülürken Filistin’in UNESCO’ya tam üye olarak kabul edilmesi¹⁷ Filistin’in uluslararası alanda tanınması yolunda sembolik bir öneme sahipti.

Filistin yönetimi bir yıl sonra, Eylül 2012’de üyelik başvurusunu BM Genel Kurulu’na sundu ve 29 Kasım 2012 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel

¹⁶ “Application of the State of Palestine for Admission to Membership in the United Nations”, *The President of the General Assembly*, Eylül 23, 2011, Erişim Tarihi: Ekim 28, 2016, <http://www.un.org/en/ga/president/66/Letters/PDF/Palestine%20Application%20for%20Admission%20-%202023%20September%202011.pdf>.

¹⁷ “UNESCO votes to admit Palestine as full member”, *UN News Centre*, Mart 31, 2011, Erişim Tarihi: Kasım 1, 2016, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40253#.WPGAvGUoPFI>.

Kurulu Filistin'e, "üye olmayan gözlemci devlet" statüsü veren 67/19 sayılı kararı oyladı. Oylama sonucunda 138 ülke olumlu yönde oy kullanırken 9 ülke red oyu verdi, 41 ülke ise çekimser kaldı.¹⁸ Dünyada hali hazırda 193 ülkenin 136'nin, diğer bir deyişle dünya nüfusunun yaklaşık % 70'inin tanıdığı Filistin Devleti'nin statüsü hakkında BM Genel Kurulu'nun yaptığı bu değişiklik Filistin Devleti'nin *de facto* olarak tanınması anlamına gelmektedir.

Elbette tarihsel sürece göz atacak olursak Filistin Devleti'nin uluslararası toplum tarafından tanınmasının yeni bir gelişme olmadığını söyleyebiliriz. Hatırlayacak olursak Filistin Bağımsızlık Bildirgesi 15 Kasım 1988'de Cezayir'de Yaser Arafat tarafından okunmuş ve daha sonra da Arafat'ın BM Genel Kurulu'nda yaptığı tarihi konuşmanın ardından 43/177 sayılı karar ile kabul edilmişti.¹⁹ 104 devlet tarafından onaylanan karar, ABD ve İsrail tarafından reddedilmiş olsa da 1988 kararı ile Filistin'in İsrail'in varlığını tanıdığını ve sorunun çözümünde iki devletli senaryoyu kabullediğini teyit ettiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan bakılacak olunursa, BM Genel Kurulu'nda 2012 yılında alınan karar, iki devletli çözüm ile ilgili umutların azalmaya başladığı bir dönemde, 1988'de, yani tam yirmi dört yıl önce alınmış olan kararın yeniden vurgulanmasından başka bir şey değildir.

2012 yılındaki BM Genel Kurul oylamasından sonra Filistin Otoritesi'nin Avrupa ülkelerinin parlamentolarından da açık destek almaya başladığını söylemek mümkündür. 2014 yılı itibari ile İngiltere, İspanya, Fransa, İrlanda ve Portekiz parlamentoları hükümetlerini Filistin Devleti'ni tanımaya çağıran karar tasarılarını onayladılar. İsveç 30 Ekim 2014 tarihinde Filistin Devleti'ni tanıyan ilk Avrupa Birliği üyesi devlet oldu ve 10 Aralık 2015'te İsveç'in başkenti Stokholm'de Filistin Büyükelçiliği açıldı. 13 Mayıs 2015 tarihinde ise Vatikan Filistin Devleti'ni tanıdı. Tüm bu olumlu gelişmelerin ardından Avrupa Adalet Divanı'nın Hamas'ı terör listesinden çıkarması da Filistin yönetimi tarafından büyük memnuniyetle karşılandı.²⁰

Filistin'in bu dönemdeki diplomatik çabalarının bir başka örneği ise 31 Aralık 2014 tarihinde Ürdün'ün Arap ülkelerinin koordinasyonunda İsrail-Filistin meselesine yönelik hazırlanan bir barış tasarısını Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne resmen sunmasıdır. Tasarıda İsrail'den 2017'ye kadar işgal ettiği Filistin topraklarından çıkarak 1967 öncesi sınırlara çekilmesi talep edilirken, başkenti Doğu Kudüs olan bir Filistin Devleti'nin kurulması ve İsrail

¹⁸ "Resolution adopted by the General Assembly on 29 November 2012", *UN General Assembly*, Aralık 4, 2012, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2016, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67/19.

¹⁹ "Question of Palestine", *UN General Assembly*, Aralık 15, 1988, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2016, <http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r177.htm>.

²⁰ Bruno Oliveira Martins, "A Sense of Urgency: The EU, EU Member States and the Recognition of the Palestinian State", *Mediterranean Politics*, 20:2, (2015).

ile Filistin’in barış içerisinde birlikte yaşaması öngörülüyordu.²¹ Tasarı Güvenlik Konseyi’nden 8 olumlu, 5 çekimser ve 2 olumsuz oy alarak geçemediyse de meselenin Güvenlik Konseyi’nde dile getirilmesi tıpkı daha önce yapılan tam üyelik başvurusunda olduğu gibi sembolik bir öneme sahiptir.

Filistin açısından tarihi öneme sahip bu gelişmeyi Arap Baharı’nın Filistin sorununa yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür. Filistin Otoritesi’nin meseleyi İsrail’le ikili görüşmelerden uluslararası ortama taşınması Filistin halkının yirmi yılı aşkın bir süredir devam eden başarısız barış görüşmelerine yönelik tepkisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Elbette BM’in bu kararının sadece sembolik bir anlamının olduğu söylenebilir, zira karar ne Batı Şeria’daki durumu ne de varolan sınırları değiştirmektedir. Ancak BM’in ve Avrupa devletlerinin aldıkları kararlar Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas’ın uluslararası alanda gösterdiği diplomatik çabalarının karşılık bulduğunu ve özellikle kalıcı bir barıştan uzaklaşmaya başlanan bu dönemde Batılı devletlerin iki devletli çözüme bu yolla katkıda bulunmak için çaba sarfettiklerini göstermektedir. Kazanılan diplomatik başarı ayrıca Filistin Otoritesi’nin halkının nezdindeki meşruiyet problemini azaltmış ve Filistin topraklarındaki halk ayaklanmalarını bir süreliğine durdurmayı başarmıştır.

Ancak madalyonun diğer tarafından bakacak olursak BM’in kararının İsrail’de olumlu bir hava yarattığını söylemek mümkün olmayacaktır. Diplomatik olarak Filistin’in BM nezdinde üye olmayan gözlemci devlet statüsünü kazanması İsrail’e göre Oslo Anlaşmaları’nın ihlali anlamına geliyordu.²² İsrail ve ABD BM Genel Kurulu’nun aldığı bu kararın hemen ardından kararı kınayan açıklamalar yaparlarken oylamanın hemen ardından İsrail hükümeti Doğu Kudüs’te yeni yerleşim birimlerinin inşasına onay vererek bu konudaki tepkisini ve tavrını sert bir şekilde göstermiş oldu.

Bu dönemde Mahmud Abbas önderliğindeki Filistin diplomasisinin çabalarının en önemli sonuçlarından biri de Filistin Devleti’nin Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)’ye katılmasıdır. 1 Ocak 2015 tarihinde UCM’nin kurucu anlaşması olan Roma Statüsü’nü imzalayan Filistin Devleti 1 Nisan

²¹ Andrew Buncombe, “UN rejects Palestinian resolution to end Israel’s occupation within three years”, *Independent*, Aralık 30, 2014, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2016, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/un-rejects-palestinian-resolution-to-end-israels-occupation-9951031.html>.

²² Oslo II Anlaşması’nın 31. Maddesi’ne göre iki taraf da nihai statü görüşmeleri sonuçlanıncaya kadar Batı Şeria ve Gazze’nin statüsünü değiştirecek bir adım alma girişiminde bulunmayacaktır. “Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip”, Eylül 28, 1995, Erişim Tarihi: Nisan 7, 2017, <http://www.unsco.org/Documents/Key/Israeli-Palestinian%20Interim%20Agreement%20on%20the%20West%20Bank%20and%20the%20Gaza%20Strip.pdf>.

2015 tarihinde mahkemeye resmen üye oldu.²³ Roma Statüsü ile 1 Temmuz 2002 tarihinde kurulan UCM, taraf ülkelerin topraklarında işlenen soykırım, insanlığa karşı suç, savaş ve saldırı suçlarını işleyen bireyleri yargılamaktadır. Filistin Yönetimi'nin UCM'ye resmen üye olması ABD ve İsrail tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı²⁴, zira Filistin'in mahkemeye üyeliği İsrail'i de ilgilendiren hukuki bir durum yaratmaktadır. Her ne kadar İsrail Devleti UCM'ye üye olmaması nedeniyle mahkemede yargılanamayacak olsa da Filistin yönetimi 1 Nisan 2015 tarihi itibarıyla Filistin topraklarında "savaş suçu" işleyen İsrail vatandaşları hakkında dava açabilecek ve hatta UCM Filistin'in talebi olmadan da gerekli gördüğü takdirde İsrail vatandaşları hakkında soruşturma başlatabilecektir.²⁵

Elbette Filistin'in UCM'ye üye olmak için çaba göstermesinin altında yatan farklı nedenler vardır. Bu nedenlerin ilki İsrail'i uluslararası alanda izole etmek ve yalnızlaştırmak, ikincisi de İsrail'in işgalinin bedelini ağırlaştırmak olarak özetlenebilir. Mahmud Abbas'ın 2012 yılından itibaren özellikle uluslararası platformlarda yaptığı başarılı diplomatik girişimlerin devamı olarak görülebilecek olan başvuru sayesinde İsrail siyasetinin meşruiyeti hem ulusal hem de uluslararası alanda sorgulanır hale gelmiştir.

Filistin Devleti üyeliğe kabulünün hemen ardından Haziran 2015 tarihinde İsrail'in Filistin topraklarında gerçekleştirdiği hak ihlallerini içeren suç dosyasını UCM'ye teslim ederek hukuki süreci başlatmıştır. Filistin, UCM'ye yaptığı başvuruda, 13 Haziran 2014 itibarıyla Filistin topraklarında mahkemenin otoritesini kabul ettiğini duyurmuş ve İsrail'in son Gazze operasyonunu²⁶ da UCM'nin incelemesini istediğini ifade etmişti. Dosyada İsrail hapishanelerindeki Filistinliler, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşim yerleri ve Gazze Şeridi'ne yönelik saldırılara ilişkin ihaller ve belgeler bulunmaktadır.²⁷

²³ "Filistin Resmen UCM Üyesi", *Al Jazeera Turk*, Nisan 1, 2015, Erişim Tarihi: Nisan 5, 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/filistin-resmen-ucm-uyesi>.

²⁴ John Hudson, "Israel, US Slam Palestinian Bid to Join International Criminal Court", *Foreign Policy*, December 31, 2014, Erişim Tarihi: Ekim 17, 2016, <http://foreignpolicy.com/2014/12/31/israel-u-s-slam-palestinian-bid-to-join-international-criminal-court/>.

²⁵ Marit Aasbø, "How Can the International Criminal Court Exercise Jurisdiction in the Occupied Palestinian Territory?", (M.A. Thesis, University of Bergen, 2014), <https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/9364/129435177.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, ss: 22-26.

²⁶ Koruyucu Hat Operasyonu

²⁷ "Alleged crimes committed in the occupied Palestinian territory, including East Jerusalem, since 13 June 2014", *International Criminal Court*, Erişim Tarihi: Kasım 5, 2016, <https://www.icc-cpi.int/palestine>, "ICC Report on Preliminary Examination Activities", *International Criminal Court, The Office of the Prosecutor*, (2015), Erişim Tarihi: Kasım 13, 2016, <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-PE-rep-2015-Eng.pdf>.

Filistin’in UCM nezdindeki bu çabalarının olası sonuçları üzerine de farklı görüşler mevcuttur. Bazı akademisyenler UCM’de açılan bu davaların sonuçlarının İsrail-Filistin meselesine bir katkı sunmayacağını, bu konuda sağlıklı bir çözüm üretmeyeceğini söylemektedirler. Zira çatışmanın bu şekilde daha da politize olması ve dolayısıyla da zaten pürüzlü olan barış yolundan uzaklaşması çok mümkün gözükmektedir. Ancak olaya daha farklı bir açıdan bakan bir grup ise İsrail’in bu yolla uluslararası alanda meşruiyetini yitireceğini ve barış masasına oturmak zorunda kalacağını söylerken²⁸ 1980’lerde Güney Afrika’ya yönelik yapılan ekonomik yaptırımları örnek göstererek bu tarz diplomatik bir girişimin aparteid rejiminin üzerinde kurduğu baskıya işaret etmektedirler.

Görüldüğü üzere, Filistin yönetiminin Arap Baharı’ndan önce uluslararası alanda başlayan diplomatik çabaları Arap Baharı’nın getirdiği olumlu hava ile ivme kazanmış, uluslararası toplum üzerinden İsrail’e baskı kurma çabaları oldukça sınırlı da olsa ses getirmeyi başarmıştır. Ancak her ne kadar BM’deki oylama sonuçları seçimleri sürekli erteleyerek halkının gözünde meşruiyetini yitiren Filistin liderliğinin büyük bir başarısı olarak kabul edilmiş olsa da alınan karar Filistin’in devlet olma yolundaki en önemli engelleri aşmasına yeterli değildir.²⁹ Zira, Filistin fiili olarak işgal altındadır ve 1988’de olduğu gibi son yapılan oylama sonucunda verilen kararda da Filistin Devleti’nin sınırları tanımlanmamıştır.

İsrail Siyaseti ve Kaybedilen Barış

25 Ocak 2006 tarihinde yapılan Filistin parlamento seçimlerini Hamas’ın kazanmasının ardından Fetih ile Hamas arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve Filistin fiili olarak Gazze’de Hamas’ın ve Batı Şeria’da Fetih’in etkin olduğu iki yönetim bölgesine ayrılmıştı. Hatırlayacak olursak Arap Baharı’nın etkisiyle sokağa çıkan Filistinli göstericilerin en önemli taleplerinden birisi bu iki başlı yönetim krizine bir son verilmesi, Hamas ve Fetih’in bir araya gelerek ortak bir kabine kurmalarıydı. Ancak her ne kadar Hamas ve Fetih liderleri halktan gelen bu talepleri dinleyerek aralarındaki anlaşmazlıklara bir çözüm bulabilmek için Mayıs 2011’de Mısır’ın ve Şubat 2012’de ise Katar’ın arabuluculuğunda yapılan uzlaşma görüşmelerine katılmalarına rağmen, bu toplantılarda dile getirdikleri ve üzerinde mutabakata vardıkları noktaları hayata geçirememişlerdir. İki grubun bir araya gelip birlik hükümeti kurması ve bir

²⁸ “Will ICC membership help or hinder the Palestinians’ cause?”, *BBC News*, April 1, 2015, Erişim Tarihi: Kasım 7, 2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-30744701>.

²⁹ Uluslararası hukukta bir devlet olmanın şartları hususunda referans olarak kabul edilen 1933 yılında imzalanmış olan “Devletlerin Hakları ve Görevleri için Montevideo Konvansiyonu”na göre, bir devletin devlet olarak kabul edilebilmesi için sürekli nüfusunun, tanımlanmış topraklarının, hükümetinin ve diğer ülkelerle ilişki kurma kapasitesinin olması gerekmektedir. Bilindiği gibi Filistin’de iki farklı yönetim vardır ve devletin toprakları henüz tanımlanmamıştır.

uzlaşma metni imzalayabilmeleri ancak 2014 yılında gerçekleşse de 2 Haziran 2014 tarihinde kurulan uzlaşma hükümeti İsrail'in Gazze ablukası nedeniyle görevini yerine getirememiştir.

İsrail Arap Baharı'na ilk günden beri kuşkuyla yaklaşmış, bölgedeki statükonun bozulmasından endişelenmiş ve daha da önemlisi Mısır gibi en önemli müttefiklerinden birisindeki iktidar değişikliğine olumsuz tepki göstermiştir.³⁰ İsrail hükümetlerinin Arap Baharı sonrasında Filistin-İsrail çatışmasının bölgedeki öneminin azalmasından oldukça memnun olduğu söylenebilir. 2000 yılında çıkan İkinci İntifada'nın ardından başarısızlığa uğrayan Oslo Barış Süreci sonrasında İsrail, Yol Haritası gibi yeni barış girişimlerini açıkça reddetmese de kapsamlı bir barış konusunda çok da istekli olmadığını göstermiştir. 2006 yılında Filistin'de Hamas'ın iktidara gelmesi ve bu duruma uluslararası toplumun tepki göstermesi ile İsrail Filistin'de ve uluslararası alanda elini güçlendirmiş, 2010 yılına gelindiğinde ise iki taraf arasındaki doğrudan görüşmeler sona erdirilmiştir.³¹ Bu sürecin ardından, özellikle de Arap Baharı'ndan sonra İsrail'in Filistin'e yönelik hak ihlallerinin artarak devam ettiğini söylemek mümkündür.

Arap Baharı sonrasında İsrail'in Gazze'ye yönelik düzenlediği 14 Kasım 2012 tarihli Bulut Sütunu ve 17 Temmuz 2014 tarihli Koruyucu Hat Operasyonları da Filistin-İsrail çatışmasında bu dönemde çok büyük bir değişikliğinin olmadığını bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Gerçekleşen bu çatışmalar daha önceki operasyonlar ve çatışmalarla nedenleri, aktörleri ve sonuçları düşünüldüğünde paralellik göstermektedir. Neticede iktidardaki İsrail hükümetleri güvenlik söylemleri çerçevesinde oy kazanmaya devam ederken Hamas da öldürülen siviller üzerinden güç kazanarak yeniden meşruiyet zemini oluşturmuştur, bir başka ifadeyle her iki taraf da süregiden savaş/çatışma ortamından beslenmeye ve güçlenmeye devam etmiştir. Dolayısıyla bölgede yaşanan değişimlerin Filistin-İsrail çatışmasının bu boyutunda pek çok şey değiştirmedeği söylenebilir.

Çok boyutlu ve çok aktörlü bir sorun olan Filistin-İsrail çatışmasında şüphesiz ABD siyasetinden ve barış sürecindeki rolünden bahsetmemek mümkün değildir. Başkanlığının ilk döneminde Filistin-İsrail barışı için çok çaba sarfetmeyen Barack Obama, ikinci başkanlık döneminde özellikle de 2012 yılı boyunca iki-devletli çözüm temelli bir barış için taraflar üzerinde yoğun bir

³⁰ Andrea Dessì, "Israel and the Palestinians After the Arab Spring: No Time for Peace", *IAI Working Papers* 12, Mayıs 16, 2012, Erişim Tarihi: Mart 28, 2017, <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1216.pdf>.

³¹ Özlem Tür, "What Lies Ahead for the Palestinian Issue in 2013- Opportunities and Challenges", *Ortaoğu Analiz*, 5, (2013), s. 26.

diplomatik baskı kurmaya çalıştı.³² Ancak İsrail, Fetih ve Hamas yönetimleri bir uzlaşma hükümetinin kurulması üzerine anlaşmaya vardıldıktan hemen sonra Hamas ile aynı masaya oturmayacağını belirterek masadan kalktı. Temmuz 2013'te ABD Dışişleri Bakanı Kerry bölgede barış görüşmelerine geri dönebilmek için bir dizi diplomatik girişimde bulunsa da bu çabaların başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir.³³

Seçim kampanyasında ABD'nin İsrail'deki büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıyacağı vaadinde bulunan ve İran'la imzalanan nükleer anlaşmanın geçersiz olacağını söyleyen Cumhuriyetçi Parti adayı Donald Trump'ın Kasım 2016 seçimlerinde ABD başkanı seçilmesi İsrail'de büyük memnuniyet yarattı. Ancak Trump henüz yemin edip görevi devralmadan önce 23 Aralık 2016 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde, İsrail'in Batı Şeria'da yerleşim yerleri inşa etmesine son vermesini öngören 2334 sayılı karar tasarısının oylanması ve oylama sonucunda tasarının 15 üyeli BM Güvenlik Konseyi'nin 14 üyesinin olumlu oyuyla ve ABD'nin çekimser kalmasıyla kabul edilmesi tüm dünyada şaşkınlıkla karşılandı. Her ne kadar ABD'nin seçilmiş -ancak henüz yemin etmemiş- başkanı Donald Trump ve İsrail yönetimi mevcut ABD yönetiminden tasarının veto edilmesini talep etse de Obama yönetimi beklentileri boşa çıkararak tasarının çıkmasını engellemedi. Malezya, Senegal, Yeni Zelanda ve Venezuela tarafından hazırlanan tasarıda, İsrail'in Batı Şeria'da inşa ettiği yeni yerleşim yerleri uluslararası hukuku ihlâl edilmesi olarak değerlendirilmekte ve iki devletli çözümün önünde bir engel olarak nitelendirilmektedir.³⁴ Elbette bu kararın diğerleri gibi yalnızca sembolik bir önemi olduğu söylenebilir, zira uluslararası toplum bu kararla İsrail'e yönelik bir yaptırım uygulamamaktadır. ABD Başkanı Barack Obama görevini Donald Trump'a devretmeden kısa bir süre önce "İsrail-Filistin meselesinde iki devletli çözüm için zamanın geçmesinden endişe ediyorum."³⁵ diyerek Trump yönetiminin soruna yönelik tutumunu eleştirmiş bu konuda karamsar bir tablo çizmiştir.

Öte yandan İsrail'de 17 Mart 2015 tarihinde yapılan erken seçimlerin sonucunda Likud Partisi lideri Benjamin Netanyahu'nun koalisyon hükümeti

³² Hilary Leila Krieger, "Arab Spring must not push peace process off agenda", *Jerusalem Post*, Ağustos 7, 2012, Erişim Tarihi: Şubat 12, 2017, <http://www.jpost.com/International/Article.aspx?id=276636>.

³³ Norman G. Finkelstein, Mouin Rabbani ve Jamie Stern-Weiner, "Palestine After the Arab Spring", *Insight Turkey*, 17:3 (2015), ss. 25-26.

³⁴ "UN Security Council Resolution 2334 (2016) Adopted by the Security Council at its 7853rd meeting, on 23 December 2016", *UN Security Council*, Aralık 23, 2016, Erişim Tarihi: Mart 31, 2017, <http://www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf>.

³⁵ "Obama: İsrail-Filistin meselesinde çözüm için zamanın geçmesinden endişe ediyorum", *Habertürk*, Ocak 19, 2017, Erişim Tarihi: Mart 28, 2017, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1357521-obama-israil-filistin-meselesinde-cozum-icin-zamanin-gecmesinden-endise-ediyorum>.

kurduğunu görüyoruz. 2009'da Bar-Ilan Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Filistin-İsrail meselesinde iki devletli çözümü savunan Netanyahu'nun³⁶ 17 Mart seçimlerinden bir gece önce televizyonda verdiği bir röportajda seçimlerde kazanarak başbakan olması halinde bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına izin vermeyeceğini söylemesi hem Filistin'de hem de uluslararası toplumda çok etkisi yaratırken³⁷ bu konuşma yeni hükümetin bundan sonra atacağı adımlar hakkında da ipuçları vermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi İsrail özellikle Filistin Devleti'nin BM'de tanınmasının ardından Doğu Kudüs'teki yerleşimlerinin inşasına hızla devam etmektedir. Bu inşaatlara ek olarak Mart 2017'de İsrail parlamentosu 20 yıl sonra ilk kez Batı Şeria'da yeni yerleşimlerin yapılmasını onaylayarak çözümsüzlük düğümüne bir ilmek daha atmıştır.³⁸ Her ne kadar bu dönemde Filistin yönetiminin diplomatik olarak İsrail'i uluslararası alanda izole etme ve baskı kurma çabaları devam etse de İsrail yönetimi gerek yerleşimlerin inşaatlarına hızla devam etmesiyle gerekse Filistinlilere yönelik şiddetini arttırmasıyla iki devletli bir çözüm çerçevesinde kapsamlı bir barış sürecine bir süre daha yanaşmayacağını göstermektedir. Kısacası, yukarıda özetlenmeye çalışılan uluslararası gelişmelere ve Arap Baharı sonrası dönemde barış görüşmelerindeki başarısızlığa bakılacak olursa Arap Baharı'nın devam eden bir Arap-İsrail barış sürecine kalıcı, kapsamlı ve olumlu bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Sonuç

Çok boyutlu ve çok aktörlü olması nedeniyle Orta Doğu'daki en karmaşık sorunlardan biri olarak kabul edilen Filistin-İsrail çatışmasının bölgeyi siyasi olarak dönüştüren halk ayaklanmalarından etkilenmediğini söylemek mümkün değildir. Arap Baharı'nın Filistin topraklarındaki etkisini üç boyutta ele alan bu çalışmada ilk olarak Filistin'deki halk hareketleri ve bu hareketlerin Filistin siyaseti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Filistin'in siyasi bölünmüşlüğüne, varolan adaletsizliğe ve yozlaşmaya karşı duran gençlerin talepleri ile 2011 yılında başlayan protesto gösterileri her ne kadar küçük adımlar atılsa da Filistin özelindeki sorunlar nedeniyle somut bir karşılık bulamamış ve Filistin siyasetini dönüştürememiştir, diğer bir deyişle Filistin halkının demokratik talepleri bir başka bahara ertelenmiştir.

Bu dönemde Filistin Otoritesi'nin uluslararası alanda yaptığı diplomatik girişimler neticesinde 2012 yılında Filistin Devleti'nin BM Genel Kurulu

³⁶ "Full Text of Netanyahu's Foreign Policy Speech at Bar Ilan", *Haaretz*, Haziran 14, 2009, Erişim Tarihi: Nisan 2, 2017, <http://www.haaretz.com/news/full-text-of-netanyahu-s-foreign-policy-speech-at-bar-ilan-1.277922>.

³⁷ "Netanyahu: Seçilirse Filistin devleti olmayacak", *BBC Türkçe*, Mart 17, 2015, Erişim Tarihi: Nisan 2, 2017, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150316_filistin_devlet.

³⁸ "İsrail'den, Batı Şeria'da 20 yılın ardından ilk yeni yerleşimlere onay", *BBC Türkçe*, Mart 31, 2017, Erişim Tarihi: Mart 22, 2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39451258>.

tarafından tanınması ve uluslararası toplumun, özellikle de Avrupa Birliği üyesi devletlerin Filistin'e verdiği destek en dikkat çeken gelişmeler olmuştur. Uluslararası toplumun desteği Filistin hükümetinin meşruiyet sorununu bir süre için çözerken aynı zamanda Filistin'in geleceği açısından yeni umutların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tüm bu olumlu gelişmeler Arap Baharı'nın etkisi olarak yorumlansa da alınan kararlar sembolik olmaktan öteye gidememiştir, zira İsrail'i hukuki olarak zorlamamaktadır. Filistin Devleti'nin UCC'ye üyeliği belki de bu süreçte somut bir netice getirebilecek en önemli gelişme olarak değerlendirilebilir. Filistin'in yaptığı başvuruların sonuçlarının İsrail'i nasıl etkileyeceği önümüzdeki günlerde belli olacaktır.

Arap Baharı'nın Filistin siyasetini farklı boyutlarıyla etkilediği açıkça görülse de İsrail'in son gelişmelere tepkileri ve barıştan uzaklaşan siyaseti Filistin-İsrail çatışmasını giderek daha çözümsüz bir noktaya getirmiştir. Halkın adalet ve özgürlük talepleri siyaset yapıcılar üzerinde Filistin topraklarında iki devletli çözüm temelinde kapsamlı, kalıcı ve çok taraflı bir barışın tesis edilmesine yönelik bir baskı yaratamamıştır. Suriye İç Savaşı'nın yarattığı problemlerin ardından Filistin sorunun bölgede ikincil hale gelmesi ve ABD'de İsrail'in muhafazakar politikalarını açıkça destekleyen Trump yönetiminin iktidara gelmesi meselenin bu çözümsüz noktada bir süre daha kalacağını göstermektedir.

Kaynakça

Aasbø, Marit. “How Can the International Criminal Court Exercise Jurisdiction in the Occupied Palestinian Territory?”. (M.A. Thesis, University of Bergen, 2014).
<https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/9364/129435177.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, ss: 22-26.

“Agreement between Fatah and Hamas Cairo”. Mayıs 3, 2011. Erişim Tarihi: Ocak 18, 2017.
http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/OPt_AgreementFatahHamas2011.pdf.

Al-Ghoul, Asmaa. “Is this Palestine's Arab Spring?”. *Al-Monitor*. Aralık 7, 2015. Erişim Tarihi: Aralık 25, 2016. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/palestinian-intifada-arab-spring.html#ixzz4czgQz00>.

“Alleged crimes committed in the occupied Palestinian territory, including East Jerusalem, since 13 June 2014”. *International Criminal Court*. Erişim Tarihi: Kasım 5, 2016. <https://www.icc-cpi.int/palestine>.

“Application of the State of Palestine for Admission to Membership in the United Nations”. *The President of the General Assembly*. Eylül 23, 2011. Erişim Tarihi: Ekim 28, 2016.

<http://www.un.org/en/ga/president/66/Letters/PDF/Palestine%20Application%20for%20Admission%20-%202023%20September%202011.pdf>.

Ashram, Hanan ve Muasher, Marwan. "Palestine and the Arab Spring". *Carnegie Endowment for International Peace*. Mayıs 27, 2001. Erişim Tarihi: Aralık 27, 2016, <http://carnegieendowment.org/2011/05/27/palestine-and-arab-spring-event-3269>.

Bailey, Pam. "Palestinians call for unity protest on 15 March". *The Electronic Intifada*. Şubat 28, 2011. Erişim Tarihi: Aralık 2, 2017. <http://electronicintifada.net/content/palestinians-call-unity-protest-15-march/9249>.

Balousha, Hazem. "From Ramallah to Gaza: Palestinian youth on social media", *Arab Media Report*. Ekim 17, 2003. Erişim Tarihi: Aralık 18, 2016. <http://arabmediareport.it/en/tra-ramallah-e-gaza-i-giovani-palestinesi-sono-sui-social-network/>.

Buncombe, Andrew. "UN rejects Palestinian resolution to end Israel's occupation within three years". *Independent*. Aralık 30, 2014. Erişim Tarihi: Aralık 12, 2016. <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/un-rejects-palestinian-resolution-to-end-israels-occupation-9951031.html>.

Dessi, Andrea. "Israel and the Palestinians After the Arab Spring: No Time for Peace". *IAI Working Papers 12*. Mayıs 16, 2012. Erişim Tarihi: Mart 28, 2017, <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1216.pdf>.

Doherty, Regan. "Qatar: Arab Spring makes Israeli-Palestinian peace more pressing". *Reuters*. Mayıs 20, 2013. Erişim Tarihi: Aralık 22, 2016. <http://www.reuters.com/article/2013/05/20/us-qatar-arabs-israel-idUSBRE-94J0NW20130520>.

Ezzat, Ashraf. "Third Intifada Underway". *Dissident Voice*. Mayıs 9, 2011. Erişim Tarihi: Ekim 22, 2015. <http://dissidentvoice.org/2011/05/third-intifada-underway/>.

"Filistin Resmen UCM Üyesi". *Al Jazeera Turk*. Nisan 1, 2015. Erişim Tarihi: Nisan 5, 2017. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/filistin-resmen-ucm-uyesi>.

Finkelstein, Norman G., Rabbani, Mouin ve Stern-Weiner, Jamie. "Palestine After the Arab Spring". *Insight Turkey*. 17:3 (2015).

"Full Text of Netanyahu's Foreign Policy Speech at Bar Ilan". *Haaretz*. Haziran 14, 2009. Erişim Tarihi: Nisan 2, 2017. <http://www.haaretz.com/news/full-text-of-netanyahu-s-foreign-policy-speech-at-bar-ilan-1.277922>.

Høigilt, Jacob. “Why is there no third intifada? An analysis of youth activism in the West Bank”. *Peace Research Institute Oslo (PRIO)*. (2013). Erişim Tarihi: Ekim 22, 2016. http://www.hf.uio.no/ikos/english/research/projects/new-middle-east/publications/2013/5_hoigilt.pdf.

Hudson, John. “Israel, US Slam Palestinian Bid to Join International Criminal Court”. *Foreign Policy*. December 31, 2014. Erişim Tarihi: Ekim 17, 2016. <http://foreignpolicy.com/2014/12/31/israel-u-s-slam-palestinian-bid-to-join-international-criminal-court/>.

“ICC Report on Preliminary Examination Activities”. *International Criminal Court. The Office of the Prosecutor* (2015). Erişim Tarihi: Kasım 13, 2016. <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-PE-rep-2015-Eng.pdf>.

“Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip”. Eylül 28, 1995. Erişim Tarihi: Nisan 7, 2017. <http://www.unsco.org/Documents/Key/Israeli-Palestinian%20Interim%20Agreement%20on%20the%20West%20Bank%20and%20the%20Gaza%20Strip.pdf>.

“Is This a Palestinian Spring, Or a Coming Third Intifada?”. *Al Monitor*. Ekim 3, 2012. Erişim Tarihi: Ekim 22, 2015. <http://www.al-monitor.com/pulse/ru/politics/2012/10/new-palestinian-intifada>.

“İsrail'den, Batı Şeria'da 20 yılın ardından ilk yeni yerleşimlere onay”. *BBC Türkçe*. Mart 31, 2017. Erişim Tarihi: Mart 22, 2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39451258>.

Krieger, Hilary Leila. “Arab Spring must not push peace process off agenda”. *Jerusalem Post*. Ağustos 7, 2012. Erişim Tarihi: Şubat 12, 2017. <http://www.jpost.com/International/Article.aspx?id=276636>.

Leech, Philip. “Who owns “the spring” in Palestine? Rethinking popular consent and resistance in the context of the “Palestinian State” and the “Arab Spring”. *Democratization*. 22: 6. (2015).

Lynch, Marc. “Obama’s “Arab Spring”?”, *Foreign Policy*. Ocak 6, 2011. Erişim Tarihi: Mart 22, 2017, <http://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/>.

Martins, Bruno Oliveira. “‘A Sense of Urgency’: The EU, EU Member States and the Recognition of the Palestinian State”. *Mediterranean Politics*, 20:2, (2015).

“Netanyahu: Seçilirsem Filistin devleti olmayacak”. *BBC Türkçe*. Mart 17, 2015. Erişim Tarihi: Nisan 2, 2017. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150316_filistin_devlet.

“Obama: İsrail-Filistin meselesinde çözüm için zamanın geçmesinden endişe ediyorum”. *Habertürk*. Ocak 19, 2017. Erişim Tarihi: Mart 28, 2017. <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1357521-obama-israil-filistin-meselesinde-cozum-icin-zamanin-gecmesinden-endise-ediyorum>.

Pratt, Nicola. “The “Arab Spring” and the Israel-Palestine Conflict: Settler Colonialism and Resistance in the Midst of Geopolitical Upheavals”. *Ortadoğu Etütleri*. 5:1, (2013).

“President says Palestinian Spring has begun”. *Ma'an News Agency*. Eylül 5, 2012. Erişim Tarihi: Ocak 17, 2017. <http://www.maannews.com/Content.aspx?id=517618>.

“Question of Palestine”. *UN General Assembly*. Aralık 15, 1988. Erişim Tarihi: Aralık 12, 2016. <http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r177.htm>.

“Resolution adopted by the General Assembly on 29 November 2012”. *UN General Assembly*. Aralık 4, 2012. Erişim Tarihi: Kasım 12, 2016. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67/19.

Salem, Walid. “The Arab Revolutions from a Palestinian Perspective”, *Palestine-Israel Journal*, 18 (2012). Erişim Tarihi: Ocak 21, 2017. <http://www.pij.org/details.php?id=1419>,

Sherwood, Harriet. “Binyamin Netanyahu attacks Arab spring uprisings”. *The Guardian*, Kasım 24 2011. Erişim Tarihi: Aralık 22, 2016. <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/24/israel-netanyahu-attacks-arab-spring>.

“The Palestine Papers”. *Al Jazeera*. Ocak 23, 2011. Erişim Tarihi: Aralık 28, 2016. <http://www.aljazeera.com/palestinepapers/>.

“The Palestinian Protests of September 2012: The Birth of a Social Protest Movement”. *Arab Centre for Research and Policy Studies*. Eylül 17, 2012. Erişim Tarihi: Mart 22, 2017. <http://english.dohainstitute.org/release/94454f0f-ed0b-40c1-b9b3-58c5b6f0b525>.

Tür, Özlem. “What Lies Ahead for the Palestinian Issue in 2013- Opportunities and Challenges”. *Ortadoğu Analiz*. 5, (2013).

“UNESCO votes to admit Palestine as full member”. *UN News Centre*. Mart 31, 2011. Erişim Tarihi: Kasım 1, 2016. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40253#.WPGAvGUoPFI>.

“UN Security Council Resolution 2334 (2016) Adopted by the Security Council at its 7853rd meeting, on 23 December 2016”. *UN Security Council*. Aralık 23, 2016. Erişim Tarihi: Mart 31, 2017. <http://www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf>.

Waked, Ali. “Palestinian local elections postponed”. *Ynetnews*. Haziran 10, 2010. Erişim Tarihi: Kasım 17, 2016. <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3903431,00.html>.

“Will ICC membership help or hinder the Palestinians' cause?”. *BBC News*. April 1, 2015. Erişim Tarihi: Kasım 7, 2016. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-30744701>.

Bu makaleye atf yapmak için:

Tekdal Fildiş, Ayşe. "Filistin- İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail'in Filistinli Vatandaşları." *Filistin Araştırmaları Dergisi (FIAD)*, no. 1 (Yaz 2017): 80-92.

FİLİSTİN- İSRAİL SORUNUNUN GÖZ ARDI EDİLEN TARAFI: İSRAİL'İN FİLİSTİNLİ VATANDAŞLARI

Ayşe TEKDAL FİLDİŞ

Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Tekirdağ, Türkiye (atfildis@nku.edu.tr, tekfil@hotmail.co.uk)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 18.10.2016, Kabul Tarihi: 06.06.2017

Öz: İsrail devletinin kuruluşunun hemen ardından 1948 yılında birkaç ay içinde bölünmüş topraklarda yaşayan ve tarihi Filistin'in yüzde 67 olan Filistinli çoğunluk askeri yöntemler ve uygulanan zorunlu göç sonucu yüzde 16'ya düşürüldü. Bu, sayısal olarak yaklaşık 950,000 olan Filistinlilerin sayısının 150,000'e indirilmesiydi. İsrail toprakları içinde kalan Filistinliler derhal sıkıyönetim altına alındı. İsrail Devleti'nin kuruluş bildirgesinde açıklanan "bütün vatandaşlarına dil, din, ırk ayrımı gözetilmeksizin sosyal ve politik eşitlik sağlanacağı" ilkesi İsrail'in Filistinli vatandaşlarına hiçbir şekilde yansımada.

On yıllardır kendisinin Orta Doğu'nun tek demokrasisi olarak savunan İsrail'in sınırları içinde yaşayan Filistinli azınlığa Yahudi vatandaşlarına tanıdığı hiçbir hakkı tanımaması bu söylemi pratikte anlamsız kılmaktadır.

Filistin- İsrail sorununda iki devletli çözüm önerileri Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 29 Kasım 1947'de aldığı Filistin'i taksim kararından beri uluslararası arenada tartışılmaktadır. Bu tartışmalar sürdürülürken İsrail'de yaşayan ve İsrail nüfusunun şu anda yaklaşık yüzde 20'sini oluşturan 1,8 milyon Filistinli İsrail vatandaşının varlığı ve konumları göz önüne alınmamaktadır.

İsrail'de yaşayan Filistinliler dünya üzerindeki toplam Filistin nüfusunun yüzde 12'sini oluşturmakta ve onların göz ardı edildiği bir çözümün pratik olarak hayata geçirilmesi ne İsrail devleti ne de Filistin yönetimi için mümkün görünmemektedir.

Bu makale, bugüne kadar sürdürülen Filistin - İsrail barış görüşmeleri süreci içinde göz ardı edilen İsrail'in Filistinli vatandaşlarının sorunlarını, bu güne kadar tartışılan iki devletli çözüm önerileri içindeki açmazlarını ve ikibinli yılların başından beri bir alternatif olarak tartışılmaya başlayan ve uygulanması kısa bir vadede mümkün görünmeyen tek devletli/iki uluslu çözümün öneriler içindeki olası konumlarını tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Filistinliler, Demokrasi, Siyasi Kırım,

THE IGNORED ASPECTS OF PALESTINIAN-ISRAELI QUESTION: THE PALESTINIANS OF ISRAEL

Abstract: *Immediately following the foundation of the state of Israel in 1948, its people were subject to live in a divided land, compromising of a Palestinian Majority of 67 per cent. However, following the creation of the state this number was significantly reduced to a mere 16 per cent by military methods and forced migration.*

Subsequently, the Palestinian population was reduced from about 950,000 to 150,000. The Palestinians in the Israeli territory were immediately put under martial law. The principle's "ensure complete equality of social and political rights to all its inhabitants irrespective of religion, race or sex" ", which was announced in the Declaration of the Establishment of the State of Israel, which has never applied to the Palestinian citizens of Israel.

The fact that Israel, which has defended itself as the only democracy in the Middle East for decades, had not recognized any rights granted to Palestinian minorities living within the state of Israel.

Therefore could Israel be considered a democracy when it neglects fundamental rights to the Palestinian citizens of Israel?

A two state solution for Israeli-Palestinian problems has been discussed internationally since its partition, which was adopted by the United Nations General Assembly on 29 November 1947. However, while these discussions are under way, the presence and position of 1.8 million Palestinian Israeli citizens who inhabit the state, compromising roughly 20 percent of Israel's total population continue to be neglected.

Palestinians living in Israel make up 12 percent of the total Palestinian population in the world, and any solution which is ignoring them is not practically viable for either the State of Israel or Palestinian Authorities.

This article aims to discuss the issues of Palestinian citizens of Israel who have been ignored in the peace negotiation process, the dilemmas of the two-state solution proposed by the United Nations General Assembly, and furthermore the alternative possibility of the two nation one state solution.

Keywords: *Israel, Palestinians, Democracy, Politicide,*

Giriş

İsrail'deki Filistinliler 1948 sınırları dahilinde zorunlu olarak düşürdükleri azınlık konumlarının ve içinde buldukları koşulların başka yerlerde yaşamak zorunda bırakılan diğer Filistinlilerden nispeten farklı olduğunun uzun bir süredir farkında bulunmakla beraber milli bir azınlık olarak resmen kabul edilmek yolundaki genel taleplerini ancak kısa bir zaman evvel dile getirilmeye başlamışlardır. İsrail'in kendisinin Orta Doğu'daki tek demokrasi olduğu yolundaki iddiası, İsrail'e sempati ile bakan Batı'da pek de ince elenip sık dokunmadan kabul görmüştür. Filistin liderliğinin ise temelde odaklandığı nokta vatanlarından ve mülklerinden tehcir edilmiş Filistinliler

üzerinde olmuş, Filistin liderliği İsrail'in sınırları içinde kalan soydaşlarının içinde buldukları çıkmazı ve yaşadıkları sorunları göz ardı etmiştir.

İsrail'in siyasi manifestosu olan Mayıs 1948 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi "Tüm yaşayanlarının yararına ilerlemeyi ve gelişmeyi teşvik edecek.... [ve] tüm vatandaşları için sosyal ve siyasi hak eşitliği getirecek" bir devlet sözü veriyordu; yani din, ırk ve cinsiyetten dolayı ayrımcılık olmayacaktı.¹

Bu eşitlik sözü özellikle milliyet kavramını içermese bile, prensibin genel içeriği eğip bükmeye fırsat vermeyecek kadar sosyal içerikli ve kapsamlı biçimdeydi. Ancak Bağımsızlık Bildirgesi genel eşitliği baş tacı etmekle beraber, tarihi hakkına binaen "Eretz İsrail'de bir Yahudi Devleti" de kuruyordu.² Toprağında kalan Filistinlilere İsrail devletinin kurulmasından neredeyse hemen sonra vatandaşlık verilmişti. Şüphe yok ki İsrail'deki Filistinliler için vatandaşlık ilk yıllarda, devlet sınırları dışına sürülmeyi engellemek gibi çok önemli bir durum hariç tutulursa, pek bir şey ifade etmiyordu. Nüfusun %67'sini teşkil eden bir çoğunluk iken 1948'de sadece birkaç ay içinde varlıklarına katlanılamayan bir %16'lık azınlığa düşüveren Filistinli Araplar derhal askeri yönetim altına sokuldular ve yaklaşık yirmi sene devam eden bir olağanüstü hal durumu yaşadılar³

Tarihi Arka Plan

Filistin tarihi sadece bu bölgede değil aynı zamanda tüm dünyada da iz bırakan çarpıcı olaylar tarafından belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 29 Kasım 1947'de Filistin'i bir Arap ve bir Yahudi devletine taksim eden kararı geçirdi. Filistinlileri kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşürerek ülkelerine hakim olma ümitlerini söndüren ve yarısını evlerinden, topraklarından ve mallarından eden 1947-49'un sarsıcı olayları Filistin halkının hafızasına *el-Nakba* yani "Felaket" olarak kazınmıştır⁴ Kasım 1947'de İsrail sınırları dahilinde kalan bölgede yaşayan Arapların, ertesi sene sonunda geriye ancak %20'si kalmıştı.

İsrail silahlı kuvvetleri ve Yahudi milisleri Mart 1948'den itibaren 400 kadar Filistin köyünü yakarak 750,000 Filistinliyi sürmüş ya da kaçırmaya zorlamıştı. Yahudi devleti dahilinde kalan 100,000 kadar Filistinli ise müteakip

¹ Official Gazette, no.1 of the 5th, Iyar, 5708 14th May, 1948, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+process/Guide+to+the+Peace+Process/Declaration+of+Establishment+of+State+of+Israel.htm>

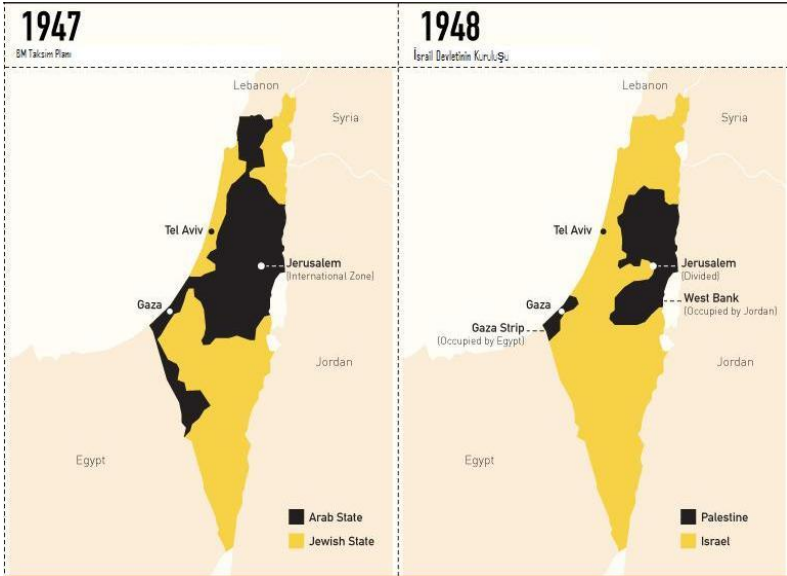
² Ilan Peleg, "Jewish-Palestinian Relations in Israel: From Hegemony to Equality?" *International Journal of Politics, Culture, and Society* 17, no. 3 (2004): 415.

³ Raef Zreik, "The Palestinian Question: Themes of Justice and Power. Part II: The Palestinians in Israel", *Journal of Palestine Studies* 33, no. 1 (2003): 43.

⁴ Rashid, Khalidi, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness* (New York: Columbia University Press), 178.

18 sene boyunca sıkıyönetime tabi tutulup topraklarına yabancılaştırıldılar ve Negev ile Celile başta olmak üzere İsrail'in ayrılmış küçük şeritlerinde temerküz edildiler. Yalıtılmışlıkları, öncelikle Nazi toplama kamplarından sağ kurtulan, ardından Arap ülkelerinden gelen ve nihayet Sovyetler Birliği ile ardından bunun halefi devletlerden gelen muazzam bir Yahudi göçü ile tamamlandı. "1948 Filistinlileri" 1967 Savaşı arifesinde Siyonizm'in uzun bir süredir olmalarını istediği şeye, yani kendi toprağında esamesi okunmayan bir azınlığa, dönüşmüşlerdi.⁵

Yeni doğmuş Yahudi devleti yerli nüfus problemini 1949 itibarıyla kendi yöntemleriyle çözmüştü. İsraili tarihçi Baruch Kimmerling'in dediği gibi, 1948 Harbi'ndeki Siyonist "mucize" İsrail topraklarının 1947 tarihli BM taksim planı tarafından çizilmiş hudutların çok ötesine taşması değil; bu toprakların Filistin halkından muazzam ölçekte temizlenmesi ve geri dönmelerine mani olmak için toplumsal yapılarının ve izlerinin yok edilmesiydi. Kimmerling bu olayı "siyasi kıyım" (politicide) olarak nitelendirmekte ve de sürekli ve düzenli bir Siyonist politikası ve eylemi olarak görmektedir.⁶

Şekil 1(*) BM Taksim Planı ve İsrail Devleti'nin kuruluş aşamasında işgal ettiği topraklar

⁵Graham Usher, "Unmaking Palestine: On Israel, the Palestinians, and the Wall", *Journal of Palestine Studies* 35, no. 1 (2005): 27.

⁶Baruch Kimmerling, *Politicide: Ariel Sharon's War against the Palestinians*, London, New York: Verso Books, 23-31.

İsrail'in Filistinli Vatandaşları

Ne var ki Siyonizm tüm çabasına rağmen bütün Filistinlileri tehir edememişti. Bunun yerine, İsrail içinde kalanları kendi topraklarında yabancıya dönüştürdü ve onlara, 1948 ile 1966 arasında, en acımasız antisemit yönetimler zamanında Avrupa Yahudilerinin yaşadıklarını aratmayan ırkçı bir askeri rejim yaşattı. 1966'dan beri ise bu halk antisemit ayrımcı yasalara tabi tutulan Avrupa Yahudilerinin yaşadığı tecrübeleri hatıra getirir ırkçı bir sivil yönetime tabidir.⁷

İsrail'in bir Yahudi devleti olma iddiası ve çabası günümüzde demokrasiyle geçmişte hiç olmadığı kadar büyük bir çatışma içindedir. İsrail'in uluslararası toplum tarafından tanınmış sınırları dahilinde ülke nüfusunun %23'ünü teşkil eden 1,5 milyon gayr-ı Yahudi yaşamaktadır. Bunların yaklaşık bir milyonu Müslüman Filistinli iken geri kalanı (Müslüman) Bedevi göçebeler, Hıristiyanlar ve Dürzîlerden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle "Yahudi Devleti"nin neredeyse çeyreği gayr-ı Yahudidir.⁸

İsrail'de yaşayan Filistinliler uluslararası toplum tarafından neredeyse tamamen yok sayılmış ve/veya bilinmezden gelinmiştir. Filistin "sorunu" yahut "sorusu" olarak bilinegelen uluslararası tartışma Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Doğu Kudüs'te İsrail işgali altında yaşayan Filistinlilerin yıllardır yaşadığı zulme ve sorunlara odaklanmıştır. İsrail'in Filistinli azınlığı genel olarak pek az ilgi görmüş hatta uluslararası gözlemcilerin çoğu böyle bir azınlığın varlığından bile pek az haberdar olmuşlardır. Üstelik, İsrail'in Filistinli azınlığını bilmezden gelen sadece uluslararası toplum değil aynı zamanda Arap dünyasıdır da. Hatta Filistin ulusal hareketi önderliği (Filistin Kurtuluş Örgütü [FKÖ] ve Filistin Hükümeti [FH]) bile dünyadaki Filistinli nüfusunun %12'sini teşkil eden bu azınlığa gözünü kapatmıştır.⁹

İsrail'de yaşayan Filistinli Araplar artık Filistin halkının 1948'de ana vatanlarında azınlık durumuna düşürülen, maneviyatı bozulmuş, yabancılaşmış ve beli kırılmış bir dalı değil kudretli ve güçlü bir çekirdek oluşturan, hem iç hem dış politika mücadelelerinde keskin ve milli kimlikleriyle gurur duyan bir halktır. Mevcudiyetlerine yönelik sürekli bir tehdit altında yaşamaları yüzünden, varlıklarını sürdürmek adına zorlu bir var oluş mücadelesi vererek hayatta kalabilme direnci ve kudreti geliştirmişler aynı zamanda da eserleri Arap dünyasında basılan ve diğer dillere çevrilen şair,

⁷ Sabri Jiryis, *The Arabs in Israel* (New York: Monthly Review Press, 1976).

⁸ James Ron, Ron, James. "Bringing the (Bi-National) State Back In," *Contemporary Sociology* 35, no. 5 (2006): 454.

⁹ Muhammad H. Amara, "Israeli Palestinians and the Palestinian Authority," *Middle East Review of International Affairs* 4, no. 1, (2000): 38-39; Rhoda Ann Kanaaneh, *Surrounded: Palestinian Soldiers in the Israeli Military* (Stanford University Press, 2009), 2.

romancı, düşünür, sanatçı ve profesyonellerin oluşturduğu üretken ve entelektüel bir kuşak yetiştirmiştir.¹⁰

İsrail'de yaşayan Filistinli azınlığın İsrail devletinin Yahudi kimliğine karşı giderek büyüyen ve açık hale gelen muhalefeti İsraili Yahudiler arasında öfke dolu tepkiler yaratmış ve bu toplumsal öfke politik arenada da kendini göstermiştir. Azınlık tarafından tehdit edildiklerini düşünen İsrail Yahudileri geçen yıllar içinde daha aşırı sağ eğilimli, daha şahin daha kısıtlayıcı ve daha muhafazakar olmuşlardır. Bu değişim iki toplum arasında uzun süredir mevcut olan gerilimi daha da tırmandırmıştır. Taraflar arasındaki korku ve güvensizlik had safhadadır. İsrail'deki Filistinliler toplumsal haklarına yönelik ciddi kısıtlamalardan, devletin ve Yahudi vatandaşların uyguladığı şiddetten, vatandaşlığının elinden alınmasından ve hatta "Filistin Hükümeti ile bir toprak değişimi bağlamında yahut İsrail devletinin Yahudi doğasına/ kimliğine destek vermek amaçlı milliyetçi baskılar sonucu" sürülmekten korkmaktadırlar.¹¹ Buna karşılık İsraili Yahudiler "İsraili Arapları" hem güvenlik hem de bir nüfus tehdidi olarak görmektedirler. Onlara göre Arap azınlık gelecekteki bir savaş durumunda İsrail'in düşmanlarına katılacak bir beşinci kol yahut terörizm destekçisidir. İsraili Yahudiler ayrıca Arap nüfus artışının nihayetinde Yahudi nüfusu yutup Yahudi devletini fiilen yok edeceğinden korkmaktadırlar.

Filistinli azınlığa dönük İsrail-Yahudi hoşgörüsünün sınırlı ve şartlı doğası geçmiş yıllarda iyice su yüzüne çıkmıştır. Gerek İsrail'deki Arap toplumu dahilinde milliyetçilik ve İslamcılık hareketleri yayıldıkça gerekse pek çok Filistinli Arap eşitlik talepleri konusunda seslerini daha güçlü bir şekilde yükseltince, daha ısrarcı olurca ve işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinli soydaşlarına desteklerinde daha aktif hale geldikçe bir çok Yahudi tarafından Filistin azınlığı radikalleşen bir toplum olarak görülmeye başlanmış bu da Yahudi toplumunu alarm durumuna geçirmiştir. Bu durum, Arap azınlığa yönelik İsrail-Yahudi tavır ve görüşlerinde ciddi bir etki yaratmıştır. Radikalleşen Arap azınlık algısı Yahudi çoğunluk içinde derin korkular doğurmuş ve bazı araştırmacılar tarafından çok da uygun bir şekilde "etnosantrik tepki" diye tarif edilen durumu hızlandırmıştır.¹²

Önde gelen İsraili sosyologlardan Sammy Smooha'ya göre etnik-Yahudi devlete yönelik kamuoyu desteği şu temellerden kaynaklanmaktadır: (1) Araplar sürekli control edilmesi gereken düşman bir azınlıktır; (2) Araplar

¹⁰ Emile Touma, The Political Coming-of-Age of the "National Minority" *Journal of Palestine Studies* 14, no. 2, Special Issue: The Palestinians in Israel and the Occupied Territories (1985): 76.

¹¹ Ilan Peleg Peleg, Ilan, Waxman Dov, *Israel's Palestinians: The Conflict Within* (Cambridge University Press, 2011), 10.

¹² Baruch Kimmerling, Migdal, Joel S, *The Palestinian People: A History* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003), 212.

1948'den beri tadını çıkardıkları gelişim için müteşekkir olmalıdırlar; (3) İsrail hem Yahudi halkının devleti hem de Siyonist bir ülkedir; Araplar kısıtlı birey hakları ile yetinmeli ve bundan memnun olmalı ve ulusal bir azınlık olarak tanınmayı talep etmemelidirler; (4) Araplar devletin güç ve karar alma mekanizmalarının dışında kalmak gerçeğini kabul etmelidirler.¹³

Smootha ayrıca "Yahudiler Arap vatandaşları küçük ve zayıf bir azınlıktan ziyade hem kendilerinin haklarına hem de bizzat İsrail devletinin bölgedeki mevcudiyetlerine düşman; Arap devletlerinin ve İslam dünyasının güçlü bir parçası olarak görmektedirler". Gerçekten de, 1995 senesinde yapılan bir kamuoyu yoklamasında Yahudilerin büyük kısmı İsrail'in Arap vatandaşlarının, şayet kurulursa, bir Filistin devletine daha büyük sadakat duyacaklarına ve dolayısıyla bu toplumun gelecekteki bir Filistin devletine göç etmesi gerektiğine inandığını belirtmiştir.¹⁴

İsrailli profesör Oren Yiftachel "Bizzat İsrail devlet yapısı Arap ile Yahudi arasında eşitliği kuramda da eylemde de imkansız kılmaktadır zira sistem eşit vatandaşlık ve bunun sonucu olan demokrasi ile çelişen bir anayasa düzenlemesi üzerine inşa edilmiştir" diye tespitte bulunmaktadır. İsrail'i demokrasiden ziyade bir "etnokrazi" olarak tarif eden Yiftachel'e göre bu devlet yapısı "Demokrasi maskesi altında hakim unsurun ihtilafı topraklarda genişlemesini ve güç mekanizmalarını elinde tutmasını desteklemektedir".¹⁵

İki uluslu ülkenin her tarafında Yahudilerin güçlü bir nüfus üstünlüğünü koruması gerektiği biçimindeki ve ileri derecede etnokratik kanı ile hareket eden pek çok kilit kişi ve kurum hızla artan Filistin nüfusundan dolayı "tehlike ile savaşmak" için planlar yayınlamışlardır. Bunun önde gelen bir örneği Herzliya Ulusal Direnç Forumu'nu (Herzliya Forum for National Strength) kuran bir takım generaller ve akademisyenlerdir. Forum'un 2001 ilkbaharında yayınladığı rapor, özellikle gelecekteki hudutlara gönderme yaparak, Arapların Yahudi devletinin uzun vadeli geleceğini etkileme olanaklarının kısıtlaması işini "ciddi surette düşünmek" için hükümete çağrı yapmıştır. Öneriler arasında "Arapların doğal üremesini kısıtlamak" da vardır ve "eğer bu yapılamayacaksa Ürdün ırmağının doğusundaki bu [Filistinli] halka bir toprak bulmak" seçeneği özellikle gündeme getirilmiştir.¹⁶

¹³ Ghanem, a.g.e., 97.

¹⁴ Sammy Smootha, *Index of Arab-Jewish Relations in Israel* (Haifa: The Jewish-Arab Centre, 2004) 28, aktaran Ilan Peleg, Waxman Dov, *Israel's Palestinians: The Conflict Within*. (Cambridge University Press, 2011), 109.

¹⁵ Oren Yiftachel, *Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel/Palestine* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006), 3,93.

¹⁶ Yiftachel, a.g.e., 41.

İhtilafı Çözümlemede Değişik Yaklaşımlar

Günümüzde Filistin dışındaki mülteci kamplarında yaşamakta bulunan çok sayıda Filistinli'nin tarihsel kökleri Batı Şeria ya da Gazze'de değil bugün artık İsrail olan topraklarda bulunmaktadır. Dolayısıyla, Filistin sorununa dair çözümü Filistinlilerin Batı Şeria veya Gazze'ye dönme hakkı ile kısıtlayan tüm önerilerin birçok Filistinli arasında güçlü irredentist duygular uyandırması mutlak olarak kaçınılmazdır bu da gündemdeki çözüm önerilerinin en zayıf noktasıdır. Tarihin bu noktasında, muhtemelen "pastanın üçte biri hiç yoktan iyidir" diyen pek çok Filistinli Arap'ın bir Batı Şeria-Gazze devletini kabule istekli olduğu doğrudur. Yine de Filistinlilerin Batı Şeria ile Gazze'ye yeniden yerleşmesiyle sınırlı herhangi bir çözüm önerisinin, neredeyse tüm Filistinlilerin İsrail devletine karşı hissettiği o derin tarihi mağduriyet ve haksızlık hislerini daha da derinleştirmekten başka işe yaramayacağı muhakkaktır. Bu haksızlık hissini doğal sonucu olarak gelişecek ve sürekli olarak körüklenecek kötü niyet ise gerçek bir barışa dair tüm ümidi boşa çıkartacaktır.

İki Devletli Çözüm

İsrail-Filistin ihtilafına "iki devletli çözüm" uluslararası toplum tarafından uzun zamandır (Birleşmiş Milletler [BM] Genel Meclisi 29 Kasım 1947 tarihli, Filistin'i Yahudi ve Arap olmak üzere iki devlete taksim eden 181 no'lu kararı geçirdiğinden beri) önerile gelmiştir ve tüm A.B.D hükümetleri tarafından da fiilen desteklenmiştir; ancak ihtilafı çözemeyecektir. Bu, kapsamlı olmaktan ziyade en iyi ihtimalle yarım bir çözümdür; zira her ne kadar temel önemde olsa da ancak Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Doğu Kudüs'teki Filistinliler ile yeterli tazminat alabilecek yahut yeni Filistin devletine göç edebilecek diğer yerlerdeki mültecilere hitap etmekte ama İsrail vatandaşı olan 1.3 milyon Filistinli azınlığın sorunlarına ve açmazlarına çözüm olmamaktadır.¹⁷

1993'deki Oslo anlaşmalarından sonra iki devletli çözüm uluslararası politik dile hakim olmuş; hem A.B.D başkanı George W. Bush'un bölgenin geleceğine dair görüşlerini hem de uluslararası topluluk tarafından bu amacı gerçekleştirme planı olarak 2003 senesinde benimsenen fakat asla tatbik edilmeyen ünlü Yol Haritasını şekillendirmiştir.¹⁸ Uluslararası fikir birliği "bir Filistin devleti *acaba* kurulur mu" değil "*ne zaman* ve tam olarak nerede kurulur"a dönüşmüştür.

Filistinliler arasında iki devletli çözüm için gösterilen destek bunun ideal hatta onlar için arzulanır bir çözüm olduğuna inandıklarından doğmamıştır. İki devlet çözümünün destekleyenlerin tek hedefi İsrail'in 1967 işgalinin bitmesi ve işgal altındaki topraklarda bir Filistin devletinin kurulmasıdır. Sırf 1967

¹⁷ Dov Waxman, Israel's Palestinian Minority in the Two-State Solution: The Missing Dimension," *Middle East Policy* 18 (2011): 68.

¹⁸ The Roadmap: Full Text, BBC News, 30 April 2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/2989783.stm>

Savaşının sonuçlarıyla alakadar olan bu plana bakılınca sanki ihtilafın bu savaş ile başladığı ve 1948'de İsrail'e dönüştürülen toprakların işgale uğramış ve ahaliyi sürülmüş Filistin toprağı olmadığı varsayılır. Bunun sonucu olarak da iki devletli çözüm önerisi İsrail devletinin temelini 1948 de işgal edilmiş topraklar üzerinde kurulmuş olduğu gerçeğine dokunmadan geçmektedir.¹⁹

İki devletli çözüm barış sürecine katılan herkes için adeta bir mantra haline gelmiştir. Ancak diğerlerini de düşünmek zorunluluğunu gereksiz gören bu çözümün nihai bir çözüm olduğunu iddia etmek ne doğrudur ne de en temel hukuk kuralları ile bağdaşmaktadır. Bu plan, baskı ve silah zorunun desteğiyle Filistinlilerin tarihi anavatanını hiç de adil olmayan bir şekilde iki parçaya bölmekle kalmamakta, ayrıca yerinden edilmiş mültecilerin anlamlı bir geri dönüşünü de imkansız kılmaktadır. Temelinde mülksüzleştirme ve adaletsizliğin yattığı bir ihtilafı bu biçimde sona erdirmeye fikri en hafif tabirle gerçek dışıdır.²⁰

Tek Devletli- İki Uluslu Çözüm

İki devletli çözümün hayata geçiriliğı azaldıkça tartışma tek devlet alternatifine dönmekte ve bu da sıklıkla, tercih edilen seçeneğin uygulanamamasından dolayı bir son çare olarak görülmektedir. Taraflar bunu iki devletli çözümün muhaliflerine karşı bir tehdit ve baskı unsuru olarak kullanmaya başlamışlardır. Mesela, eski İsrail başbakanı Ehud Olmert 30 Kasım 2007'de *Ha'aretz* gazetesine iki devletli çözümün çökmesi ve işin Güney Afrika modeli bir eşit haklar mücadelesine dönmesi halinde İsrail'in "işinin biteceğı" şeklinde demeç vermiştir. Filistin eski başbakanı Ahmed Kurai ise 2004 senesinde, eğer iki devletli çözüm imkansız olursa Filistinlilerin tek devleti hedeflemeleri gerekeceğini söylemiştir.²¹

Tek devlet önerisi, meselenin en temelinde yatan İsrail'in Siyonist bir devlet olarak var olacağı görüşünü hedeflemekte ve ihtilafın çözümünde kökten farklı bir yaklaşım getirmektedir. Şayet Siyonizm'in Araplara dayatılması Filistinlilerin mülksüzleşmesinin, haklarının reddinin ve İsrail ile komşuları arasındaki süregelen çatışma durumunun müsebbibi ise bu statükoyu koruyacak bir barış yapmanın anlamı yoktur. Filistinliler için ihtilaftaki anahtar tarih 1948'dir ve onlar için 1967'deki işgal hastalığının sebebi değil belirtisidir. Problem iki devletli çözümün sadece hastalığın belirtilerini çözmekle sınırlı kalması değil hastalığın esas sebebin devam etmesine de fiilen destek vermesidir.

¹⁹ The One-State Solution: An Alternative Vision for Israeli-Palestinian Peace." *Journal of Palestine Studies* 40, no. 2 (2011): 62, 66.

²⁰ Karmi, *a.g.m.*, 63

²¹ Michael Tarazi, "Two Peoples, One State," *New York Times*, 5 October 2004.

Tek devlet çözümü, ne iş görmesi ne de adil olması mümkün bulunmayan bir kaynak bölüşümünden kaçınılırsa iki halkın beraber yaşayacağı birleşik bir devletin kuruluşu anlamına gelmektedir.²² Ancak tek devlet çözümü ihtilafı yaratan temel sebepleri, yani toprak, kaynak, yerleşim birimleri, Kudüs ve mülteci meselelerini dengeli bir çerçeve içinde değerlendirebilir. Tek devlet çözümü, son tahlilde, yarım asırlık bölünme ve sömürgeleştirme yüzünden tanınmaz hale gelmiş bir toprak parçasını, birlik lehine ayrılığı reddetmek suretiyle, bir zamanlar olduğu ülkeye tekrar dönüştürme yöntemlerinden sadece birisidir.

Tek devlet seçeneğinin yekpare bir ya hep ya hiç birliği olduğu yönünde bir algı mevcuttur. Gerçekte ise Filistin'i paylaşmak üzere pek çok model bulunur ki bunlar başlıca iki halkın ayrı kaldığı ama aynı devleti paylaştığı iki milliyetli model ve bireysel vatandaşlık ile ırk, din yahut cinsiyete bakmaksızın eşit haklar üstüne bina edilmiş, herkese oy hakkı tanıyan laik-demokratik modeldir. İki uluslu model dini/etnik cemaat yapılarını muhafaza ederken Batılı liberal demokrasiler çizgisindeki laik-demokratik model cemaatten ziyade bireyi ön plana çıkarmaktadır.

İki uluslu bir devlet federal, kantonlardan oluşmuş yahut kısa süre evvel İsveçli diplomat Mathias Mossberg tarafından bunların yenilikçi bir türevi olarak tasarlandığı üzere, birbiri üstüne bindirilmiş "ikili devletler"den meydana getirilmiş olabilir. Yanyana iki devlet yerine İsraililer ve Filistinliler paralel devletlerde yaşayacak ancak aynı anda her iki devletin de vatandaşları olarak Akdeniz ile Ürdün Irmağı arasında diledikleri her yerde yaşama hakkına sahip bulunacaklardır.²³ İki uluslu devletin en basit halinde ise, her ulus dil, eğitim ve kültür hayatında özerk olacak ve başında kendi yönetim konseyi bulunacak; ulusal politikalar, savunma ve iktisat gibi ortak gündem maddeleri ise ortak kurumlar ile eşit temsilin sağlandığı bir ortak ulusal meclis tarafından ele alınacaktır.

Öyle görünüyor ki düşünülemez de düşünebilme önündeki engeller artık yıkılmıştır; ancak göz önünde tutulmalıdır ki, birkaç mütevazı istisna hariç, şu ana kadar tek devlet çözümünü yahut bunun bir türevini bağrına basan temel bir kurum yahut da kitle hareketi ortaya çıkmamıştır. Tek devlet fikri şüphesiz, İsrail'in güvenliği onun "Yahudiliği" ile bağlantılıdır şeklindeki artık açıkça kabul edilen dogmaya meydan okumaktadır. İki devletli çözümün İsrail'in "Yahudiliği"ne garanti olarak görüldüğü de hesaba katılırsa tek devlet çözümünün sırf iki devletli çözüm içindeki değil bizzat İsrail içindeki yerleşik Batılı çıkarları da tehdit ettiği anlaşılabilir.

²² Eyal Weizman, *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation* (London: Verso, 2007), 15-16.

²³ Mathias Mossberg, "One Land, Two States? Parallel States as an Example of 'Out of the Box' Thinking on Israel/ Palestine," *Journal of Palestine Studies* 39, no. 2 (2010): 42.

Tüm diğer siyasi fikirler gibi tek devletli çözümün de uygulanmadan evvel ilkesel olarak kabul görmesi gerekir. Açıktır ki alınacak uzun bir yol vardır ve bu meseleye ilişkin Filistinlilerin fikir birliğini oluşturmak yahut en azından kabul gösterdikleri bir mevzii inşa etmek yolunda büyük engeller vardır. İsrail'in 1948'den beri devam eden aralıksız ve amansız bir şekilde mülteci sorununu gündemden düşürme çabalarına karşın mültecilerin geri dönüşü Filistinliler için küçük ya da önemsiz bir mesele değildir. Gerçekten de tek devlet çözümünü haklı çıkaran bir tek şey bulunacak olsa o da mülteciler sorunu olurdu. Bu yeni bakış açısı Filistinli mültecilerin 'geri dönebilir miyiz?' yahut 'ne zaman döneceğiz?' soruları yerine 'kendimiz için nasıl bir geri dönüş yaratmak istiyoruz?' sorusunu sorabilecekleri anlamına gelmektedir.

Eğer işgal edilmiş topraklarda bir Filistin devleti kurma çabası sonuçsuz kalırsa –ki günümüzün hal ve şartları ve bir takım sebeplerden ötürü bu sonuç kesin gibi görünüyor- İsrail'deki, Batı Şeria'daki ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinliler için kalan tek hal çaresi Yahudilerle beraber tek bir siyasi yapıya dahil olmak, ve uzun soluklu bir mücadelenin ardından belki de kurulabilecek olan iki uluslu sistemin ancak mümkün kılabileceği birey ve toplum haklarını hedeflemek gibi görünmektedir.

Sonuç

İsrail devleti içinde Yahudiler ve Filistinlilerin bir arada yaşama seçeneği an itibarıyla neredeyse imkansız görünmektedir. İsrail'in Filistinli vatandaşlarının gelişme, eşitlik ve siyasi etki ve güç mücadelesi halen devam etmektedir. Yahudiler ile Filistinlilerin beraberce yaşayabilmesi için üç adet büyük ve belli adımın atılması şarttır. Bunlar:

- 1) Demokratik olduğunu iddia eden İsrail devletinin bir Yahudi devleti olmasının gayr-ı meşrulaştırılması ve tam eşitliği sağlamak üzere karşısına tüm vatandaşlarına ait bir devlet, özerklik ya da iki milletli devletten müteşekkil ikame modelleri konulması; 2) İsrail'deki Filistinli Arapların Yahudilerle ortak hakları sahip bir ulusal azınlık olarak tarif edilmesi ve 3) Filistin halkının tarihsel hafızasına kaydedilmiş olan, toprak meselesi ve 'kendi toprağında mülteci olanlar' sorunu bağlamında '1948 dosyaları'nın yeniden açılmasıdır.

Filistinli azınlığın içinde bulunduğu sorunlar zincirinin önemsenmeyip yok sayılması düşmanlık duygularının daha da körüklenmesi ve gelişmesi için son derece uygun ve bereketli bir zemin sağlamıştır. Giderek artan önemsenmeme, marjinalleşme, dışlanma ve aşağılanma duyguları hayal kırıklığı, öfke ve kin doğurmaktadır. Tüm bunlar günümüzde yaşanan ve gelecekte de artarak yaşanacak bölge topraklarındaki sorunların sadece bir yüzüdür

İsrail'deki Filistinliler Filistin halkı ile Filistin Sorunu'nun çok önemli bir kısmını teşkil etmektedirler. Geçmiş mücadeleleri, günümüzdeki durumları, gelecek için ümit ve korkuları tüm Filistin halkının kaygıları ile çok güçlü bir şekilde bağlıdır. Gerek Filistin'in gerek İsrail'in siyasi arenasında bugüne kadar marjinal bir rolleri olmuştur ancak mevcut kördüğümün çözülmesi yolundaki alınacak her karar artık onları da hesaba katmaya mecburdur.

Kaynakça

Amara, Muhammad H. "Israeli Palestinians and the Palestinian Authority." *Middle East Review of International Affairs* 4, no. 1, (2000): 38-44.

As'ad, Ghanem. "The Palestinian Minority in Israel: The 'Challenge' of the Jewish State and Its Implications", *Third World Quarterly* 21, no. 1, (2000) 87-104.

Davis, Uri. *Israel: An Apartheid State*, London: Zed Press, 1987.

Jiryis, Sabri. *The Arabs in Israel*. New York: Monthly Review Press, 1976.

Kanaaneh, Rhoda Ann. *Surrounded: Palestinian Soldiers in the Israeli Military*. Stanford University Press, 2009.

Karmi, Ghada. "The One-State Solution: An Alternative Vision for Israeli-Palestinian Peace." *Journal of Palestine Studies* 40, no. 2 (2011): 62-76.

Khalidi, Rashid. *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*. New York: Columbia University Press, 2010.

Kimmerling, Baruch, Joel S Migdal. *The Palestinian People: A History*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.

Kimmerling, Baruch. *Politicide: Ariel Sharon's War against the Palestinians*. London, New York: Verso Books, 2003.

Mossberg, Mathias. "One Land, Two States? Parallel States as an Example of 'Out of the Box' Thinking on Israel/ Palestine." *Journal of Palestine Studies* 39, no. 2 (2010): 39-45.

Mossberg, Mathias. "Superimposing a Solution." *Foreign Policy*, 27 June 2006.

Official Gazette, no.1 of the 5th, Iyar, 5708 (14th May, 1948) (<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+process/Guide+to+the+Peace+Process/Declaration+of+Establishment+of+State+of+Israel.htm>)

Peleg, Ilan, Waxman Dov. *Israel's Palestinians: The Conflict Within*. Cambridge University Press, 2011.

Peleg, Ilan. "Jewish-Palestinian Relations in Israel: From Hegemony to Equality?" *International Journal of Politics, Culture, and Society* 17, no. 3 (2004): 415-437.

Ron, James. "Bringing the (Bi-National) State Back In." *Contemporary Sociology* 35, no. 5 (2006): 453-456.

Smooha, Sammy. *Index of Arab-Jewish Relations in Israel*, Haifa: The Jewish-Arab Centre, 2004. Aktaran Ilan Peleg, Waxman Dov *Israel's Palestinians: The Conflict Within*. Cambridge University Press, 2011.

Tarazi, Michael. "Two Peoples, One State." *New York Times*, 5 October 2004.

The Roadmap: Full Text, BBC News, 30 April 2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/2989783.stm>

Touma, Emile. "The Political Coming-of-Age of the "National Minority." *Journal of Palestine Studies* 14, no. 2, Special Issue: The Palestinians in Israel and the Occupied Territories (1985): 74-83.

Usher, Graham. "Unmaking Palestine: On Israel, the Palestinians, and the Wall." *Journal of Palestine Studies* 35, no. 1 (2005): 25-43.

Waxman, Dov. "Israel's Palestinian Minority in the Two-State Solution: The Missing Dimension." *Middle East Policy* 18 (2011): 68-82.

Weizman, Eyal. *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation*. London: Verso, 2007.

Yiftachel, Oren. *Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel/Palestine*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006.

Yiftachel, Oren. "The Shrinking Space of Citizenship: Ethnocratic Politics in Israel", *Middle East Report*, no. 223, (2002): 38-45.

Zreik, Raef. "The Palestinian Question: Themes of Justice and Power. Part II: The Palestinians in Israel." *Journal of Palestine Studies* 33, no. 1 (2003): 42-54.

Bu makaleye atıf yapmak için:

Gölpınar, Asuman. Kitap Değerlendirmesi *Christianity Under Islam in Jerusalem: The Question of the Holy Sites in Early Ottoman Times*, Oded Peri. *Filistin Araştırmaları Dergisi (FIAD)*, no. 1 (Yaz 2017): 93- 97.

DEĞERLENDİRMELER/ REVIEWS

Peri, Oded. *Christianity Under Islam in Jerusalem: The Question of the Holy Sites in Early Ottoman Times*. Leiden, Netherlands: Brill, 2001. xi + 219 p. ISBN-13: 978-9004120426

Asuman GÖLPINAR

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye (golpinar@hotmail.com @AsumanGlpnar)

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi

Gönderim Tarihi: 03/07/2017, Kabul Tarihi: 05.07.2017

Kudüs'te İslam Hâkimiyeti Altında Hristiyanlık: Erken Osmanlı Döneminde Kutsal Yerler Meselesi olarak adının çevrilebileceği bu kitapta Oded Peri, İbrani Üniversitesi'nde tamamlamış olduğu doktora tezine dayanarak, Osmanlı Devleti'nin Kudüs'ü fethinden hemen sonra, bu şehirde Hristiyanlığın en kutsal mekânları çerçevesinde ne tür bir siyaset izlediğini, temel olarak arşiv kaynaklarını kullanarak anlamaya ve aktarmaya çalışmıştır.

Peri'nin *Önsöz*'ünde de belirttiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kudüs'teki Hristiyanların Kutsal Yerleri üzerine olan siyaseti hakkında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bunların hemen hemen hepsi daha ziyade 18. yüzyıl ile başlayıp 19. yüzyılda zirveye ulaşan uluslararası güçlerin Kudüs'te söz sahibi olma yarışında, Osmanlı'nın tutumunu incelemek üzere yapılmış çalışmalar olduğunu söyler. Dahası bunların çoğunun da tarafsızlık ve akademik noktada sorunlu olduğunu ifade eder. Ve bu çalışmaların, Osmanlı'nın bu şehri fethinden sonra ne tür bir siyaset izlediğinden ve Kutsal Yerler Meselesinin çözümüne ne tür formüller geliştirdiğinden ya hiç bahsetmedikleri ya da çok kısa bir iki bölüm veya cümle ile geçtirdiklerinden bahseder. İşte bu noktada, yazarın bu kitapta anlatmaya çalıştığı şey, Osmanlı gücünün zirvesinde iken, Avrupa'da söz sahibi olduğu ve iç işlerine kimseyi karıştırmadığı dönemlerde, yani Kutsal Yerler Meselesinin uluslararası bir meseleye dönmeden önce, tamamen "yerel" ve "iç" bir mesele iken, yöneticilerin yabancı müdahalesi ve dış baskıdan uzak olarak özgür ve özgün çözümler üretebildikleri zamanlarda, Osmanlı yöneticileri Kutsal Yerler Sorunu

ile nasıl uğraştılar sorusunun cevabıdır. Ve kendi ifadesiyle, bu kitap, Osmanlı Devleti'nin bu şehirdeki ilk iki yüzyılında (16 ve 17. yüzyıllar) "Kutsal Yerler Meselesinde Osmanlı siyasetini sistematik olarak keşfetmeye çalışan ilk girişimdir".

Oded Peri, kitabını yazarken temel olarak Osmanlı arşiv kaynaklarını kullanmıştır. Bunların en başında Kudüs'teki şer'îye mahkemesi sicil kayıtları gelmektedir. Bunun dışında, İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki arşiv belgelerinden faydalanmıştır. Konu Hristiyanlık olunca, Kudüs'teki kilise arşivlerinin kullanılması oldukça önemlidir; ancak Rum Ortodoks Patrikliği dışında buna izin veren bir kilise makamı olmadığından, sadece adı geçen patrikliğin arşivinden faydalanabilmiştir. Tüm bu arşiv kaynaklarını yazar ikincil kaynaklarla desteklemiştir.

Kitap temel olarak dört bölümü ihtiva etmektedir. Oldukça sistematik olarak işlenen bu bölümler, çok iyi bir biçimde alt başlıklarla bölünerek, her bir konun kendi içinde anlaşılır olması sağlanmıştır. Tüm bu bölümlerde Kudüs'te bir İslam devleti olarak Osmanlı'nın ilk iki yüzyılında Kutsal Yerler Meselesi çerçevesindeki dinî, hukukî, iktisadî ve siyasî yapı anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümü ile de anlatılan iki yüzyıldan sonraki gelişmeler kısaca özetlenmiştir.

Erken Osmanlı Döneminde Kutsal Yerler Meselesinin Temel Unsurları başlığını taşıyan birinci bölümde yazar, öncelikle Hristiyanlık için "Kutsal Yerler" olan, Osmanlı'nın "Kamame Kilisesi" olarak adlandırdığı, Hristiyan inancında Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği, mezarının olduğu ve göğe yükseldiği yerleri ihtiva eden Kudüs'teki "Kutsal Kabir Kilisesi" ve yine Hristiyan inancına göre Hz. İsa'nın doğduğu mağarayı içinde barındıran Beytullahim'deki "Doğuş Kilisesi"ni krokiler ve fotoğraflarla detaylı olarak anlatır. Bu anlatım önemlidir, çünkü bu iki kutsal yerdeki her şey ve her alan Hristiyanlar için çok çok büyük önem taşımaktadır ve bu kiliselerdeki her şey ve her yer Hristiyanlığın farklı mezheplerince paylaşılmış durumdadır.

Birinci bölümün birinci kısmında Kutsal Yerlerin tanımı yapılırken, ikinci kısmında Osmanlı'nın bu bölgedeki ilk iki yüzyılında Kudüs, Beytullahim ve Beyt Câlâ'da yaşayan Hristiyan nüfusa değinilir. Temel olarak Osmanlı'nın buradaki ilk tahrir kayıtları kullanılarak Hristiyan nüfus tahmin edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında yazar, yine tahrir defterlerine dayanarak Hristiyanların kendi içlerinde, mezhepler bazında sayılarını bulmaya çalışmıştır. Rum Ortodoks, Ermeni, Yakubî Süryanî, Mârûnî, Kıptî, Katolik ve Nasturî mezheplerine mensup Hristiyan nüfusun hem sayısı hem de uğraştıkları meslekler itibarıyla, buralardaki Hristiyan nüfusun ekonomik ve demografik etkinliklerini anlamaya çalışmıştır. Bu sayıları da tablolar ve grafiklerle, oldukça anlaşılır bir biçimde göstermiştir. Bu bölümün üçüncü ve dördüncü

kısımlarında ise Kutsal Yerler Meselesi ile ilgili olarak hem Osmanlı öncesi durum hem de Osmanlı bölgeyi aldığındaki durum kısaca özetlenmiştir.

Osmanlı Hâkimiyeti Altında Kutsal Yerlerin Hukukî Statüsü başlıklı ikinci bölüm, adından da anlaşıldığı üzere, Osmanlının Kutsal Yerler üzerine olan siyasetinin hukukî temellerinin teori ve pratikte nasıl olduğunu göstermeyi hedeflemiştir. İşin teori kısmını anlatırken bir İslam devleti olan Osmanlının şer'î hukuk çerçevesinde zaten var olan "gayr-i müslim" statüsünü, hukukî temellerinin en önemli unsuru olarak kabul ettiği belirtilir. Ve bunun sadece Osmanlı'ya mahsus olmadığı, kendisinden önceki İslam devletleri tarafından esas kabul edilen bir uygulamanın devamı olduğu vurgusundan hareketle, Osmanlının hukukî zemininin buradaki bir İslam geleneğinin devamı olduğu belirtilir. Kudüs'ün Müslüman ilk fâtihi olan Hz. Ömer tarafından Hristiyanlara tanınan hakları ihtiva eden "Hz. Ömer Ahidnâmesi" bu noktada yüzyıllar boyunca burayı idare eden İslam devleti idarecilerinin temel referans noktası olduğu gibi, yine bir İslam devleti olan Osmanlı tarafından da en önemli temel kaynaktır. İmparatorluğun her yerinde olduğu gibi bu konu ile ilgili olan meselelerde de şer'î hukukun cevap vermediği konularda padişahın ferman, beratlarından oluşan *kanunnameler* diğer bir hukukî referans noktasıdır. Osmanlının kendi teb'ası olmayan gayri Müslimlere, bir takım Hristiyan devletlerle yapılan antlaşmalar ile verilen *ahidnameler* de Osmanlıyı hukuken bağlayan diğer bir kaynaktır.

Hukuk ile ilgili bu ikinci bölümün ikinci kısmında yazar, tüm bu teorik meselelerin, uygulamada nasıl olduğunu aktarmaya çalışmıştır. Dört başlık çerçevesinde Kutsal Yerlerdeki hukukî uygulamalar incelenmiştir. Kutsal Yerlerin Hristiyanlar için mukaddesliğinin nasıl süregelmiş olduğu, Kutsal Yerlere Müslüman ahalî tarafından yapılmış birtakım ihlal ve müdahalelerin Osmanlı tarafından nasıl çözüme kavuşturulduğu, bu yerlerin içinde ve civarında Hristiyanların ibadetlerini nasıl yaptıkları ve Kutsal Yerlerin tamir ve bakımı ile ilgili mevzularda Osmanlı uygulamalarının nasıl olduğu mevzuları ele alınmıştır. Tüm bu anlatılardan sonra yazarın vardığı sonuç şudur: Osmanlı uygulamasında, her ne olursa olsun bu Kutsal Yerlerin Hristiyanlara ait olduğu ve onlarda kalması gerektiği ve bunlar içinde tüm Hristiyan mezheplerinin özgürce ibadetlerini yapabilmelerini sağlamanın kendi siyasetlerinin temel unsuru olarak gördükleridir. Dahası, bu yerleri gerek muhafaza gerekse farklı Hristiyan mezheplere olan yaklaşım itibarıyla hiçbir Hristiyan devletin yapamayacağı kadar (Bizans ve Haçlı dönemi örneklerinden hareketle), başarılı bir biçimde idare etmiştir Osmanlı.

Üçüncü bölüm *Osmanlı Devleti ve Kutsal Yerler Üzerine Kiliseler Arası Çatışma* başlığını taşımaktadır. Burada yazar, Hristiyan mezhepler arasında çıkan ve tarih boyunca zaman zaman ölümle bile sonuçlanabilen birtakım ihtilafli mevzuların neler olduğunu ve Osmanlı döneminde de devam

edegelmış bu meselelere nasıl çözüm üretildiğini ele almıştır. Öncesinde Osmanlının bu bölgede varlık göstermiş diğer İslam devletlerinden farkı ve bunun Hristiyan mezhepler üzerine yansımaları anlatılmıştır. Osmanlının Suriye, Filistin ve Mısır'ı fethi bölge için yeni bir başlangıç olmuştur. Çünkü Ortodoks Kilisesi'nin dört büyük patrikliği olan İskenderiye, Kudüs, Antakya ve İstanbul, Bizans'tan sonra ilk kez aynı siyasi otoritenin topraklarının bir parçası olmuştur. İlâveten, Ermeni Patrikliği'ne verilen yetkilerle de Ermeniler dinî anlamda güçlenmişlerdir. Ki tüm bunlar Kutsal Yerlerdeki kiliselerin kendi aralarındaki çekişmelerde dengeleri değiştiren unsurlar olmuştur.

Bu bölümün en ilginç kısmı, yazarın farklı Hristiyan mezhepleri arasındaki ihtilafların hangi başlıklar altında toplandığını ve bu ihtilafların neler olduğunu anlattığı kısımdır. Yazar bu ihtilaflı mevzuları üç başlıkta ele almıştır: Kutsal Yerlerdeki "aidiyet" mücadelesi, Kutsal Yerlerdeki "ibadet" mücadelesi ve daha küçük kiliseler üzerinde "hâkimiyet" mücadelesi. Kutsal Yerlerdeki her alan ve her şey ve her unsur Hristiyanlar için çok mukaddes olduğundan, buradaki birtakım imtiyaz ve yerlere sahip olmak her Hristiyan mezhebinin arzu ettiği bir şeydi. Ama bu arzu kendi içlerindeki mücadelelerde bazen çözümsüz bazen de ölüme kadar varabilen sıkıntılı süreçler olabiliyordu ki burada Osmanlı otoritesinin yaklaşımı nasıl oluyordu sorusunun cevabını örneklerle anlatılmıştır. Yine, mezheplerin farklı olan âyin ve ibadetlerinde zaman zaman çatışmalar yaşanabiliyordu ki yine Osmanlının müdahalesi gerekiyordu. Kıptî, Habeş, Yakubî Süryânî, Sırp ve Gürcü Kiliseleri gibi daha küçük çaplı ve himâyeye muhtaç durumda olan kiliselerin himâyesi meselesi de üç büyük kilise olan Rum Ortodoks, Ermeni ve Fransiskanlar tarafından temsil edilen Katolik kilisesi arasında ciddi sıkıntılı mevzulara dönüşebiliyordu. Yazar tüm meselelerin çözümünde Osmanlının politikasının rastgele, keyfî, değişken unsurları barındıran bir yaklaşım mı olduğunu yoksa iyi planlanmış, rasyonel, sistematik ve belirli hedefleri olan bir şey mi olduğu sorusunu sorar. Vardığı cevap nettir: Osmanlı tüm bu ihtilafları çözerken esas aldığı şey "ibadet özgürlüğü"dür. Yani hangi kilisenin nereyi elinde tuttuğu meselesi bu ilk iki yüzyıl için Osmanlı siyasetinde çok önemli olmayıp, aidiyet ve ibadet meselelerini birbirinden ayırmış ve her Hristiyan mezhebin ibadetini rahatça yapabilmesi üzerinden kararlar vermiştir- ta ki 1699'da Karlofça Antlaşması'na kadar. Yani Osmanlının Kutsal Yerlerin Hristiyan ibadet merkezleri olarak devamını ve işlevini sürdürmesini kendi İslami ve diplomatik görevlerinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü söyler Oded Peri.

Kutsal Yerleri elinde tutmanın iktisadî yönünü ele alan dördüncü bölümün başlığı ise *Osmanlı Devleti'ne Bir Gelir Kaynağı Olarak Kutsal Yerlerdir*. Bu bölümde yazar bu Kutsal Yerleri hac amacı ile ziyarete gelen Hristiyanlardan devlet tarafından alınan vergiler konusunu ele almıştır. Yine Osmanlının çeşitli arşiv kaynaklarına dayanarak 16. ve 17. yüzyıllarda bu kutsal mekânları

ziyaret eden hacıların sayısı ve bunlardan alınan vergilerden gelen geliri çeşitli tablolar, grafikler ve şemalarla hesaplamaya çalışmıştır. Bu vergilerin nasıl toplandığı ve devlet tarafından nerelerde kullanıldığı soruları da bu bölümde detaylı bir şekilde cevaplandırılmış ilginç sorulardır. Buralardan tahsis edilen vergilerin Kudüs'teki başta Haseki Sultan Vakfı olmak üzere birtakım İslami vakıflara tahsis edildiğini tespit etmiştir yazar. Yani bu şehirdeki kutsal mekânlara ait yerlerden toplanan vergiler yine bu şehirdeki dinî amaçlı yerlerde kullanılmıştır. Bu mekânlardan elde edilen gelirin de Kudüs'ten elde edilen gelirin ne kadarına tekabül ettiğini de göstermeye çalışmıştır.

Sonuç bölümünde oldukça özet bir biçimde kitapta detaylı olarak ele alınan yüzyıllardan sonraki yüzyıllarda Kutsal Yerler ile ilgili olan gelişmeler aktarılmıştır. 1699 Karlofça Antlaşması ile Kutsal Yerler meselesinin nasıl iç mesele olmaktan çıkıp bir uluslararası mesele haline dönüştüğü ve 19. yüzyılın ortalarında nasıl tamamen artık çözümün tek başına Osmanlının elinde olmadığı ve Avrupalı diğer güçlerle birlikte çözüm üretilebilecek bir hâle geldiği ve "Kutsal Yerlerin Statükosu" olarak bilinen çözümün Berlin Antlaşması (1878) ile kabulü ile de nasıl uluslararası hukukî bir mevzu olduğu anlatılmıştır.

Kudüs gibi kutsal yönleri ve bunların siyasete dökülmüş hâli ile uluslararası arenada sürekli gündemde olan bir şehrin tarihi üzerine yapılan araştırmalar, bu şehri tanımak ve tarihte bu şehirdeki ihtilafların nasıl çözülmüş olabileceğine dair fikir edinip, günümüzde faydalanmak açısından çok büyük önemi haizdir. Özellikle Kudüs'ü dört yüz yıl elinde tutmuş Osmanlı İmparatorluğu'nun bu şehri nasıl idare ettiğini anlamak ayrıca önemlidir. Bu açıdan Oded Peri tarafından yazılmış olan *Christianity under Islam in Jerusalem: The Question of Holy Sites in Early Ottoman Times* adlı kitap, Kudüs'ün Osmanlılar tarafından fethinden sonraki tarihine dair, bu alanda kaleme alınmış pek bir kaynağın olmaması itibarıyla, muazzam bir boşluğu dolduruyor. Osmanlı arşiv kaynaklarının kullanılarak yazılmış olması da bu kitabı bilimsel, güvenilir ve değerli kılıyor. Umulur ki en kısa zamanda bu kitabın Türkçeye çevirisi yapılarak Kudüs'ün tarihini merak eden Türk okuyucusunun da istifadesine sunulur.

FİLİSTİN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (FİAD)
YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ
BULLETIN OF PALESTINE STUDIES
PUBLICATION GUIDELINES AND PRINCIPLES

Bize çalışmanızı göndermeyi tercih ettiğiniz için teşekkür ederiz. Bu kurallar makaleniz hakemlik sürecinde sağlıklı bir şekilde ilerlerken gerekli her konuda size yardımcı olacaktır. Lütfen bunları okumaya zaman ayırın ve olabildiğince dikkatlice takip etmeye çalışın, çünkü bu şekilde yaptığınızda yazınız dergimizin şartlarını karşılamış olacaktır. Yayınla ilgili sorular için filistinisrail@gmail.com adresindeki editöre mail atılmalıdır.

Thank you for choosing to submit your article to our journal. These instructions will help your article move smoothly through the consideration process. Please take the time to read and follow them as closely as possible, since doing so will ensure that your article matches the journal's requirements. Editorial enquiries should be addressed to the Editor at filistinisrail@gmail.com.

BÖLÜM I: YAZIM KURALLARI

CHAPTER I: PUBLICATION GUIDELINES

Makaleler aşağıdaki biçim tarzı kurallarına göre yazılmalıdır:

1. Dergiye gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Dergiye yayınlanmak için gönderilen yazılar aşağıdakilerden birisi olmalıdır:

Hakemli Yazılar:

a. Araştırma Makalesi: Bilime yenilik getiren, daha önceki tezleri çürüten veya yeni bir bakış açısı getiren, yeni belgeler ortaya koyan özgün çalışma,

b. Derleme Makale: Önemli bir konunun kritik sentezini sağlayan ve genel itibariyle bilimsel açıdan yeni perspektifler kazandıran bir çalışma.

Bu kategoride dergiye gönderilen yazılar,

alanla ilgili konularda uygun araştırma, yöntem ve modeller kullanılarak hazırlanmış ve alana bir katkıda bulunabilme niteliğe sahip

Articles should be written according to the following formatting style guidelines:

1. Articles submitted to the journal should not have been published previously or sent for publication simultaneously elsewhere.

2. The articles submitted to the journal must belong to one of the following categories:

Peer Reviewed Articles:

a. Research Article: an original study that brings innovation to science invalidates former arguments or brings a new perspective, presents new documents.

b. Review Article: a study that provides a critical synthesis of an important subject and develops new perspectives of broad scientific interest

Articles submitted to the journal in this category,

must be prepared by using relevant research methods and models in the field, and must have the quality to contribute to

olmalıdır.

daha önce yayınlanmış bir yazıyı değerlendiren, eleştiren, bu konuda yeni görüşleri ortaya koyan bir araştırma olmalıdır.

bir kavramın ya da teorinin tartışıldığı, eleştirildiği ya da açıklandığı bir araştırma olmalıdır.

dergi yazım ilkeleri ve formatına uygun olmalıdır.

Hakemsiz Makaleler:

c. Değerlendirme: kendi yayım alanlarıyla ilgili yeni veya önemli yayımlanmış çalışmaların değerlendirilmesine ilişkin çalışma: kitap değerlendirmesi, makale değerlendirmesi konferans değerlendirmesi vb.

d. Diğer Tür Makaleler: makale formatında olup hakemli makale formatından farklı olan çalışmalar, örneğin röportaj, siyasi rapor, politika özeti gibi.

3. Dergiye sunulan tüm makalelerin yayınlanmasına yayın kurulu karar verir.

4. Dergide yayınlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yayınlanmış yazının başka bir yayında tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

5. Dergide yayımlanan makalelerin içeriğinden yazar sorumludur. Derginin resmi görüşünü yansıtmaz.

6. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç bir ay içinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekmektedir.

7. Dergiye gönderilen makaleler intihal tarama aracı ile de incelenir.

8. Yayınlanmamış tezin

the field.

must be a research which assesses, criticizes, and presents new views about a formerly-published work.

must be research in which a concept or theory is discussed, criticized or explained.

must be in accordance with the publishing principles and format of the journal.

Non- Peer Reviewed Articles:

c. Review: a study reviewing the recent or seminal works in the relevant field: book review, article review, conference review etc.

d. Other Types of Articles: studies written in article format but different from peer reviewed research articles, such as reports, letters to the editor, interviews, policy reports, policy briefs etc.

3. Publication of all articles submitted to the journal depends on the decision of the editorial board.

4. The copyright of the articles published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copy rights of the article which has been approved to be published in the journal. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.

5. The authors are responsible from the contents of the articles published in the journal and do not represent the official views of the journal.

6. If requested, revisions on the articles should be sent to the editor within a month.

7. The articles submitted to the journal are checked by the tools for plagiarism detection.

8. In the case of submitting of unpublished thesis, it would be appropriate to add a note that "article is based on the masters' thesis/ Ph.D. dissertation defended in in University titled

yayınlanan sunulması durumunda şu şekilde bir not eklenmesi gereklidir: "Bu makale ... tarihinde ...Üniversitesi'nde savunulan.... danışmanlığında hazırlanan başlıklı yüksek lisans / doktora tezinden türetilmiştir." Aynı not diğer yayınlanmamış kongre ve sempozyum sunumları gibi diğer çalışmalar da eklenebilir. Eğer danışman teze önemli oranda fikri katkıda bulunmuş ise, makalede onun adı ortak yazar olarak sorumlu yazardan sonra listelenebilir.

9. Finansman ve hibe verme organlarınızın gerektirdiği tüm ayrıntıları uygun şekilde belirtilmelidir. Örneğin bu çalışma [Bağışçı Kurum] tarafından Proje [sayı xxxx] altında desteklenmiştir.

Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

10. Yazım dili Türkçe, İngilizce, Arapça ve İbranice'dir. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

11. Tüm makaleler doc veya docx dosya formatında gönderilmelidir.

12. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özet ve kaynakça dahil 4.000 kelimedenden az, 10.000 kelimedenden fazla olmamalıdır.

13. Makalelerin ana metni 12 punto Times New Roman fontu ile, 15 satır aralıklı ve sola yaslı olarak yazılmalıdır. Dipnotlar ardışık olarak numaralandırılmalı, tek satır aralığı ve 10 punto Times New Roman ile yazılmalıdır. 40 kelimedenden uzun alıntılar soldan girintili olarak, tek satır aralığı ve tırnak işaretleri olmadan yazılmalıdır.

14. Çok uzun ve karmaşık bir makale yazmadığınız sürece, iki veya üç kademedenden daha fazla alt başlıklar

..... under the supervision of" Similar note could be added to other unpublished article such as congresses/symposia presentation. If advisor made a substantial intellectual contribution to thesis, in article his/ her name could be listed as a co-author after corresponding author.

9. All details required by your funding and grant-awarding bodies must be supplied properly. For example, this work was supported by the [Funding Agency] under Grant [number xxxx].

Principles about the Writing Rules

10. Language of publication is Turkish, English, Arabic and Hebrew. The texts submitted must be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.

11. All articles should be submitted in the form of.doc or.docx files.

12. The article submitted for consideration must not be less than 4,000 words or must exceed 10,000 words including the abstracts and references.

13. The body text of the articles should be written in 12 pt. Times New Roman, with 1.5 space, justified to the left. The footnotes should be consecutively numbered, single-spaced, and written in 10 pts. Times New Roman. Quotations longer than 40 words should be without quotation marks, single-spaced, and indented from the left.

14. Unless you're writing a very long and complex article, refrain from using more than two or three level of subheadings. level of subheadings must be written as follows:

1	Centered, Boldface Type, Headline-style Capitalization
2	Centered, Regular Type, Headline-style Capitalization

kullanmaktan kaçının. Başlık kademeleri şu şekilde yazılmalıdır:		3	<i>Flush Left, Italic Type, Headline-style Capitalization</i>
1	Ortalı, Koyu, Kelimelerin İlk Harfi Büyük		15. The headings and subheadings should be written in Headline-style Capitalization.
2	Ortalı, Normal Font, Kelimelerin İlk Harfi Büyük		16. Name of the author/s, his/her title, institution affiliations (university, faculty and department names) and e-mail address must be indicated under the title (where available, please also include ORCID, Facebook, Twitter or LinkedIn etc). Footnotes for other explanations must be provided both in the text and down the page in numbers.
3	<i>Sola yaslı, Eğik Flush, Kelimelerin İlk Harfi Büyük</i>		17. At the beginning of the articles written in Turkish and English, abstracts in Turkish and English (not exceeding 250 words) along with five keywords.
15. Anabашlıklar ve altbaşlıklar manşet biçiminde yani bütün harfleri büyük yazılmalıdır.			18. At the end of the article, a summary in English (not exceeding 1000 words) for texts written in Turkish; a summary in Turkish for the texts written in English (optional).
16. Yazar(lar)ın isimleri, unvanı, kurumsal ilişkisi (üniversite fakülte ve bölüm/ ABD adı vb), elektronik posta adresi yazılarak belirtilmelidir(mümkün olursa ORCID, Facebook, Twitter veya LinkedIn). Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.			19. Articles with significant errors in grammar and syntax will not be considered for publication.
17. Türkçe ve İngilizce makalelerde Makalenin başlangıç kısmına (250 kelimeyi geçmeyecek şekilde) Türkçe ve İngilizce özet ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır.			20. Minor amendments and corrections to the articles accepted for publication are done by the editorial board.
18. Makalenin sonuna, 1000 kelimeyi geçmeyecek şekilde, Türkçe makalelerde İngilizce, İngilizce makalelerde Türkçe özet (summary) eklenebilir (tercihen).			21. For languages using Latin alphabet, the name should be provided in original writing. Names written in other languages should be provided together with English or Turkish translations
19. Dilbilgisi ve anlatım yönünden yüksek oranda hata içeren makaleler değerlendirilmeye alınmaz.			22. In taking a step toward expediting the publication process, the journal uses a web-based submission and peer-review system. If you have not already created an account, create an account for yourself in the system at the left side of the page: http://dergipark.gov.tr/fiad . In case of necessity, the article in doc or docx format could be sent by e-mail to filistinisrail@gmail.com .
20. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan değişiklikler ve düzeltmeler yayın kurulunca yapılabilir.			
21. Latin alfabesi kullanılan dillerde isim orijinal haliyle verilmelidir. Diğer dillerde yazılan isimler ise İngilizce veya Türkçe transliterasyonu ile verilmelidir.			
22. Yayın sürecinin hızlandırılması amacıyla dergi web tabanlı makale gönderme ve hakemlik değerlendirme sistemi kullanmaktadır.			

<p>Henüz bir hesap oluşturmadıysanız, sayfanın sol tarafındaki sistemde kendiniz için bir hesap oluşturun): http://dergipark.gov.tr/fiad. Zorunlu hallerde doc veya.docx formatındaki dosya elektronik posta yoluyla filistinisrail@gmail.com adresine gönderilebilir.</p>	
<p>Referans ve Göndermelerin Yazımına İlişkin Esaslar:</p> <p>23. Biçim, iktibas ve atıf yazılırken yazım sitili uluslararası standartlara göre verilmelidir. Filistin Araştırmaları Dergisi, için The Chicago Manual of Style (CMS): Note and Bibliography sistemini yazım usulü olarak benimsemiştir. Bu kurallarda yazmayan meseleler için CMS kılavuzuna bakınız. (internet ortamında: http://chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html).</p> <p>24. Alıntılar (dipnotlar) sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir. Göndermeler (bibliyografi) ise makalenin sonuç kısmından sonra yazılır.</p> <p>25. Dipnotlarda yayın adları (kitaplarda kitap adı, makalelerde dergi adı) italik makale ve bölüm ve makale adı tırnak içinde yazılmalı, atıflarda alıntı yapılan sayfa numarası belirtilmelidir.</p> <p>26. Dipnotlarda, ilk geçtiği yerde kaynak künyesi tam olarak verilmeli, daha sonra age., gibi kısaltmalarla yazılmalıdır. Bir yazarın birden fazla eser ilk kullanımından sonra, yazar soyadı, sonra kitap veya makalenin kısaltılmış adı verilmelidir. Çok yazarlı kaynakların ilk geçtiği yerde yazarların tümü yazılmalı, daha sonrakiler de kısaltarak verilmelidir.</p>	<p>Principles as to References and Citations:</p> <p>23. Documentation style in formatting, citation and reference should be given according to international standards. Bulletin of Palestine Studies accepts a using a particular The Chicago Manual of Style (CMS): Note and Bibliography system as documentation style. See the CMS manual for issues not listed in this guideline. (available online at http://chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html).</p> <p>24. Citations (notes) are placed at the bottom of the pages of your article. References (bibliography) are placed after the conclusion of article.</p> <p>25. Name of the publications in footnotes (title of book and title of journal) shall be indicated in italic and title of article and title of chapter in quotation marks; page numbers cited shall be absolutely specified.</p> <p>26. Full publication information of the source should be shown when it appears for the first time in the text, then abbreviations like <i>ibid</i> in italic should be used. If more than one book and article by the same author is used, after the first usage of the second source, the surname of the author, then shortened name for the book or article should be used. In the case of references with more than one author, all authors shall be written at the first instance and given in the shortened style afterwards.</p>

<p>27. Dergi, ilk makale gönderiminde biçimi açısından esnektr. Bu sebeple, yazı ve uzunluk ön değerlendirmede dikkate alınmamaktadır. Düzeltmeler istenirse, editör o sırada ayrıntılı biçimlendirme ister.</p>	<p>27. The journals are flexible with regard to the format of initial article submissions. Within reason, style and length do not influence consideration of an article. If revisions are requested, the editor provides detailed formatting instructions at that time.</p>
<p>Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar:</p> <p>28. Atıfta bulunulan kaynağın tam bilgileri verilmelidir. Atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilmemelidir.</p> <p>29. Kitaplar, makaleler, raporlar, gazeteler, arşiv belgeleri vd. alfabetik sıra ile verilebilir (kendi içinde sınıflandırılmış veya birlikte).</p> <p>30. Makalelerin yer aldığı sayfa aralığı tam olarak belirtilmelidir.</p> <p>31. Kelim işlemcisi programlara eklenen Mendeley, Zotero, ve EndNote gibi kaynakça yönetim yazılımlarının kullanılması durumunda iktibaslar ve kaynakçalar otomatik olarak CMS'ye göre düzenlenmemesi kolaydır.</p> <p>32. CMS'de üç temel kaynak vardır: kitap, bölüm (editörlü kitapta) ve makale (dergi). Gönderme ve alıntılar yapıldığı notların (N) ve kaynakların yazıldığı kaynakça (K) yazımlarında kitap ve makale üç, bölüm ise dört kısımdan oluşur. En temel kaynak olan kitapta, üç kısım (Yazar, Başlık, Yayın Bilgisi) varken, bölümde bu üç kısma ek olarak "Bölüm Adı" bulunmaktadır. Makalede "Makalenin Adı" gerekli iken Yayın Bilgisi kısmı gerekli değildir. CMS'de parantezler yalnızca (Yer: Yayınevi, Yıl) not yazımında, makalelerde ise (Yıl) not ve kaynakça yazımlarında kullanılır. Kalın olanlar aynen yazılmalı iken</p>	<p>Principles as to Writing Bibliography:</p> <p>28. Full information of the resources cited shall be given; any un-cited resource shall not be presented in the references.</p> <p>29. Books, articles, reports, news articles, archival documents...[et al.] will be given in alphabetical order (classified in their own kind or together).</p> <p>30. Exact page numbers of the articles should be specified.</p> <p>31. In using the word processor plug-ins from reference management software such as Mendeley, Zotero and EndNote citations and bibliographies could be automatically formatted in CMS.</p> <p>32. In CMS, there are three basic sources: book, chapter (in edited book) and article (in journal). Book and article consist of three parts, chapter consists of four parts in notes where references and citations are given (N) and bibliography where sources is written (B). In book, which is the most basic sources, there are three parts (Author, Title, Publication Information), in chapter there is "Title of Chapter" in addition to these three parts. In article "Title of Article" part is necessary but Publication Information part is not necessary. In CMS the parentheses are used only for (Location: Publisher, Year) in notes and for (Year) in articles in notes and bibliography. While bold ones must be written exactly the same, for others appropriate information should be written.</p> <p>A Pattern Example Bibliography for book, chapter, and articles is presented</p>

aynı, diğerleri için gerekli bilgiler yazılmalıdır.

Aşağıda kitap, bölüm ve makale için kalıp ve örnek bir kaynakça gösterilmiştir:

Kitap: 1 yazar

K (3): Soyadı, Ad • *Kitap Adı* • Yer: *Yayınevi, Yıl*

C (3): Ad Soyadı, *Kitap Adı* (Yer: *Yayınevi, Yıl*), *sayfa/lar*.

Bölüm: 3+ Yazar

K (4): Soyadı, Ad, Ad Soyadı, Ad Soyadı • "Bölüm Adı" • *Kitap Adı*, Ad Soyadı **ed.**, *sayfalar* • Yer: *Yayınevi, Yıl*

N (4): Ad Soyadı, Ad Soyadı, Ad Soyadı, "Bölüm Adı," *Kitap Adı*, Ad Soyadı **haz.**, (Yer: *Yayınevi, Yıl*), *sayfa/lar*.

Makale: 4+ Yazar

K (3): Soyadı, Ad, Ad Soyadı, Ad Soyadı, Ad Soyadı • "Makale Adı" • *Dergi Adı* cilt, **no.** Sayı (Yıl): *sayfalar*

N- (3). Ad Soyadı **vd.**, "Makale Adı," *Dergi Adı* cilt, **no.** Sayı (Yıl): *sayfa/lar*.

Kitap: 2 yazar

K: Kimmerling, Baruch, Joel S Migdal. *The Palestinian People: A History*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.

N: Baruch Kimmerling, Joel S Migdal, *The Palestinian People: A History* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003), 212. (ilk atf)

age. 200. (arka arkaya gelen atf için)

Kimmerling vd., *The Palestinian*, 201. (kısa biçimi, arka arkaya olmayan, aynı yazarın farklı eserleri olduğu zaman)

below for:

Book: 1 author

B (3): Surname, Name • *Title of Book* • Location: Publisher, Year.

N (3): Name Surname, *Title of Book* (Location: Publisher, Year), *page/s*

Chapter: 3+ Authors

B (4): Surname, Name, Name Surname, and Name Surname • "Title of Chapter" • **In** *Title of Book*, **edited by** Name Surname, *pages* • Location: *Publisher, Year*

N (4): Name Surname, Name Surname **and** Name Surname, "Title of Chapter," **in** *Title of Book*, **ed.** Name Surname (Location: Publisher, Year), *page/s*.

Article: 4+ Authors

B (3): Surname, Name, Name Surname, Name Surname, **and** Name Surname • "Title of Article" • *Title of journal* volume, **no.** issue number (Year): *pages*

N (3): Name Surname **et al.**, "Title of Article," *Title of journal* volume, **no.** issue number (Year): *page/s*.

Kitap: 2 Authors

K: Kimmerling, Baruch, and Joel S Migdal. *The Palestinian People: A History*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.

N: Baruch Kimmerling and Joel S Migdal, *The Palestinian People: A History* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003), 212. (First citation)

Ibid. 200. (consecutive references)

Kimmerling et al., *The Palestinian*, 201. (Shortened form for nonconsecutive references, Two or more works by same author)

<p>Kimmerling, 200. (aynı yazarın tek eseri olduğu zaman.</p>	<p>Kimmerling, 200. (only source by that author)</p>
<p>Bölüm: 1 Yazar</p>	<p>Bölüm: 1 Author</p>
<p>Chazan, Naomi. "Israeli Women and Peace Activism." <i>Calling the Equality Bluff – Women in Israel</i>, ed. Barbara Swirski and Marilyn P. Safir, 152-161. New York: Pergamon Press, 1991.</p>	<p>Chazan, Naomi. "Israeli Women and Peace Activism." In <i>Calling the Equality Bluff – Women in Israel</i>, edited by Barbara Swirski and Marilyn P. Safir, 152-161. New York: Pergamon Press, 1991.</p>
<p>Naomi Chazan, "Israeli Women and Peace Activism," in <i>Calling the Equality Bluff – Women in Israel</i>, ed. Barbara Swirski, and Marilyn P. Safir (New York: Pergamon Press, 1991), 155.</p>	<p>Naomi Chazan, "Israeli Women and Peace Activism," in <i>Calling the Equality Bluff – Women in Israel</i>, eds. Barbara Swirski, and Marilyn P. Safir (New York: Pergamon Press, 1991), 155.</p>
<p>Makale: 1 Yazar</p>	<p>Makale: 1 Yazar</p>
<p>Zreik, Raef. "The Palestinian Question: Themes of Justice and Power. Part II: The Palestinians in Israel." <i>Journal of Palestine Studies</i> 33, no. 1 (2003): 42-54.</p>	<p>Zreik, Raef. "The Palestinian Question: Themes of Justice and Power. Part II: The Palestinians in Israel." <i>Journal of Palestine Studies</i> 33, no. 1 (2003): 42-54.</p>
<p>Raef Zreik, "The Palestinian Question: Themes of Justice and Power. Part II: The Palestinians in Israel," <i>Journal of Palestine Studies</i> 33, no. 1 (2003): 43.</p>	<p>Raef Zreik, "The Palestinian Question: Themes of Justice and Power. Part II: The Palestinians in Israel," <i>Journal of Palestine Studies</i> 33, no. 1 (2003): 43.</p>
<p>Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımı ile İlgili Esaslar:</p>	<p>Principles as to Using Documents, Tables, Figures and Graphs:</p>
<p>33. Ekler, yazının sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ve kaynağına gönderme yer almalıdır.</p>	<p>33. Attachments shall be presented at the end of the text and down below shall be a brief information as to the content of the document and citation for sources.</p>
<p>34. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, kaynakçadan sonra verilmelidir.</p>	<p>34. Other attachments (Table, Figure, Graphs) shall be presented as Additional Table: 1, Additional Graph: 3 and Additional Figure 7 if indicators other than the text are too many in number; attachments shall be presented after the references.</p>
<p>35. Bu eklere metin içerisinde yapılan atıfların mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim alıntı yapılmışsa, mutlaka tablo,</p>	<p>35. References to these attachments in the text shall absolutely be made as Additional Table: 1, Additional Graph 3 or Additional Figure 7. If citation has been made for table, figure, graph or picture, resource shall absolutely be indicated.</p>

<p>şekil, grafik ve resim altına kaynak belirtilmelidir.</p> <p>36. Arapça ifadelerin Türkçe yazılışıyla ilgili olarak Diyanet İslam Ansiklopedisi tarafından benimsenen imla esasları uygulanır.</p>	<p>36. Journal follows Transliteration Guide of International journal of Middle East Studies (IJMES) for Ottoman Turkish, Arabic and Persian words.</p>
<p>BÖLÜM II: YAYIN İLKELERİ</p>	<p>CHAPTER II: PUBLICATION PRINCIPLES</p>
<p>Tanımlar, Amaç, Kapsam ve İçerik</p>	<p>Descriptions, Objective, Scope, and Contents</p>
<p>Bu ilkeler esas olarak hakem sürecinin parçası olan editör, yazar ve hakemin yanında derginin işleyişinde yer yayın ve bilim danışma kurulu üyelerinin sorumluluklarıyla ilgilidir.</p>	<p>These principles are intended not only for use by authors, editors, and referee who are involved in peer review, but also for those who take responsibilities in the journal such as, editorial and scientific advisory committee members</p>
<p>1. Tanımlar:</p> <p>a) Dergi: Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD);</p> <p>b) Alan: Filistin, İsrail, Kudüs ve Yahudilik konu alanı/ temel alan/ konu alanı/ anahtar kelimeleriyle ilgili çalışmaların yapıldığı herhangi bir bilim dalı/ disiplin;</p> <p>c) Uzman: uzmanlık alanı dergininkiyile aynı olan kişi;</p> <p>d) Yayın kurulu üyesi: öne çıkan bilimsel çalışmalarıyla derginin konularıyla aynı alanda uzmanlaşmış ve derginin yayın kuruluda görev alan uzman;</p> <p>e) Bilim danışma kurulu: en az beş farklı üniversiteden seçilmiş alanında uzmanlaşmış öğretim elemanı;</p> <p>f) Yazar: ilgili alanda dergiye yazı sunan öğrenci, öğretici kişi veya araştırmacı;</p> <p>g) Hakem: öne çıkan bilimsel çalışmalarıyla uzmanlaşmış ve çalışmayı değerlendiren ismi açıklanmayan öğretim elemanı;</p> <p>h) Editör: öne çıkan bilimsel</p>	<p>1. Descriptions:</p> <p>a) Journal: Bulletin of Palestine Studies (BPS);</p> <p>b) Field: the any science field/ discipline which in the topic areas/ key areas/ subject areas/ keywords of Palestine, Israel, Jerusalem, and Judaism;</p> <p>c) Expert: person who specialized in the same expert field as the journal topic;</p> <p>d) Member of editorial board: person who specialized in the same expert field as the journal topic by outstanding scientific works and serves in the editorial board;</p> <p>e) Scientific advisory committee: At least five faculty members who are specialized in the field and selected from different five universities;</p> <p>f) Author: Students, faculty member or researcher who submit a article to journal in the field;</p> <p>g) Referee: at least two anonymous faculty members who specialized by outstanding scientific works in his/her filed;</p> <p>h) Editor: researcher who specialized in the field by outstanding</p>

<p>çalışmalarıyla alanında uzmanlaşmış ve derginin yazar, okuyucu, yayın kurulu ve bilim danışma kurulu arasında koordinasyonun sağlayan kişi;</p> <p>i) Makale: Dergiye yayınlanmak üzere sunulan çalışma;</p> <p>j) Web sayfası: DergiPark barındırma ve editöryal süreç yönetimindeki derginin web sayfası.</p>	<p>scientific works and coordinate in author, reader, the editorial board and scientific advisory committee;</p> <p>i) Article: the article submitted for publication in the journal;</p> <p>j) Web page: webpage of the journal in the DergiPark hosting services and editorial workflow management.</p>
<p>Amaç ve Kapsam:</p> <p>2. Derginin amacı farklı bilim dallarında Ortadoğu çalışmaları ile yakından irtibatlı Filistin, İsrail, Kudüs ve Yahudilik konu alanı ile ilgili ilmi çalışma yapan uzmanlar için bağımsız akademik bir referans kaynak/ merci olmaktır.</p> <p>3. Dergi, diğer disiplinlerle var olan ilişkilerin geliştirilmesine, yeni bağlantıların kurulmasına özel bir önem verirken alandaki yöntem bilim, ilgi alanları ve kavramsal çerçeveyi geliştirmeyi hedef almaktadır.</p> <p>4. Dergi, yılda iki kez yayımlanır (Haziran/ Yaz ve Aralık/ Kış).</p> <p>5. Filistin Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir.</p> <p>6. Elektronik ortamda yayınlanan ücretsiz açık kaynak bir dergidir.</p> <p>7. Uluslararası bir dergi olarak kurullarında uluslararası inceleme ve içeriğinde uluslararası yazarların olması gerekliliği vardır.</p> <p>8. Akademik kariyerinin başındaki genç araştırmacıları teşvik ederken, kıdemli öğretim elemanlarının katkılarını da bekler.</p> <p>9. Yeni bir dergi olarak zamanla kurumsal bir dergiye dönüşmek ve içeriğiyle akademik katkı sağlamak istenmektedir. Bu çerçevede ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler</p>	<p>Aims and Scope:</p> <p>2. The aim of the journal is to provide an independent academic reference sources/ authority for expert in different disciplines who studies academically in the topic areas of Palestine, Israel, Jerusalem, and Judaism which are related with the Middle East Studies.</p> <p>3. The journal places special emphasis on improving the existing connections with other disciplines and the creation of new links and aims to extend the methodologies, areas of interest and conceptual frameworks inside the field.</p> <p>4. The journal is published biannually (June/ summer and December/ winter).</p> <p>5. The journal is a refereed international journal.</p> <p>6. It is online, free and open-source journal.</p> <p>7. As an International journal, journal needs to ensure that the committees have international expertise and content is from a wide range of international authors.</p> <p>8. It encourages work from younger scholars at the start of their academic careers, as well as welcoming contributions from established and senior scholars.</p> <p>9. As a new journal, it is desired to become established journal overtime and</p>

<p>Veri Tabanı (SBVT) ve diğer endeksler üye olmak istenmektedir.</p> <p>10. Dergi yazarlar, hakemler ve bilim danışma kurulu ile karar alıcılar arasındaki iletişimin geliştirilmesini amaçlamaktadır.</p> <p>11. Dergi'ye ait her yeni sayı PDF dosyası şeklinde DergiPark'a yüklenir şayet basılmışsa çalışmanın basılmış hali yazarlara ücretsiz olarak gönderilir.</p>	<p>make academic contribution to the field with its content. In this framework, ULAKBİM Social and Human Sciences Database (SHSD) and other indexes are desired to be members.</p> <p>10. The journal aims the improving of communication between the author, the referee, and the advisory committee and decision maker.</p> <p>11. Each published issue of the journal will be uploaded as a PDF file to the DergiPark. and whenever and pressed the hardcopy of it will be sent to the authors.</p>
<p>Görevler, Ahlak ve Derginin İşleyişini Sağlayan Kurallar:</p>	<p>Responsibilities, Ethics, and Rules Determining the Functioning of the journal:</p>
<p>Yayın Kurulunun Görevleri:</p> <p>12. Uzmanlık alanlarında uzmanlık sunmak için en az beş kişiden oluşan yayın kurulu derginin sürekli gelişimini sağlamak için editör ile direkt olarak çalışır.</p> <p>13. Kararları salt çoğunlukla alır.</p> <p>14. Kurul üyelerinin uzmanlık alanlarında aktif olmalı ve bu nedenle bu alandaki araştırmaların ne olduğu ve gelişmelerle bilgisi güncel olmalıdır. Dergi politikası ve kapsamı hakkında karar vermelidir. Yeni ve kıdemli yazarları ve makale sunumlarını kazandırmalıdır,</p> <p>15. Yayın kurulu, dergiye gönderilen yazıları, biçim ve alan uygunluğu açısından inceleyerek (ön değerlendirme), akademik camiada uzmanları (tezler, yayınlar ve uzmanlık sahasını esas alarak) tespit ederek uygun hakem değerlendirmesine sunulmasını sağlar.</p> <p>16. Hakem değerlendirmelerine göre, makalenin yayınlanıp yayımlanmayacağına karar vererek, hakemden kabul alan makalelerin</p>	<p>Responsibilities of the Editorial Board:</p> <p>12. To offer expertise in their specialist area, an editorial board who is primarily made up of at least five experts works directly work with the Editor to ensure ongoing development of the journal.</p> <p>13. It takes the decisions with absolute majority.</p> <p>14. It is important that the Committee members are active in their specialist field and are therefore up to date with what is happening in research and developments in that field. He/ she decides journal policy and scope. He/ she attracts new and established authors and article submissions.</p> <p>15. Editorial board examines the articles to the journal in terms of suitability of form and field (pre-evaluation), identifies experts in the academy (based on theses, publications and the field of expertise), and submits them to relevant referee evaluations.</p> <p>16. It decides whether the article will be published or not according to referee</p>

yayın sıralamasını yapar.

17. Sayı/konu editörü, değerlendirme editörü, bölüm editörü ile bilim danışma kurulu ve bilim danışma kurulu, yayın, bilim ve etik kurulu üyelerinin vb. atanmasına karar verir. Ayrıca dergiyi teşvik edecek konferans gibi olaylara karar verir

18. Kurul yeni üyeye kabulüne açıktır. Yayın kuruluna girmek isteyen uzman, özgeçmişini (CV), girme nedenini ve hangi rolle ilgilendiğini açıklayan bir mail sunmalıdır.

19. Olağan durumda yılda iki kere yüz yüze ve/ya çevrimiçi olarak toplanır.

20. Gerekli durumlarda, toplantıya tüm yayın kurulu üyelerinin katılımı gereklidir.

21. Yayın kurulu toplantılarına bilim danışma kurulu üyeleri görüşlerini belirtmek üzere editör tarafından davet edilebilir. Oy kullanma durumunda sadece yayın kurulunun oy hakkı vardır.

22. Yayın kurulu üyelerinden toplantıya katılmayanlar veya katılıp da görev sorumluluklarını yerine getirmeyenlerin üyeliği sona erer.

23. Araştırma etiğine aykırı davranan üyenin dergideki kurul üyeliği sona erer.

24. Menfaat Çatışması kurallarına uyararak ve dergi ile ilişkisini belirterek kendi eserlerinin bazısını değerlendirmeye sunmalıdır. Derginin sadece yayın kurulu üyelerinin çalışmalarının yayınlanması olarak görülmemesi çok önemlidir.

decisions, and makes the ordering and list of articles to publish for those approved by the referee.

17. It decides on the assignment of issue/theme editor, book review editor, section editor, members of editorial, scientific, and ethics committee etc. He/she decides to organize some events which promote the journal such as conference,

18. A new member is to be accepted to the committee. Experts who wish to be part of editorial board submit a Curriculum Vitae (CV) along with an e-mail outlining their reason for the request and which roles they are interested in.

19. Editorial board meets twice a year in person or/and by conference call in usual circumstances.

20. All members of the editorial board shall be obliged to attend these meetings.

21. Where it is deemed necessary, scientific advisory committee must also be invited by the Editor to the meetings of the editorial board for delivering opinions. Where voting is required in the editorial board, only the members of the editorial board shall have the right to vote.

22. The members of the editorial board who have failed to attend the meetings of the editorial board or who have attended the meetings but hampered his duties and responsibilities their membership terminates.

23. The member who acts against the research ethics, his/her committee member duty in the journal shall come to an end.

24. To submit some of their own work for consideration, ensuring that they adhere to Conflict of Interest rules and stating their relationship to the journal. This is very important as the journal cannot be seen to publish only articles from members

<p>Hakem</p> <p>25. Hakemler, gönderilen yazıları yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek yayına uygun olup olmadığına karar verir. Makalelerin içeriğine göre her sayıda değişiklik gösterebilir.</p> <p>26. Hakemler yayınlanması düşüncesiyle sunulan her bir makaleyi ırk, din, millet, cinsiyet, kıdem ve kurumsal bağına gözetmeden bilimsel meziyete göre önyargısız yaklaşımla değerlendirmelidir.</p> <p>27. Hakemler akran değerlenmesi sürecini gizli yapmalı ve makale hakkında bilgi ve haberleşmeyi akran değerlendirmesi süreci dışındakilerle paylaşmamalıdır.</p> <p>28. Hakem yapıcı, kapsayıcı, delilli ve uygun ana noktaları olan akran değerlenmesi raporu sağlamalıdır.</p>	<p>of the editorial board.</p> <p>Referee</p> <p>25. Referees (Reviewers) examine the articles submitted as to methodology, scope, and originality and decide whether they are appropriate for publication. They may change in each issue depending on the content of the article.</p> <p>26. Referees must give unbiased consideration to each article submitted for consideration for publication with its academic merits, without regard to race, religion, nationality, sex, seniority, or institutional affiliation.</p> <p>27. Referees must keep the peer review process confidential; information or correspondence about an article should not be shared with anyone outside of the peer review process.</p> <p>28. Referees should provide a constructive, comprehensive, evidenced, and appropriately substantial peer review report.</p>
<p>Yazar</p> <p>29. Sunulan makalesinin başka herhangi bir şahsın veya kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmeyen kendi orijinal çalışması olduğunu ve daha önce yayınlanmış eserleri de (kendinden intihal) dahil olmak üzere başka yayınlanmış eserlerin herhangi birinde intihal niteliğinde bulunmadığını doğrulamalıdır. Herhangi bir içeriği başka kaynaklardan çoğaltmak için izin almalı veya atıf yapmalıdır.</p> <p>30. Sorumlu yazar, ortak yazarların yayına onay vermesini sağlamalıdır. Bildirilen çalışmaya önemli bilimsel veya yazınsal katkılar yapmış olan herkes, ortak yazarlar olarak isimlendirilmelidir. Çalışmanın yalnızca belirli yerlerine yardımı dokunan kişiler ise katkıda bulunanlar</p>	<p>Author</p> <p>29. Authors must confirm that their submitted article is their own original work, which does not infringe the intellectual property rights of any other person or entity, and cannot be construed as plagiarizing any other published work, including their own previously published work (self- plagiarism). They should obtain permission or cite to reproduce any content from other sources.</p> <p>30. The corresponding author must ensure all named co-authors consent to publication. All persons who have made significant scientific or literary contributions to the article submitted should be named as co-authors. The names of the individuals who contributed only certain parts should be mentioned in the list of acknowledgment</p> <p>31. If required, authors must facilitate</p>

<p>olarak belirtilmelidir.</p> <p>31. Gerekirse, yazarlar makalede açıklanan veri setlerine erişimi kolaylaştırmalıdır.</p> <p>32. Yüksek lisans ve doktora tezleri, üniversite (ProQuest veya yazar) tarafından indirilebilir hale getirilmiş olsa bile bunlara dayalı yapılan makaleler yayınlanabilir. Bu durumda bu çalışma resmi olarak basılmış kabul edilmemektedir. Fakat eğer bir çalışma bir yayıncı tarafından basılmışsa bu çalışma dergide yayınlanamaz.</p>	<p>access to data sets described in the article.</p> <p>32. Studies based on part of thesis/ dissertation can be published even if the university (ProQuest, or author) makes it available for download. In such cases, the thesis is not considered to be formally published. However, if the thesis is published by a publisher it cannot be published in the journal.</p>
<p>Editör</p> <p>33. Derginin başarısı için editörün rolü hayatidir. Sunulan makalenin yayınlanma sürecinin takibinin etkili ve zamanında olması için her türlü makul çabayı gösterir.</p> <p>34. Derginin çeşitli organları arasındaki koordinasyonunu sağlayarak derginin tüm birimlerindeki çalışmaları koordine eder.</p> <p>35. Dergiye gelen yazıların ön değerlendirmesini yapabilmek için özel dönemler hariç yayın kurulunu yılda iki kez toplantıya çağırır.</p> <p>36. Yıllık faaliyet raporu ile toplantılarda tartışılan konularla ve alınan kararlarla ilgili olarak rapor hazırlar. Rapor elektronik olarak Yayın ve Bilim danışma kuruluna gönderir.</p> <p>37. Yayın kurulu adına editöryal sorumluluk alır.</p> <p>38. Dergiye gönderilen yazıların düzeltmelerini yapar ve dergiyi basıma hazır hale getirir.</p> <p>39. Dergi e-postasına gelen mesajları takip eder ve diğer rutin yazışmaları takip eder.</p> <p>40. Makalelerin katkısını artması, hakem panelinin gelişmesi ve makalelerin tanıtılması için "makale</p>	<p>Editor</p> <p>33. An Editor's role is vital to the success of the journal. Editor should make all reasonable effort to follow publication process of submitted articles in an efficient and timely manner.</p> <p>34. Editor ensures coordinated working of all units of the journal by ensuring the coordination among the various committees of the journal.</p> <p>35. Editor calls the editorial board to meet twice a year in person or by conference call, except for special times, in order to make a pre-evaluation of articles to the journal. He also sent invitation to the scientific advisory committee for acknowledgement.</p> <p>36. Prepare annual activity report and report concerning the subjects discussed and decisions taken. The report shall be forwarded electronically to the members of the Editorial and Science Committee.</p> <p>37. Editor takes up the editorial responsibilities on behalf of the editorial board.</p> <p>38. Editor corrects the articles submitted to the journal and makes the journal ready for printing.</p> <p>39. Editor follows up the messages received by the journal via e-mail, and</p>

<p>çağrısı”, hakem çağrısı ve “mail listesi” uyarısı gönderir.</p> <p>41. Dergi'nin web sayfalarını ve sosyal medya hesaplarını, özellikle twitter, oluşturmak ve güncellemekten sorumludur.</p> <p>42. Bir editör, değerlendirmedeki makale sayısına daima dikkat etmeli son başvuru tarihinin yakın olduğu takdirde hakemlik yapanları süreci hızlandırmaya teşvik etmelidir.</p> <p>43. Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, 5187 sayılı Basın Kanununda belirtilen niteliklere sahip olan ve bu kanunda yer alan süreli yayınlarla ilgili hükümlerin yerine getirilmesinden sorumludur.</p> <p>44. Yayın kurulunda salt çoğunluk sağlanamayan konularda, editör yayın kurulundaki eğilimler dikkate alarak nihai kararı verir.</p> <p>45. Göreviyle ilgili olağandışı durumlarda, çalışmaların aksamaması için yayın kurulu üyelerinden yardım isteyebilir.</p> <p>46. Yayın kurulu arasındaki koordinasyonun sağlanması, yazıların hakem sürecinin takip edilmesi, hakemlerin raporlarının değerlendirilmesi ve teknik konuların çözülmesi konularında kendisine yardımcı olması için bir uzmanı yardımcı editör olarak seçebilir.</p>	<p>perform the other routine correspondence.</p> <p>40. Editor must issue a 'call for articles' a “call for reviewers”, and “e-mail list” alert to invite more contribution of articles, to develop the reviewer panelists, and to introduce the articles.</p> <p>41. Editor is responsible for creating and updating the web page and social media account of the journal, especially twitter.</p> <p>42. An editor should always be mindful of the number of articles in review and should encourage reviewers to speed up the process if they know the deadline is near.</p> <p>43. Editor-In-Chief is a person having the qualifications stated in the Press Law numbered 5187 and responsible for the fulfilment of the provisions concerning the periodicals included in this Law.</p> <p>44. On subjects where the absolute majority be ensured in the editorial board, the Editor shall give the final decision taking into account of the tendencies in the editorial board.</p> <p>45. Editor can call the members of editorial board to assistance in extraordinary circumstances on matters related to his/her responsibilities in order prevent disruption of work.</p> <p>46. Editor can assign any experts as an Associate Editors in assisting himself/herself in ensuring coordination between the members of the editorial board, following up referee process of the articles, examining the referee reports and solving technical problems.</p>
<p>Bilim Danışma Kurulu</p> <p>47. Bilim danışma kurulu üyeleri, derginin bilim alanında veya konusunda tecrübeli akademik etiği esas alan ve dergiyi uluslararası düzeye yükseltecek kişilerden seçilmelidir. Bilim danışma kurulu en</p>	<p>Scientific Advisory Committee</p> <p>47. The members of the scientific advisory committee shall be elected from the people experienced on subjects or scientific fields covered by the journal, adherent to the academic ethics and in the nature of capable of bringing the journal up</p>

az 5 yabancı 5 yerli üniversite elemanından oluşur.

48. Bilim danışma kurul üyelerinin uzmanlığı, derginin amacı ve kapsamının kapsadığı konuları temsil etmelidir. Bilim danışma kurulu bilimsel içeriğin ve derginin kalitesinin geliştirilmesi için öneriler sunar.

49. Bilim danışma kurul üyeleri çeşitli fonksiyonlara hizmet edecektir. Bunlar şunları içerebilir:

derginin elçisi olarak hareket etme;
dergiyi destekleme ve geliştirme;
dergiye makalelerini sunma;
dergiye gönderilen makalelere hakemlik yapma;
yayın kurulu toplantılarına katılmak ve katkıda bulunmak.

50. Derginin Bilim danışma kurulu, normalde yayın kurulu tarafından belirlenen belirli bir süreden sonra kısmen yenilenebilir. Bu, bazı üyelerin çıkarılması, başkalarının davet edilmesi ve bazı mevcut üyelerin görevlerinin başka bir dönem için yenilenmesini içerir. Bir bilim danışma kurulu üyesi çağırırken ortaya çıkabilecek herhangi bir yanlış anlamaya yol açmamak için beklenen hizmetlerin davet mektubuna dahil edilmesi önemlidir.

51. Editör, bu uzmanlara aşina olmalı ve bu meslektaşları ve meslektaşlarından yeni üyeler davet etmelidir. Bunların birçoğu, ilgili konularda yazılı kitap / makale yazarları olmalıdır. Editörün neden birisini bilimsel komiteye davet etmeyi seçtiği konusunda çok açık olması gereklidir

to the international level. The scientific advisory committee shall consist of at least 5 Turkish and 5 foreigner university staffs.

48. Scientific advisory committee members' expertise should represent the subject areas covered by the journal's aim and scope. The scientific advisory committee shall introduce advise for the development of the scientific content and quality of the journal

49. Scientific advisory committee members will serve a variety of functions. These may include:

acting as ambassadors for the journal;
supporting and promoting the journal;
submitting their article for publication;
reviewing submissions to the journal;
attending and contributing to editorial board meetings.

50. A journal's scientific advisory committee normally undergoes a partial renewal after a set period determined by the editorial board. This will involve removing some members, inviting others, and renewing some existing members for another term according to their functions. It is important when inviting a Committee member that this issue of scientific advisory committee members' functions is included in the invitation letter to avoid any misunderstandings that can arise.

51. The Editor should be familiar with these experts and can invite new members from these colleagues and peers. Many of these will be authors of written books/ articles on related topics. Editors need to be very clear as to why they have chosen to invite someone to the scientific advisory committee.

Bu ilkeler ve kurallar Derginin birinci sayı editörü M Mustafa KULU tarafından derlenmiştir. Bu ilkeler ve kurallar derlenirken İGÜSBD,

These principles and guidelines are compiled by Journal's first issue editor, M Mustafa KULU. During these principles and guidelines are compiled, İGÜSBD,

Nazariyat, COPE, Elsevier ve diğer ilgili web tabanlı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Nazariyat, COPE, Elsevier and other related web sources are used.

FİLİSTİN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bulletin of Palestine Studies

Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD) Yaz ve Kış dönemlerinde yılda iki kez yayınlanan hakemli bir e-dergidir. Filistin İsrail ve Ortadoğu ile ilgilenenler için başvuru kaynağı olması planlandı. Disiplinler arası bir dergi olarak hedefi, Türkiye'nin Filistin, İsrail ve Ortadoğu politikalarını tartışmak ve Filistin, İsrail ve bölgenin tarihsel, siyasal, sosyal ve kültürel yönlerini analiz etmek için entelektüel bir platform sağlamaktır.

Bulletin of Palestine Studies (BPS) is a biannually published in summer and winter, double blinded peer-reviewed e-journal. It is planned that it must be a reference resource for anyone interested in Palestine, Israel and the Middle East. As an interdisciplinary journal, the aim of the Journal is to provide an intellectual platform for discussing Turkey's Palestine, Israel and Middle East policies and analyzing historical, political, social, and cultural aspects of Palestine, Israel and the region.